

VETENSKAPLIG TIDSKRIFT

INNEHÅLL

UPPSATSER

Tage Johansson, Om våld — ett poröst begrepp

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Demokratidebatt. Av *Jörgen Westerståhl*

Grundlagberedningskompromiss i statschefsfrågan. Av *Nils Stjernquist*

Omorganisation av den regionala statliga förvaltningen. Av *Björn Beckman*

Tid och politik. Av *Gunnel Gustafsson*

LITTERATURGRANSKNINGAR

A. Briggs and *J. Saville*, *Essays in Labour History 1886—1923*.

Anm. av Tom Bryder

Lennart Lundqvist, *Miljövarðsforvaltning och politisk struktur*.

Anm. av Anders Mellbourn

Massmedialitteratur. Anm. av Kai Kronvall

Tore Modeen, *The International Protection of National Minorities in Europe*.

Anm. av Lars Nord

Gunnar Myrdal, *Politiskt manifest om världsfattigdomen*. Anm. av Mats Kihlberg

Peter Wallensteen, *Ekonomiska sanktioner*. Anm. av Håkan Wiberg.

Replikväxling Kjell Goldmann—Gunnar Sjöblom

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

REDAKTIONSSEKRETERARE OCH ANSVARIG UTGIVARE

Docent Torbjörn Vallinder, Lund

Redaktionsutskott: Redaktionssekreteraren samt
professorerna Nils Stjernquist och Håkan Strömberg, Lund

Biträdande redaktionssekreterare

Fil. lic. Lennart Lundquist, Lund

Tidskriften utkommer med fyra häften om året
och tryckes med bidrag från Statens Råd för Samhällsforskning
Prenumeration sker hos Statsvetenskaplig Tidskrifts Expedition, Lund
(postgiro nr 27 95 65)

Prenumerationspriset för 1971 är 42 kr exkl. moms. Pris för enstaka häfte
15 kr exkl. moms.

Universitetsstuderande erhåller abonnemang till nedsatt pris
genom hänvändelse till vederbörande lärare

Expeditionens och redaktionens adress: Fack, 220 05 Lund 5, tel. (046) 11 99 76

Eftertryck av tidskriftens artiklar och övriga innehåll utan angivande av källan
förbjudes

Lund i januari 1971

FAHLBECKSKA STIFTELSEN

INNEHÅLL

UPPSATSER

Tage Johansson, Om våld — ett poröst begrepp 345

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Demokratidebatt. Av *Jörgen Westerståhl* 371

Grundlagberedningskompromiss i statschefsfrågan. Av *Nils Stjernquist* 377

Omorganisation av den regionala statliga förvaltningen. Av *Björn Beckman* .. 379

Tid och politik. Av *Gunnel Gustafsson* 384

LITTERATURGRANSKNINGAR

A. Briggs and J. Saville, Essays in Labour History 1886—1923. Anm. av Tom
Bryder 393

Lennart Lundqvist, Miljövårdsförvaltning och politisk struktur. Anm. av An-
ders Mellbourn 393

Massmedialitteratur. Anm. av Kai Kronvall 399

Tore Modeen, The International Protection of National Minorities in Europe.
Anm. av Lars Nord 400

Gunnar Myrdal, Politiskt manifest om världsfattigdomen. Anm. av Mats Kihl-
berg 402

Peter Wallensteen, Ekonomiska sanktioner. Anm. av Håkan Wiberg 404

Replikväxling Kjell Goldmann—Gunnar Sjöblom 406

OM VÅLD — ETT PORÖST BEGREPP

AV TAGE JOHANSSON

1. Projekt

En uppsatsrubrik som denna behöver sin förklaring. Med att ett begrepp är poröst menas att dess gränser inte är fastlagda i det normala språkbruket. Att begreppet våld inte har någon entydig betydelse erkänns av de flesta politiska filosofer. Det är just denna obestämdhet som gör begreppet så användbart för exempelvis politisk propaganda. Man utnyttjar denna obestämdhet för olika syften genom att bestämma dess »egentliga» betydelse. Innan man kan gå in på den viktiga frågan om våldets rättfärdigande måste man göra klart för sig vad som kan avses med 'våld'.

Om man betraktar våldet utifrån ett *politiskt filosofiskt synsätt* kommer mångsidigheten hos våldsbegreppet att framstå klarare. Andra synsätt, t.ex. juridikens, medför oftast en mer begränsad och definatorisk inställning till frågan om vad våld är. Denna uppsats är i första hand en närmare analys av de olika möjliga bestämmingar av begreppet våld som kan göras inom ramen för ett rimligt språkbruk. Metoden kommer att vara att analysera olika bestämningsriktningar av begreppet. I de analyser som redan finns av begreppet kan man finna några olika sätt att betrakta »våldet». Några författare begränsar våldet till handlingar, medan andra också talar om strukturellt våld i samband med samhällets organisation. Äter andra tar sin utgångspunkt i våldets funktion för individer och för grupper. Genom att renodla dessa utgångspunkter kan man tala om olika dimensioner som våldet kan ges en bestämd betydelse i. Uppsatsens målsättning skulle då kunna kallas för en *dimensionsanalys* av begreppet våld. Inom den ramen ryms t.ex. frågorna: I vilka dimensioner kan begreppet våld bestämmas? Vilka syften kan de olika bestämmingarna inom dessa dimensioner tjäna?

De dimensioner som jag funnit och kommer att analysera är följande:

- a. Våldet i sig. Vad är det som är våld? Handlingar, beslut, förändringar och/eller strukturer?
- b. Våldet för oss — essensen. Vad anser vi utmärkande för våld? Fysisk skada, psykisk skada, höggradigt tvång osv.?
- c. Tidsdimensionen. Är våld på något sätt tidsmässigt begränsat?
- d. Våldets funktion. Vilka typer av funktionella egenskaper kan vi finna?

2. Om språkteori

För att kunna precisera uppgiften-ytterligare måste vi fastställa vad vi avser med ett begrepps mening. Genom filosofihistorien finns en lång rad av likartade distinktioner avseende meningen hos begrepp. Den förste att göra en sådan distinktion var antagligen Sokrates, som påpekade skillnaden mellan begreppsinnehåll (konnotation) och begreppsomfång (denotation). Frågan »Vad är rättvisa?» kunde få två svar. Begreppet rättvisas innehåll kan ges som en beskrivning av vad som menas med rättvisa. Begreppets omfång är däremot en uppräknning eller exemplifiering av objekt som benämns som rättvisa.

Förutom hos Platon finns hos stoikerna en distinktion mellan ett uttrycks mening och referens. På 1800-talet gav Gottlob Frege ny aktualitet åt frågan om begrepps mening. Den distinktion han gjorde var mellan Sinn (mening) och Bedeutung (betydelse). Det numera välkända exemplet var namnen Aftonstjärnan och Morgonstjärnan, som hade samma betydelse då de refererade till en och samma planet, nämligen Venus. Deras mening är däremot inte densamma. Freges distinktion var främst begränsad till namn. Rudolf Carnap tog upp idén och tillämpade den på begreppsord. Distinktionen han gjorde var mellan intension (innehåll) och extension (omfång).¹

Då jag här kommer att tala om meningen hos begreppet våld, skall det ses mot bakgrund av distinktionen mellan begrepps denotation och konnotation. Jag avser inte att göra en denotation av »våld», som skulle innebära att man på något sätt exemplifierade alla de saker som med viss rätt kunde benämnas för att vara våld. Avsikten är istället att inrikta analysen på konnotationen av 'våld'. Dock inte så att jag skall försöka bestämma en enda konnotation. En sådan uppgift är omöjlig genom att begreppet våld är poröst som vi skall se. Istället vill jag se vilka möjliga konnotationer som kan finnas och finns samt vilka fördelar en typ av konnotation ger framför en annan.

Giuliano Pontara menar att frågan om vad våld är, är både signifikant och viktig för bland annat fredsforskning, moralisk argumentering och den ständigt aktuella diskussionen om icke-våld och dess möjligheter. Men att nå en entydig definition av »våld» är omöjligt.

»Det finns emellertid inte något sådant som den enda sanna definitionen av våld utan denna term kan, inom gränsen för språklig rimlighet, definieras på många olika sätt. Vilken definition som är rimlig eller användbar beror på vilka sammanhang eller uppgifter man är intresserad av.»²

¹ M s. 172—173. Se litteraturförteckningen!

² I s. 111—12.

I sin antologi *Etik, politik, revolution* visar Pontara på fall där författaren har begränsat sin användning av begreppet våld till en bestämd definition och dessutom hävdar att denna definition skulle vara den enda sanna. Med begrepp som våld blir ett sådant förfaringsätt än mer problematiskt. Förutom den deskriptiva meningen, som vi hittills talat om, har »våld» även en emotiv mening. Man brukar också säga att vissa begrepp har emotiv laddning. C. L. Stevenson har poängterat den vanliga förekomsten av övertalande definitioner. Genom att till den emotiva meningen hos uttryck koppla en speciell deskriptiv innebörd kan man försöka vinna argumentationspoäng gentemot andra, som inte observerar den speciella innebörd man avser.³

2.1 *Våld och emotivitet*

Vad beträffar våld råder det väl ingen tvekan om att detta begrepp har en negativ emotiv laddning. Det kan här vara lämpligt att föra in distinktionen mellan emotiv funktion och emotiv mening. Vi talar om att ord har emotiv funktion, när de uttrycker den aktuella avsändarens inställning eller attityd till en fråga eller i en annan version av emotivitet är ämnat att hos adressaten framkalla inställningen.⁴

Emotiv mening får ord när de används så ofta med en viss emotiv funktion att en språklig regel har utkristalliserats. Denna regel bjuder att närhelst ordet används så uttrycker det en avsändarinställning och är avsett att framkalla en liknande adressatinställning. Giuliano Pontara skriver:

»Ordet 'våld' är ett negativt värdeladdat ord. Detta är emellertid inte att fatta så att bruk av våld i varje situation skulle vara absolut förkastligt och absolut förbjudet, utan bara så att det alltid är i behov av rättfärdigande.»⁵

Jag anser det rimligt att våld alltid är i behov av rättfärdigande. Men man kan få ett intryck av att det skulle vara den emotiva värdeladdningen som orsakade detta behov av rättfärdigande. Jag menar att den negativa värdeladdningen snarare är symptom än orsak. Våld har negativ emotiv mening el. laddning p.g.a. att begreppet i den språkliga praxisen systematiskt används med en negativ emotiv funktion. Denna funktion kan förklaras genom de attityder vi har till de objekt som vi benämner som våld. Attityderna är alltså riktade till begreppet våld's denotation, till exempelvis de handlingar eller situationer som vanligen beskrivs med begreppet våld. Vidare

³ M s. 222.

⁴ B s. 92.

⁵ I s. 112.

så anser jag att dessa negativa attityder är orsakade av den olustkänsla som vi förknippar med dessa handlingar eller situationer.

Olustkänslan skapar således en negativ attityd till det som våld denoterar. Då denna negativa attityd finns hos de flesta, är det lätt att låta våld få en negativ emotiv funktion i språket. Denna funktion skapar då den upprepas en regel om avsändarinställning och försök till adressatpåverkan. Våld har då emotiv mening.

En aktuell och ofta citerad författare, då det gäller våld som politisk metod, är Frantz Fanon. Det uppseendeväckande med hans uttalanden om våld kommer, tror jag, av att han som afrikansk författare bortser från den emotiva mening som begreppet har i västerlandet. Istället försöker han ge våld en positiv emotiv funktion genom att framhålla, att våld kan skapa politisk medvetenhet och självrespekt, vilket han räknar som positivt.

Jag har hittills uppehållit mig vid en del språkfilosofiska distinktioner. Begreppet våld sades ha både deskriptiv och emotiv innebörd. Den deskriptiva innebörden är oklar medan den emotiva allmänt kan sägas vara någorlunda bestämd. Genom att på olika sätt fastlägga »den enda sanna» deskriptiva meningen kan man skapa definitioner som lämpar sig för vissa syften, oftast att försvara den egna ståndpunkten. Det är av intresse att i fortsättningen försöka klargöra möjliga deskriptiva betydelser hos »våld». Det gäller således att systematisera olika möjliga konnotationer som begreppet kan ha och se på några av argumenten för och emot sådana konnotationer.

3. Våldet i sig

Detta är den grundläggande dimensionen. Den är nödvändig för att vi överhuvud skall kunna tala om våld på ett meningsfullt sätt. Det är rimligt att vi avser *något* när vi talar om våld. Något måste vara *våldet i sig*, för att uttrycka det på ett existentialistiskt sätt. Kanske blir det klarare om jag säger att jag funnit följande bestämmingsmöjligheter inom denna dimension: beslut, handlingar, förändringar, attityder och/eller strukturer.

Begreppet våld kan nu bestämmas som en av dessa möjligheter, t.ex. handlingar, men det kan också vara någon kombination av de uppräknade bestämningarna. Valet av just denna mängd tror jag mig kunna finna stöd för i den litteratur som finns om våld. Om än inte alla kombinationer förekommer, så finns var och en av dessa bestämningar representerade hos någon författare utan att denna bryter mot ett rimligt men vagt språkbruk.

Det tycks råda enighet om att våld kan och skall identifieras inom denna dimension. Däremot råder det oenighet om *hur* man skall göra bestämningen inom dimensionen. Jag övergår nu till att analysera varje bestämning för sig.

3.1 Handlingar

Den vanligaste bestämningen är att våld är handlingar av visst slag. Genom att knyta våldet till handlingar understryker man att det finns någon som handlar, dvs. som orsakar handlingen. Detta är i sin tur nödvändigt om än ej tillräckligt för att någon skall kunna hållas ansvarig för resultatet.

Vad vi avser med en »handling» kan variera. En ytterlighet är att identifiera handlingen med exempelvis muskelrörelsen som trycker av pistolskottet. En annan ytterlighet identifierar handlingen med både skottets avfyrande, dess omedelbara verkan, motiv och framtida konsekvenser.

Giuliano Pontara tar i sin studie »Does the end justify the means?» upp fem olika betydelser av »handling» som alla förekommer i etiska sammanhang. Jag väljer att här pröva de fem olika betydelserna som bestämmningar till våld i sig. Skälet för detta är att den betydelse vi ger »handling» inverkar på de moraliska och andra värden som en handling och då speciellt en våldshandling kan tilldelas.

Den första versionen lyder:

- (i) *»an action is the voluntary bodily movements by means of which we effect a certain change in the world.»⁶*

Vi noterar först att det förutsätts, att handlingar sker »voluntary» eller av agentens vilja. Denna förutsättning återkommer i alla de fem typerna av handlingar. Om vi identifierar våld med någon av dessa handlingstyper, så innebär det följaktligen att våldet utövas av fria agenter. En annan sak att notera är att vi i dessa typer med en handling avser en avsiktlig påverkan, även kallad *styrd* handling.⁷

Denna handlingstyp måste dock anses olämplig av andra skäl. Vi antar att vi har situationen: personen S har skjutit Olga. I ett normalt språkbruk har S brukat våld mot Olga. S's handling enligt (i) är att ha krökt fingret om pistolens avtryckare så att ett skott brann av. Det kan inte vara rimligt att sätta likhetstecken mellan S's muskelrörelse och en våldshandling. Våld kan inte identifieras med bara denna typ av handlingar. (Undantaget kunde vara om S's våld riktas mot honom själv.) Det essentiella i situationen ligger inte i muskelrörelsen utan i Olgas sorgliga död. Vi provar därför den andra preciseringen.

- (ii) *»an action is the voluntary effecting of a certain change in the world (and the change effected is to count as a part of the action).»⁸*

⁶ J s. 47.

⁷ A s. 41.

⁸ J s. 49.

Med uttrycket »part of the action» avser många filosofer de omedelbara effekterna av en handling men ej handlingens konsekvenser. Preciseringen kräver *inte* att de avsedda förändringarna skall komma till stånd för att handlingen kan sägas ha genomförts, vilket är en olägenhet om vi skall skilja mellan genomförda och misslyckade våldshandlingar. Gör nästa handlingstyp det?

- (iii) »an action is the voluntary effecting of a certain change in the world, but the change in question is *not* considered as a 'part of' or 'element in' the action.»⁸

Skillnaden mellan (ii) och (iii) är, om det verkligen finns någon, att i (iii) krävs att den avsedda förändringen (skild från handlingen) skall uppnås för att handlingen kan sägas vara utförd. Det vill säga våldshandlingen att skjuta Olga har endast inträffat om Olga verkligen dör.

Av de två senaste typerna är nog (iii) den lämpligare som bestämning av vad som menas med våld i sig. (ii) är allför vag då resultatet skall vara *del i* eller *element i* handlingen. Det verkar inte övertygande att påstå att resultatet, Olgas död, är element i avfyrandet av pistolen genom en muskelrörelse.

Ännu har inte motiv eller intentioner beaktats som handlingskomponenter. Vissa författare anser att en adekvat handlingskaraktäristik måste referera till personens intentioner eller motiv, eller båda delarna.

- (iv) »an action is the intentional (and voluntary) effecting of a change in the world.»⁹

Ovanstående kan tolkas så att det inte finns handlingar utan intentioner. Agenten måste alltid ha en intention för sin handling. Däremot sägs inte något om motiv också måste finnas, vilket nästa typ gör.

- (v) »an action is the intentional effecting of a certain change from some motive.»¹⁰

En våldshandling av typ (v) måste alltid ske utifrån något motiv och då också vara intenderad. Frågan är om (v) och (iv) begränsar vad vi menar med våldshandlingar allt för mycket. (iv) är i vart fall något mindre snäv som precisering än (v). — Enligt vårt tidigare exempel: att S dödar Olga är inte en våldshandling om S saknade den intentionen. På liknande sätt för (v): S begär en våldshandling mot Olga endast om S har motiv och handlar avsiktligt. — Delvis blir valet mellan de två sista typerna beroende

⁸ J s. 51.

¹⁰ J s. 52.

av vad vi lägger in i begreppen *motiv* och *intention*. Den frågan måste jag här lämna öppen.

3.1.1 Handling och värde

Fem olika handlingstyper har presenterats. Nästa fråga är huruvida dessa skiljs åt genom de värden de kan ha. Man talar i detta sammanhang om egenvärden (intrinsikala värden) och instrumentella (extrinsikala) värden.¹¹ Det intrinsikala värdet brukar skiljas från det extrinsikala genom att det förra är ett värde oberoende av konsekvenserna, dvs. ett värde i sig, medan det senare är ett mått på värdet av konsekvenserna.

Om vi antar att det finns intrinsikala värden och *om* värdet är positivt (gott) för lust (pleasure) och negativt (dåligt) för olust (pain), så kan vi ställa frågan, vilka av handlingstyperna (för våld) *kan ha* sådant värde?

En annan distinktion vi kommer att göra är den mellan moraliskt och icke-moraliskt intrinsikalt värde. Skillnaden är enligt Pontara att i det förra fallet impliceras en bedömning av personen vars motiv tillskrivs värdet, medan i det senare fallet en sådan bedömning saknas och värdet tillskrivs handlingen som sådan.

Våldshandlingar (i). Vi har tidigare avskrivit detta alternativ. Detta till trots kan jag konstatera att detta alternativ skiljer sig från de övriga på ytterligare en punkt. Det finns nämligen inga skäl för att tillskriva »bodily movements» något egenvärde, om vi inte ser på konsekvenserna.

Våldshandlingar (ii). Frivilliga försök att förändra någonting i världen kan inte sägas ha något intrinsikalt värde.¹² Däremot kan handlingsresultatet ha sådant värde. Vi drar oss till minnes att i (ii) var resultatet ett element i handlingen. Om nu resultatet är olust, vilket är sannolikt då det gäller våld, så får resultatet ett dåligt intrinsikalt värde och handlingen som helhet därav.

Våldshandlingar (iii). Här var resultatet inte ett element i handlingen. Resultatet kommer in när vi skall beskriva handlingen; handlingen är logiskt relaterad till resultatet. Handlingen att döda någon är logiskt relaterad till ett resultat, någons död. Av detta följer, i likhet med (ii), att om resultatet har intrinsikalt värde, så har handlingen (typ iii) det också.

Våldshandlingar (iv). Pontara påpekar att införandet av intentionen inte

¹¹ A s. 132.

¹² J s. 56.

i sig förändrar handlingens värde jämfört med (iii).¹³ Däremot förändras det intrinsikala värdet från att i de tidigare typerna ha varit icke-moraliskt till att nu bli ett moraliskt värde. Skillnaden är att typ (iv) medför en implicit bedömning av personen som utför handlingen eftersom han handlar med en viss intention, som är del i handlingen och leder till ett intrinsikalt värde. Då det gäller våld oftast ett negativt värde, varav följer att personen tillskrivs samma negativa värde.

Våldshandlingar (v). Här tillkommer även personens motiv. Man kan tänka sig att *motiven* för en våldshandling skall förändra det intrinsikala värde handlingen skulle ha om vi bara såg på resultatet som i typ (iii). Ja det är till och med så att det råder viss enighet om att motiven kan ha intrinsikalt värde.¹⁴ Detta värde kan dock enligt min mening inte vara av typen lust/olust utan av något annat slag. Detta gör en etisk bedömning svårare genom att vi har att göra med olika intrinsikala värden som skall vägas mot varandra, när exempelvis resultatet har negativt värde och motiven för en handling positivt. Problemet ligger emellertid utanför vår målsättning här.

Ytterligare två noteringar. Vi har helt underlåtit att tala om dessa handlingars eventuella extrinsikala värden. Avsikten är att ta upp den frågan i samband med våldets funktion. — De handlingstyper vi beskrivit är inte uttömmande för alla former av våldsmedel. De representerar bara klassen av partikulära handlingar. Då det gäller våld har vi lika ofta att göra med serier av handlingar ingående i strategier och politiska aktiviteter. Jag tror dock att det till en viss gräns är möjligt att se dessa mer komplicerade företeelser som sammansatta av dessa partikulära handlingar som vi försökt precisera.

Sammanfattning

Som en omöjlig bestämning av begreppet våldshandling fann vi typ (i). (ii) och (iii) är dock möjliga, liksom det är möjligt att tilldela dessa handlingar intrinsikalt värde. Därmed inte sagt något om värdets storlek. (iv) och (v) skiljer sig från de två tidigare däri att deras intrinsikala värde är moraliskt och ej icke-moraliskt.

I alla alternativen finns frivilligheten som ett villkor. Detta uppfyller ett nödvändigt (men ej tillräckligt) krav för att den handlande skall kunna hållas ansvarig.

I (iv) införs intentionen som ett villkor. Detta utesluter att man talar om

¹³ J s. 58.

¹⁴ J s. 59—60.

oavsiktligt våld. Våldet måste då kunna identifieras med någons avsikt el. intention.

I (v) har vi med både motiv och intention. Innebörden blir att våldshandlingar alltid sker utifrån något motiv och med någon intention.

3.2 Förändringar

Vi har nu kommit till den andra bestämningen av vad våld i sig kan vara. Denna bestämning är inte i alla sina tolkningar skild från de tidigare. Jag kommer att begränsa mig till tre typer av förändringar: resultat, konsekvenser och bestämda förändringar.

(1) *Resultat*. Med förändring menas här det resultat som åstadkommes av en eller flera handlingar. Denna precisering av förändring blir nästan samma sak som de tidigare handlingstyperna. Den betyder att vi identifierar vissa förändringar, som vi benämner som våld, med resultatet av handlingar. De intrinsikala värden som vi tidigare sa var möjliga för handlingars resultat förändras inte i detta fall. — En skillnad är att en identifikation av våld med vissa resultat inte anknyter så starkt till den som handlar.

Denna bestämning bibehåller alltså tanken på att det finns någon som handlar och därmed direkt ansvarig. Därmed inte sagt att den handlande var fri och kunde ha förhindrat sin handling. Ingenting sägs här om motiv, intention eller frivillighet.

(2) *Konsekvenser*. Först den andra bestämningen av förändringar lika med konsekvenser innebär en viktig utvidgning. Som vi tidigare såg var exempelvis resultatet i handlingstyp (ii) tämligen begränsad i tiden, då det sågs som ett element i själva handlingen. Här går vi utöver resultatet och tar handlingens konsekvenser som bestämning av vad våld i sig kan vara.

För att återknyta till det tidigare exemplet så begränsas inte S's våldshandling i detta fall till att Olga dör utan omfattar alla andra konsekvenser också. Genom denna utvidgning så kan vi ta hänsyn till följd effekter av det omedelbara våldet. Vi får också med en distinktion som J. Galtung gjort mellan positiv och negativ påverkan. Det behöver inte alltid vara så att våldet består av vad han kallar negativ påverkan. Genom att belöna människors felaktiga beteenden (positiv påverkan) kan man på sikt åstadkomma att hon utsätts för med omedelbart våld likvärdiga effekter.¹⁵

Om än vi här tar konsekvenser som bestämning till våldet, frångår vi inte tanken att det finns någon som initierar en handling, som konsekvenserna kan återföras till. Däremot är det inte alltid möjligt att säga att

¹⁵ F s. 170.

konsekvenserna var intenderade av den handlande vilket vi tidigare gjorde i typ (iv). Ej heller behöver det vara så att det finns motiv för konsekvenserna.

Både intrinsikala och extrinsikala värden kan finnas hos konsekvenserna. Svårigheten att bestämma dessa värdens storlek ökar med våld av denna typ (2) då tidsperspektivet blir längre.

(3) *Bestämda förändringar.* Den sista preciseringen under denna rubrik är vad jag kallar bestämda förändringar. Uttrycket är avsett att täcka mer än enbart konsekvenser enligt (2). Här avses sådana förändringar som påverkar människan på visst sätt och kan föras tillbaka på bestämda (icke nödvändiga) förhållanden som någon (några) har ansvar för.

Exemplifiering: ett stort antal bilar påvisas ha allvarliga defekter. Orsaken ligger i ett konstruktionsfel som uppenbarligen skulle ha kunnat förhindrats om bara någon beslutat att så skulle ske. De olyckor som felet kommer att orsaka kan förklaras utifrån bestämda förhållanden som icke var nödvändiga. »Olyckorna» är våld.

Man kan naturligtvis även här tala om konsekvenser, enbart med den skillnaden att det inte finns någon direkt handling som orsakar våldet.

Också nu är det möjligt att tala om intrinsikalt värde av typ lust/olust i samband med de bestämda förändringar som kan vara våldet i sig.

3.3 *Strukturer*

Det är fullt möjligt att kalla typ (3) i föregående avsnitt för strukturellt våld. Då ger vi det strukturella våldet den innebörden, att någon har ansvar för det. När vi här skall tala om strukturellt våld, behöver det inte vara så. Johan Galtung menar att när vi inte har någon handlande person, så är det frågan om strukturellt istället för personligt våld.

Vidare påpekar han, att om vi begränsar oss till en etik som riktar sig mot intenderat våld, så förbiser vi kanske det viktigaste, nämligen det strukturella våldet.¹⁶ Det intenderade våldet, uttryckt genom handlingar, är direkt observerbart och därför påtagligare. Det strukturella våldet existerar under längre tid och kan subjektivt av den som drabbas ofta uppfattas som en naturens ordning. Men svårigheten att avgöra vad som är strukturellt våld bör inte hindra oss från att försöka ge begreppet innebörd.

Vi skall ännu inte gå djupare in på vad som utmärker dessa strukturer. Låt mig bara ge ett exempel från Galtungs uppsats. Den typiska feudala samhällsstrukturen med sin ordning av inkapslade hierarkier har våldet inbyggt i systemet.¹⁷

¹⁶ F s. 170—2.

¹⁷ F s. 178.

Hur är det då med intrinsikala värden? Beroende på vad vi lägger in i begreppet strukturellt våld kan distinktionen lust/olust tillämpas. Även andra typer av intrinsikala värden skulle kunna finnas. Den typ av strukturer det här är frågan om brukar också benämnas som »social orättvisa», »ojämlikhet», »exploatering», m.m. Det strukturella våldet kan alternativt bedömas och fördömas i dessa termer. Däremot bortfaller möjligheten att som vid handlingar bedöma någon ansvarig person och dennes motiv.

3.4 Beslut

Skälet för att ta med beslut som bestämmingsmöjlighet till våldet är att våld kan åstadkommas utan direkta handlingar, genom att man beslutar att inte handla. Dock är det inte lätt att avgränsa vilka beslut som skall gå in under begreppet våld. En möjlighet kunde vara att använda Bernard Gerts metod att definiera våld.

»Some might define an 'act of violence' as an unwanted intentional violation of any one of the first three rules.»

»Do not kill, Do not cause pain, Do not disable.»¹⁸

Istället definierar vi då »a decision of violence» som ett beslut att avsiktligt bryta bestämda moraliska regler. Möjligen kan man utesluta kravet på avsiktlighet, med den följderna att det inte är självklart att den som beslutar kan göras ansvarig i lika hög grad.

Genom att göra en sådan bestämning som ovanstående har vi i själva våldsbegreppet lagt in att någon bryter mot moraliska regler. Mot denna typ av bestämning talar att enighet måste råda om vilka reglerna är.

Ett beslut betyder inte alltid att våldet faktiskt verkställs. Beslut om våld måste kopplas till vad detta leder till för att vi skall kunna skilja faktiskt och potentiellt våld åt.

3.5 Attityder

Denna bestämning kan inte isolerad anses som tillräcklig utan får ses som ett kompliment till de tidigare beskrivna. Detta gäller även för beslut.

En författare som använder begreppet »a violent attitude» är Karl Popper. Marxister tillskrivs en sådan attityd.

»if a man is determined to use violence in order to achieve his aims, then we may say that to all intents and purposes he adopts a violent attitude, whether or not violence is actually used in a particular case.»¹⁹

¹⁸ G s. 616.

¹⁹ L s. 150.

Frågan om vi skall utvidga våldsbegreppet till attityder är knuten till frågan om våldets utsträckning i tiden. Kan man tala om latent våld, ett våld som kanske aldrig kan observeras? — Galtung tycks anse det meningsfullt att tala om latent våld, men då utifrån sin speciella definition av våld.²⁰

Förutom att det är svårt att fastställa vem som har en våldsattityd, innebär förekomsten av en sådan attityd att man kan, som Popper antyder, fördöma en person med en sådan attityd. Utifrån en deontisk etik är enbart förekomsten av en våldsattityd klandervärd, oavsett vad sen sakfrågan gäller.

Sammanfattning

Våld i sig kan bestämmas som något eller några av nedanstående alternativ, som tillsammans utgör den analyserade dimensionen.

Attityder	Beslut	(ii)	(iii)	(iv)	(v)	(1)	(2)	(3)	Strukturer
		Handlingar				Förändring			

Härnäst skall jag se på det närmare innehållet av våldet i sig — vad jag kallat våldets essens.

4. Våldet för oss — essensen

Det skulle otvivelaktigt bli svårt att fullständigt ge en beskrivning av denna dimension. Det finns ett stort antal möjligheter att här ge begreppet ett innehåll. Som rubriken anger, anknyter dimensionen till vad vi uppfattar som våldets »natur», dess essens. Jag begränsar framställningen genom att ta upp några av de, som jag ser det, representativa författarnas definitioner.

Två andra frågor kommer också in här. Den ena är om definitionen skall vara objektiv eller subjektiv. Subjektiv är den, om det på något sätt är den som utsätts för våld som skall avgöra existensen och graden av våld. Den andra frågan är om det måste vara en person/grupp som direkt påverkas av våldet eller om vi kan tala om våld utan något mänskligt objekt. Dessa frågor tas upp i de sammanhang där de blir mest aktuella.

4.1 *Tvång och fråntagande av värde*

Det följande exemplet är hämtat från en uppsats av Pontara:

»A i S utsätter B för tvång så att B berövas fler värden än han får.»²¹

²⁰ F s. 172.

²¹ I s. 113.

Exemplet är i linje med E. Hyttens synsätt, där våld är en speciell form av tvång. Tvång är att beröva någon fler värden (på lång sikt) än man ger honom. Våld har vi om detta sker genom inskränkande av någons fysiska integritet, liv och hälsa.²²

Pontara anför mot denna definition bland annat svårigheten att veta vilka värden som skall medtagas. Är det värden enligt A, eller B, eller något etiskt system? En annan svårighet är att vi inte kan veta om våld förelåg förrän efter en längre tidsperiod, vilket gör begreppet praktiskt otympligt.

Mot Hyttens synsätt kan invändas att han begränsar sig till fysiska värden (fysisk integritet). Våld kan enligt ett annat synsätt även omfatta psykiskt tvång.

Här kan även frågan om objektivitet/subjektivitet ställas. Är det B (i Pontaras exempel) som skall avgöra vilka värden han fräntas? Eller finns det objektiva värden man kan gå efter?

Mot en subjektiv definition talar, att det som i ett samhälle kallas våld i ett annat inte är våld. Slaven, som inte känner till en bättre värld än den han lever i, har ett annat våldsbegrepp än t.ex. slavägaren. Eller ta Sisyfos som hos Camus döms till onyttigt och hopplöst arbete. Men Camus tillfogar: »Man måste tänka sig Sisyfos lycklig.»²³ Därmed har Camus pekat på subjektivitetens möjlighet (och fara) — lycka under våldet.

Mot en objektiv definition talar att vi möjligen kan hamna i så abstrakta definitioner att begreppet blir praktiskt fruktlöst och intetsägande för oss. Detta är emellertid bara en risk. Val av definition beror till stor del på vad vi har för syfte med den.

Det viktigaste att konstatera här är att denna bestämning inte passar om vi vill ta med strukturer som en typ av våld. Denna typ lämpar sig främst för handlingar och förändringar, men knappast för strukturer då man utgår från att *någon* handlar.

4.2 *Icke auktoriserad styrka*

Pontaras exempel är:

»A i S använder oberättigat eller icke-auktoritativt tvång mot B.»²⁴

Den främste förespråkaren för denna typ av våldsdefinition är R. P. Wolff. Han framför den bland annat i en uppsats som finns medtagen i Pontaras antologi »Etik, politik, revolution».

²² H s. 12.

²³ D s. 99.

²⁴ I s. 113.

»Strängt taget är våld det oberättigade eller icke-auktoriserade användandet av styrka (force) för att genomföra beslut som strider mot andras vilja eller önskan.»²⁵

Därefter argumenterar Wolff för att det inte finns något egentligt berättigat användande av styrka och följaktligen att vi inte kan tala om våld i objektiv mening. En definition av denna typ blir alltså subjektiv till sin natur. Det gruppen själv gör blir berättigat användande av styrka, det en rivaliserande grupp gör blir våld ur den förras synpunkt. Våldsbegreppet skulle vara meningslöst enligt Wolff. Wolffs begränsade definition av våld till det icke-auktoritativa visar på ett belysande sätt vilka poänger man kan nå med en lämplig definition.

Den verkliga svagheten i definitionen är att om vi inte alls har någon auktoritet, så har vi inte heller något våld. Oavsett hur många som sedan dödas.

4.3 *Fysisk skada, psykisk skada*

Som exempel på denna typ kan vi ta:

»A i S tillfogar B både kroppsliga och psykiska lidanden mot B's vilja.»²⁶

Detta är det exempel som Pontara själv väljer att utveckla. Inför alternativen att ta med alla konsekvenser eller endast direkta handlingsresultat väljer han det senare. Det innebär att han i vår tidigare dimension begränsar sig till handlingars resultat (iv) och anser att strukturellt våld inte skall ingå i begreppet.

Pontara ställer upp tre villkor för våld:

- 1) P dödar Q eller tillfogar honom svåra lidanden.
- 2) P gör detta mot Q's vilja.
- 3) P gör det han gör avsiktligt (medvetet).²⁷

Han begränsar begreppet våld till personer eller grupper som avsiktligt handlar med visst resultat mot någon el. några. Pontara hävdar också att våld är något i sig självt ont, om än ej absolut förbjudet, dvs. har negativt intrinsikalt värde.

Villkor (3) går att tolka på något olika sätt. Den första snäva tolkningen är att Pontara avser att begränsa sig till *utförda* handlingar. Följande citat talar för detta.

²⁵ K s. 269.

²⁶ I s. 113.

²⁷ K s. 39—41.

»Definitionen tillåter oss att skilja mellan faktiskt våldsbruk och misslyckade försök att använda våld.»

I så fall skulle inte beslut eller rättare sagt frånvaron av beslut att handla när man kan, t.ex. till förmån för svältande, gå in under begreppet våld. Men på grupplanet tycks han vilja utsträcka våldet till situationer där någon grupp behärskar institutioner, som håller människor vid svältgränsen, utan att ingripa. Klart är att Pontara inte räknar in strukturer enligt vår mening under begreppet våld. Skälet anges vara att begreppet »social orättvisa» mycket väl *räcker till* för att karaktärisera här avsedda företeelser.

4.4 Regler och regelbrott

En väg som vi redan nämnt är att definiera våldets essens som brytande av vissa regler. Bernard Gert använde i sin uppsats en sådan definition. Det är onödigt att här upprepa den definitionen (se 3.4). Jag nöjer mig med att konstatera vilka tillämpningar ett sådant definitionssätt kan ha. Handlingar är redan nämnt som ett exempel. Våld är då handlingar som bryter mot vissa regler. Våldsbeslut kan likaså ses som brytande av regler.

Kanske är det också möjligt att utsträcka sig till attityder. En våldsattityd kan man tänka sig vara att man accepterar negationen av ovan nämnda regler. En negation av regeln 'du skall icke döda' är exempelvis 'det är rätt att döda i situationer S_x '.

Däremot är denna definitionstyp mindre lämplig för strukturer. Åtminstone är det svårt att se att Gerts regler går att använda för strukturer. Andra och mer komplicerade regler kunde vara en möjlighet, om man vill definiera strukturellt våld med denna metod.

4.5 *Varat contra kunde vara*

Detta är den sista typ av essens jag vill ta upp utan att på något sätt ha uttömt de möjligheter som finns. Galtung framför följande definition:

»violence is present when human beings are being influenced so that their actual somatic and mental realizations are below their potential realizations.»²⁸

Två exempel. Om någon dör av en sjukdom orsakad av dåliga arbetsförhållanden och detta hade kunnat förhindras om man beslutat detta, så är det frågan om våld. Om samhället är organiserat så att en del svälter medan andra lever i överflöd, så är det frågan om våld.

Låt oss se på några av de invändningar Pontara anför mot denna våldsdefinition.

²⁸ F s. 68.

»... tolkningen är orimligt vid: det är svårt att se att det enligt den finns någon som helst skillnad mellan att säga 'A brukar våld mot B' och att säga att 'A handlar orättvist mot B'.»²⁹

Pontara menar att man sätter likhetstecken mellan 'våld' och 'orättvisa' vilka är två distinkta begrepp. Jag vill mena att det inte är frågan om någon sådan likhet. I inledningen tänkte vi oss att analysera begreppet våld's deskriptiva mening i första hand. Den målsättningen måste här ses skild från den normativa och emotiva, där vi analyserar andra karaktäristiska hos våld. Om det som denoteras som våld visar sig vara 'orättvisa', så har vi likväl inte satt likhetstecken mellan 'våld' i konnotativ mening och 'orättvisa'.

Liknande argument anförs mot att utsträcka begreppet till vad vi kallat strukturer. Det finns andra begrepp, t.ex. »social orättvisa», »exploatering», som är minst lika negativt laddade varför vi för klarhetens skull borde begränsa 'våld' till att gälla handlingar. Håller vi fast vid vår målsättning att i första hand försöka analysera den deskriptiva betydelsen, så ser jag inte poängen med att det finns negativa ersättningsord (ord med samma emotiva funktion). Det verkar som att man då har bestämt sig för att våld är orättfärdigt i någon bestämd grad. Men som jag här har försökt visa, är det beroende på hur vi bestämmer konnotationen vilka normativa värden vi sen kan tilldela de empiriska exemplen. Vi såg exempelvis att beroende på om vi tog med den handlandes motiv, som en del i vad vi kallar handlingen, så förändras villkoren för den normativa bedömningen.

Galtung's definition anknyter delvis till H. Marcuse och hans metod för rättfärdigande av våld. Det första momentet i ett sådant rättfärdigande av våld består i att undersöka vad alternativa samhällssystem har att erbjuda för livsvillkor. I denna »historiska kalkyl» analyseras om alternativet skulle innebära någon minskning av fattigdom, förtryck och utsugning samtidigt som det medför ett ökat uppfyllande av vitala behov. Kalkylen kommer att ge ett mått på avståndet mellan det verkliga och potentiella självförverkligandet hos människorna i samhället vid den aktuella historiska perioden.³⁰

En svårighet ligger i tolkningen av definitionen när det gäller individer och självförverkligande. Jag ser här två alternativ; ett mikro- och ett makroperspektiv. Mikroperspektivet utgår från en individs speciella situation och undersöker skillnaden mellan vad hon *är* och vad hon *kunde vara*. Nu kan man för de flesta människor konstatera att de kunde vara något mer under de och de förutsättningarna. Därmed får vi av definitionen att snart sagt alla är utsatta för våld.

Då är makroperspektivet rimligare. Där undersöker man samhällets totala

²⁹ I s. 114—115.

³⁰ K s. 44. Se även Marcuses uppsats »Etik och revolution» K s. 183—96.

fördelning av värden och kanske finner att en klass svälter medan en annan lever i välmåga. En sådan situation benämns som våld mot en klass. Svårigheten att mera exakt avgöra vad ett alternativt system kan erbjuda kvarstår dock. Man kan visserligen säga att det nya systemet kommer att eliminera yrkesskadan y genom de insatser man skall göra på detta område. Men svårigheten ligger i att beräkna vilka andra konsekvenser som följer. Blir andra områden eftersatta? Så länge knappheten behärskar människans situation kan vi inte, som Sartre påpekat, fly bort från detta.

Galtung definition stämmer kanske inte så bra med den språkliga traditionen, då den är något teknisk i sin formulering. Sammanfattningsvis kan vi med denna korta beskrivning av definitionen konstatera att den lämpar sig bättre för strukturer än för handlingar som våldet i sig. Här kan vi också ta upp frågan om våldet måste vara riktat mot någon person. Galtung tänker sig möjligheten av våld utan något objekt. Exemplet är kärnvapentestning, som har »the threat of physical violence». Ingen skadas direkt men det har »indirect threat of mental violence that may even be characterized as some type of psychological violence since it constrains human action».³¹ Jag tror att det rimliga ur språklig synpunkt ändå är att kräva, att det vi kallar våld skall påverka ett objekt, individ eller grupp, fysiskt eller psykiskt, omedelbart eller på lång sikt.

5. Tidsdimensionen

Denna dimension är inte helt fristående från de övriga. Men jag vill ändå framföra tanken på tre olika bestämmningsmöjligheter av våld i tidsperspektivet. *Latent*, *momentant* och *kontinuerligt* är grovt de tre möjligheter man finner. Då det gäller det första alternativet så måste det ses som ett möjligt komplement till något av de två andra.

Vårt val inom de två tidigare beskrivna dimensionerna kommer att begränsa möjligheterna inom denna dimension. På så sätt är de beroende av varandra. Om vi exempelvis skall räkna med strukturellt våld så måste vi också godta att våld kan tänkas ske kontinuerligt.

5.1 *Latent våld*

Galtung tar upp det latent våldet som en möjlighet. Skillnaden står mellan latent och manifest våld där det senare är observerbart men ej det förra. Latent våld har vi enligt Galtung »when the situation is so unstable that the actual realization level 'easily' decreases».³²

³¹ F s. 170.

³² F s. 172.

Min åsikt är att det latent våldet är ett meningsfullt begrepp men att det ligger utanför själva konnotationen av 'våld'. Vi har i språket många uttryck där »våld» ingår. 'Symboliskt våld' och 'underhållningsvåld' är två exempel. Alla dessa uttryck förutsätter ett meningsfullt begrepp våld för sin egen meningsfullhet. Vad vi än beslutar i frågan så är latent våld förenligt med alla de bestämmingar vi kan göra av våld i övriga dimensioner.

5.2 *Momentant våld*

Med momentant våld avses att våldet i tiden är en relativt begränsad händelse. Hur begränsat vi väljer att uppfatta våldet får betydelse för vilken typ av handlingar vi anser vara våldet i sig. Eller omvänt — räknar vi endast med handlingsresultatet, blir våldet mer begränsat i tiden än om vi tar konsekvenserna som bestämming till våldet. Viktigast är dock att skulle vi anse våldet något så när momentant kan vi inte ta med strukturer som våld i sig.

5.3 *Kontinuerligt våld*

Våldet kan här vara något i tiden oavbrutet. Människor som lever under svält och lidanden under hela livet är inte utsatta för våld vid ett speciellt tillfälle utan under en mycket lång tidsperiod. Ja, det är kanske det enda tillstånd de får uppleva. Det kontinuerliga våldet knyter an till det strukturella våldet och är en nödvändighet för detta. Motsättningen mellan momentant och kontinuerligt våld är en daglig företeelse. Som varandras alternativ belyser de olika sidor av en historisk situation. Det momentana våldet kan vara revolutionärt och omstörtande — svaret på det kontinuerliga våld som en samhällsstruktur innesluter.

I vissa teorier tänker man sig handlingar som delar i ett kontinuerligt våld. Då utgår man från vad man tror vara våldets orsaker och nödvändighet och menar, att människan till sin natur är aggressiv. Våldshandlingen ses som en visserligen momentan men följdriktig del i en kontinuerlig aggressivitet. Men dessa teorier hör närmast till nästa dimension — våldets funktion.

Sammanfattning

Tre dimensioner är nu analyserade. Dessa tre utgör de bestämmingsmöjligheter jag anser rimliga och intressanta som meningen hos 'våld' — konnotationen. Önskar vi upphäva det porösa hos begreppet våld och göra det mer distinkt så måste vi välja och begränsa oss till bestämda betydelser inom: våldet i sig, essensen och tidsdimensionen.

Härefter går vi utöver själva meningsanalysen till våldets funktioner. Sist i uppsatsen skall jag försöka mig på en sammanfattande och spekulativ teoribildning om våld (och likartade begrepp).

6. Våldets funktioner

Den sista dimensionen som skall analyseras har jag kallat våldets funktioner. Egentligen är det frågan om två skilda grupper av funktioner.

A. De språkliga funktioner som vi kan finna att termen våld har. Exempel är emotiva och föreskrivande funktioner. Dessa funktioner har främst samband med de emotiva och konnotativa betydelser som vi ger begreppet. Vissa aspekter av detta nämndes redan i samband med den inledande språkteorin (se 2.1).

B. De empiriska funktioner som det konkreta våldets tillskrivs. Exempelvis kan man påstå att våld är ett ineffektivt instrument för att uppnå goda mål. Funktionerna gäller här i första hand klassen som denoteras som våld, dvs. de empiriska exemplen. Men denotationen är i sin tur beroende av konnotationen som vi skall se i teoribildningen.

Jag kommer att börja med att ta upp den senare gruppen av funktioner.

6.1 *Empiriska funktioner*

Det är naturligtvis inte frågan om en enda funktion utan en lång rad, beroende på med vilken utgångspunkt våldet betraktas. Jag tänker mig att avgränsa funktionerna inom denna grupp till att gälla frågorna: Vad beror våldet på? Vad är våldet medel till? Vilka konsekvenser får våldet? Det är dock omöjligt att ens uttömma de möjliga svar som en av frågorna ger, än mindre alla tre.

Den funktion man tilldelar våldet blir ofta den springande punkten i argumentationen. Antingen man säger att våld är förråande och ineffektivt som medel eller man påstår att det skapar ett revolutionärt medvetande, så är det viktigt att försöka skilja de tidigare dimensionerna från denna. Jag skall med ett exempel belysa vad man kan göra genom att sammanblanda våldets mening och funktioner.

I en uppsats om icke-våld och revolution tar Barbara Deming upp boken »Jordens fördömda» av Frantz Fanon. Han har av bland annat Sartre påstått förorda våldet för den medvetenhet det skapar hos den undertryckta klassen (eller folket). Deming föreslår denna läsövning med nämnda bok:

»Varje gång ni finner ordet 'våld' i hans bok, ersätt det med 'radikal och kompro-

misslös handling'. Jag påstår att, med undantag för några få avsnitt, är det möjligt att låta dessa ord byta plats och att den handling som han kräver, lika väl kan vara en icke-våldshandling.»³³

Vad som är lika för Fanons »våld» och Demings »icke-våld» är att båda tilldelar det *funktionen* att vara ett radikalt och kompromisslöst handlande. Allmänt kan många handlingar ha samma funktion utan att vara synonyma eller utbytbara. Fanon menar inte »icke-våld» när han skriver »våld», om än begreppen tilldelas *en* gemensam funktion av Deming.

6.1.1 Medel för något

Under denna rubrik finner vi en rad förklaringar varför våldet kommer till; vad våldet beror på. Från att våldet är den härskande klassens medel att behålla makten eller orsakat av de ekonomiska förhållandena i samhället eller uttryck för människans inneboende aggressivitet till extrema tankar på en ursprunglig synd som startade en reaktion av våld.³⁴

Utän att här gå närmare in på de olika teorierna är det lämpligt att skilja mellan sådana som genom sin förklaring av våldet påstår att det är en *nödvändighet* och de som inte gör det. I det förra fallet reduceras frågan om moraliskt ansvar helt och hållet eftersom våldet inte kan förhindras.

6.1.2 Medel till något

Alla som försöker rättfärdiga våld i någon form gör det med hänvisning till ett mål man säger sig kunna uppnå. I denna föreställning om våldet som medel eller instrument ingår först och främst tanken på att det är *effektivt*. Dess funktion är att effektivt åstadkomma avsedda förändringar. Man brukar som mått på denna effektivitet tala om dess extrinsikala värde. Jag anser att frågan om våldet har det större värdet i jämförelse med alternativen måste vara en empirisk och historisk fråga, varom vi inte har någon säker kunskap.

Som vi tidigare har konstaterat, är det beroende på vad vi lägger in i begreppet våld vilka övriga egenskaper detta våld kan ha. Våldet sett som ett medel till ett mål kan även avse det strukturella våldet. Målet kan då vara bevarande av ett socialt tillstånd. Den kanske intressantaste mål/medel problematiken gäller sociala förändringar med hjälp av revolutionärt våld. Det för dock för långt att gå närmare in på dessa områden. Vi nöjer oss

³³ K s. 334.

³⁴ J. Andersson och M. Furberg angriper i sin bok »Moral» på ett förtjänstfullt sätt stimulus/respons-synsättet, som medför att man kommer att uppfatta våld som något lagbundet.

med att konstatera att det extrinsikala värdet är centralt för att bedöma våldet som medel till någonting. Tidigare har vi kortfattat talat om möjliga intrinsikala värden hos våld. Båda dessa saker återkommer i teoribildningen.

Jag vill här uppmärksamma en fara med ett ensidigt funktionalistiskt våldsbegrepp. Sartre skriver så här om våldet: »Våldet kan liksom Akilles' spjut hela de sår det själv orsakat.»³⁵ Det är möjligt att det finns exempel som den beskrivningen stämmer in på, men faran är att man tillskriver våldet i allmänhet denna funktion. Hannah Arendt skriver om just detta citat: »Om detta vore sant, skulle hämnden bli universalmedlet för de flesta av våra åkommor.»³⁵

6.1.3 *Konsekvenser*

Även här gäller det att understryka, att våldets funktioner inte är entydiga och inte giltiga för allt våld. Oftast är det konsekvenserna, förutom det mål man tänker sig att uppnå, som intresserar oss när vi skall rättfärdiga våld. Vårt mål är antagligen mycket positivt (för oss) men vilka är konsekvenserna och deras värden?

Pontara diskuterar frågan om det revolutionära våldet som metod och eventuella brutaliseringseffekter av detta. Fanon kan heller inte sägas ha bortsett från dessa risker. I det sista kapitlet i sin bok tar han upp empiriska fall av mentala skador i det algeriska befrielsekriget.³⁶ De analyser som finns om våldets konsekvenser gäller främst revolutionärt våld och framför allt inte våld i strukturell betydelse. För det mesta är det gerillakrigaren man inriktar sin analys på och inte piloten som faller miljoner ton bomber eller politikerna som gett honom uppdraget.

Sammandrag. Alla de här kort beskrivna funktionstyperna kan ha betydelse för frågan om våldets rättfärdigande och naturligtvis för själva frågan vad vi avser med »våld». Våldets orsaker är viktiga för att känna dess oundviklighet. Våldets effektivitet måste ligga som grund om vi någonsin skall välja våldet och rättfärdiga valet. Våldets konsekvenser — bl.a. för agenten själv — måste också beaktas. I alla dessa fall är det viktigt att vi håller klart vilken begreppsbestämning vi gjort, våldets mening i de tre tidigare dimensionerna.

6.2 *Emotiva funktioner*³⁷

Under inspiration och påverkan från den senare Wittgenstein påstod en del moralfilosofen på 50-talet att de hade löst problemet med de centrala

³⁵ C s. 22.

³⁶ E s. 190—238.

³⁷ Funktioner som termen våld har i språket.

moraliska uttryckens³⁸ betydelse. Deras mening var inget annat än deras språkliga funktion. Och funktionen gick ut på att uttrycka känslor, skapa attityder hos mottagaren eller föreskriva vissa attityder.

Om nu någon får för sig att ovanstående *även* är tillämpligt för våld, så bör båda sakerna bestridas. Vad vi förnekar är inte att de moraliska uttrycken kan ha dessa funktioner. Vi påstår att även våld kan ha det. Men meningen är inte detsamma som funktionen. Tvärtom! Uttryckens mening är förutsättningen för att de kan ha en funktion. Ett påstående, om att något är gott eller för oss, att något är våld, går utöver det tillfälliga, att uttrycka exempelvis min attityd eller känsla, till att omtala något om någonting. Utsagan *påstår* bl.a. att liknande saker också är goda, resp. att en viss klass av saker också är våld.

Detta berör begreppets mening. Funktionalisterna frågar: Vad används språket till? Och ger *ett* svar. De frågar sällan: Hur kan språket användas för detta syfte? De emotiva funktioner som termen våld används för i språket är i huvudsak de tre beskrivna: Expressiv, evokativ och preskriptiv. Jag skall exemplifiera med tre situationer.

a. 'Jag kan inte använda våld.' — Talaren uttrycker att han har en negativ attityd till »våld». Vad han avser med våld är antagligen endast en speciell typ av våld, som han förknippar en viss känsla till.

b. 'Du använder ju våld.' — Talaren försöker uppväcka en negativ attityd hos åhöraren till dennes handling. Här utnyttjas att våld i allmänhet har en negativ emotiv mening. Genom att påpeka att denna handling faktiskt också är våld överflyttas denna emotiva mening att även gälla åhörarens handling.

c. 'Revolutionärt våld skapar klassmedvetande.' — Talaren uppmanar att man förhåller sig positiv till denna sorts våld, förutsatt att man redan förhåller sig positiv till ett ökat klassmedvetande.

Denna beskrivning av olika funktioner blir med nödvändighet kort och ofullständig. Vi nöjer oss i stort sett med att konstatera förekomsten av dessa funktioner, för att härnäst gripa oss an en teoribildning om våld.

7. Teoribildning

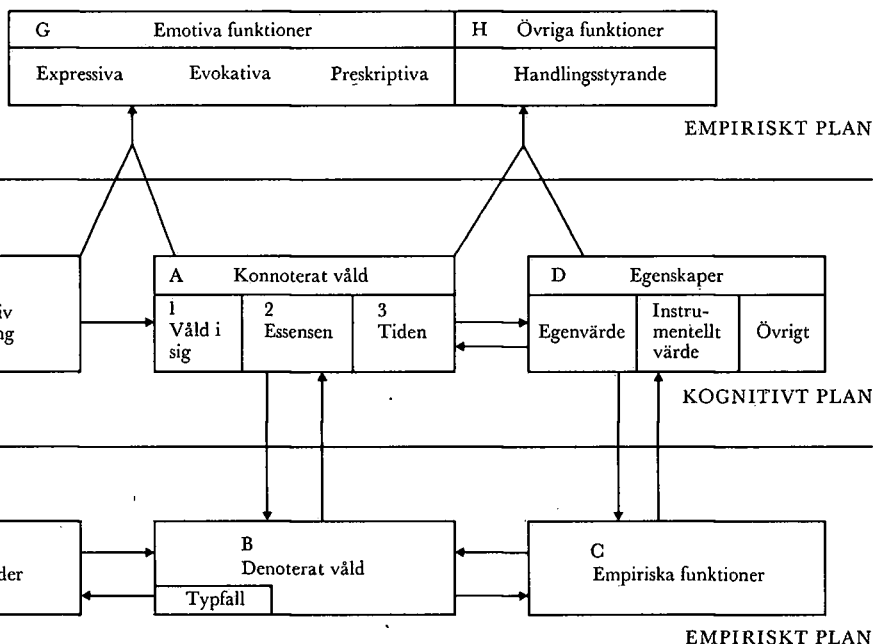
Jag har i uppsatsen använt ett antal begrepp som konnotation, extrinsikalt värde, emotiv mening, m.fl. Allt efter uppsatsens framväxt har jag försökt

³⁸ Vanligen avser man: god, dålig, rätt, fel och bör.

skapa en helhetsbild av begreppet våld och dess förhållande till nämnda begrepp — till språk och verklighet.

Den teori som kommer att presenteras är inte särskilt utarbetad och exakt. Det spekulativa draget är påfallande. Dess värde ligger måhända i att den anger ett samband mellan de dimensioner vi analyserat som enskildheter. Den ger en någorlunda god uppfattning om den komplexitet begreppet har, liksom den dynamik språket har.

På nästa sida visas teorins struktur, därefter presenteras de olika relationerna.

Först en kort repetition av de centrala begreppen:

- A Det konnoterade våldet har vi analyserat i tre dimensioner, som utgör begreppets bestämmingsmöjligheter. Huvudsakligen 3—5.3.
- B Här finner vi de empiriska exemplen på våld, dvs. denotationen. Som en delgrupp tänker jag mig exempel som allmänt uppfattas som »ty-piskt»-våld.
- C De empiriska funktionerna har kortfattat presenterats i uppsatsen 6.1.
- D Egenskaper är en huvudrubrik för egenvärde (intrinsikalt värde) och instrumentellt (extrinsikalt) värde. Där kan också ingå andra karaktäriseringar av våld. Diskussionen om värden fördes i avdelningarna om våldet i sig och våldets funktioner.

- E Emotiv mening talade jag om i den inledande språkteorin 2.1. Jag identifierar här den emotiva meningen med den negativa värdeladdning som allmänt är förknippad med begreppet.
- F Med attityder avser jag människors inställning till empiriska exempel på våld. Tydligast kommer de fram till de jag kallar typfallen.
- G Emotiva funktioner har presenterats under 6.2. De är alltså de resultat vi uppnår eller försöker uppnå med vissa av de språkliga utsagor där begreppet ingår.
- H Bland övriga funktioner har jag nämnt den handlingsstyrande. Beroende på hur vi uppfattar våld kommer våra val mellan våld och icke-våld att påverkas.

Dessa är elementen i föregående schema. En annan uppdelning kan också göras. B, C och F tillhör det empiriska planet, A, D och E det kognitiva och G, H åter det empiriska.

Relationerna mellan elementen skall till sist beskrivas. Notationen A—B kan med några undantag utläsas som 'A påverkar B' och B—A som 'B påverkar A'.

- B—A Vår erfarenhet och information om våld i praktiken påverkar vår begreppsliga uppfattning av våld på det kognitiva (och konnotativa) planet.
- A—B Har vi väl skapat ett bestämt kognitivt begrepp våld så påverkar det vår identifiering av våld på det empiriska planet.
- B—C Det vi identifierar som verkligt våld avgränsar och påverkar våra möjligheter att finna empiriska funktioner hos våldet. A—B—C kan förstås också vara fallet.
- C—B Den omvända påverkan gäller också. En tro på att våld är uttryck för försök att störta ett socialt tillstånd kommer sannolikt att påverka vår identifikation av våld både på det empiriska och kognitiva planet. (Även C—B—A.)
- C—D De funktioner våldet har i empirin ligger som grund för det instrumentella värde vi tilldelar våldet, liksom för de övriga egenskaperna vi tillskriver det.
- A—D Som vi tidigare noterat beror egenvärdet på vad vi tar som bestämning av våldet i A. Speciellt för olika bestämningar i A.1 har vi tidigare tagit upp frågan om intrinsikala värden. B—A—D är också en tänkbar relation. I de fall där någon först har en bestämd uppfattning om våldets egenskaper leder detta troligen till de omvända sambanden: D—A—B och D—C—B.
- B—F De typfall vi har i B skapar våra känslor till våld vilka grund-

lägger vår attityd till våld. Allmänt så upplever vi (någon gång) olust i samband med våld, som riktas mot oss själva, varför en negativ attityd grundas.

- F—B Denna grundade attityd utsträcks till att bestämma våra känslor till annat icke upplevt våld än tyfallen.
- F—E Då den negativa attityden är allmän så framväxer genom den språkliga praxisen förutsättningarna för en emotiv mening — en negativ värdeladdning som begreppet får.
- E—F Behöver egentligen inte medtagas då denna påverkan i stort är samma sak som den evokativa funktionen. (Se nedan.)
- E—A Den emotiva meningen påverkar vår bestämning av begreppet på det kognitiva planet. Lägger vi en stark emotiv mening till begreppet är det osannolikt att vi accepterar det strukturella våldets tekniska definition, utan något mer konkret och känslomässigt.
- (E&A)—G Istället för 'påverkar' får vi här använda oss av relationen 'möjliggör'. A&E möjliggör de expressiva och evokativa funktionerna (eventuellt också den preskriptiva funktionen, t.ex. (F—E&A)—G). Dessa funktioner är möjliga men naturligtvis inte nödvändiga.
- (A&D)—H Här är det »handlingsstyrning» som möjliggörs av A tillsammans med D. En ideal handlingsstyrning sker, får vi tänka oss, genom en total kalkyl av våldets värde jämfört med alternativens värden. Svårigheten att göra en sådan ideal kalkyl ökas t.ex. om vi i tidsdimensionen A.3 även medtar de långsiktiga effekterna. Därför är det både A och D som kan sägas påverka resultatet. Nära denna styrande funktion ligger den ovan nämnda preskriptiva funktionen.

Till sist.

Om än vi inte är eniga om denna schematiska teori så kanske vi kan vara eniga om våldsbegreppets mångsidighet, vilket inte är helt oviktigt.

Litteraturförteckning

- A) Andersson, Jan och Furberg, Mats, Moral. En bok om ord, känsla och handling. Stockholm 1971.
- B) Andersson, Jan och Furberg, Mats, Språk och påverkan. Lund 1969.
- C) Arendt, Hannah, Om våld. Stockholm 1970.
- D) Camus, Albert, Myten om Sisyfos. Stockholm 1966.
- E) Fanon, Frantz, Jordens fördömda. Stockholm 1969.

- F) Galtung, Johan, Violence, peace and peace research. Journal of Peace Research. Oslo 3/1968.
- G) Gert, Bernard, Justifying violence. The Journal of Philosophy. Vol. 66, 1969.
- H) Hytten, Eyvind, Att diskutera våldet. Nordisk kväkartidskrift. Nr 3, 1960.
- I) Pontara, Giuliano, Anteckningar om våldet. Ur Ditt & Datt. Festskrift till Hårräld Ofstad. Meddelanden till seminariedeltägarna i praktisk filosofi, Nr 23, Stockholm 1970.
- J) Pontara, Giuliano, Does the end justify the means? Filosofiska studier. Häfte 20, Stockholm 1967.
- K) Pontara, Giuliano, Etik, politik, revolution. En antologi, vol. 1 & vol. 2. Cavefors 1971.
- L) Popper, Karl, The open society and its enemies. Vol. 2. London 1962.
- M) Wright, G. H. von, Logik, filosofi och språk. Stockholm 1965.

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

Demokratidebatt

»Politiska resurser» heter den senaste skriften från låginkomstutredningen. Den är författad av Sten Johansson (S.J.) och bygger på ett antal intervjufrågor, som ingår i undersökningen om den vuxna befolkningens levnadsförhållanden. Ett av de inledande kapitlen är ägnat en kritisk granskning av »det stora kommunalforskningsprogrammet», sådant det presenteras av mig i Kommunalforskningsgruppens (KFG:s) skriftserie del I, och det är detta kapitel som har föranlett mitt inlägg. Kapitlet om kommunalforskningsprogrammet omfattar endast fem sidor men det innehåller, enligt mitt sätt att se, ett stort antal tveksamma eller oriktiga påståenden. Jag skall söka begränsa mig till de punkter, som kan vara av mera allmänt intresse. Avslutningsvis anför jag också några synpunkter på låginkomstutredningen och S.J:s egen undersökning.

Först några ord om KFG:s demokratisyn, som bygger på en genomgång av den svenska debatten om kommunal självstyrelse. Det väsentliga i KFG:s försök att systematisera demokrativärdena ligger i utskiljandet av å ena sidan de grundläggande demokratiska värdena — *förverkligandet av medborgarnas vilja* och en *självständig åsiktsbildning* — och å andra sidan ett antal teknikvärden förbundna dels med beslutstekniken och dels med informationstekniken. KFG räknar med tre stycken beslutstekniker, nämligen deltagande, representation och antecipation. Med deltagandetekniken förbinds värdet *identitet* respektive *deltagande* som ett värde i sig. Med representation via personrepresentativitet eller åsiktsrepresentativitet förbinds värdet *åsiktsöverensstämmelse*, och med antecipation slutligen värdet *åsiktsrespekt*. Genom dessa olika tekniker och genom tillgodoseendet av de värden, som sammanhänger med dem, skall alltså det grundläggande värdet, förverkligandet av medborgarnas vilja, realiseras. Informationstekniken är av mindre intresse i föreliggande sammanhang.

S.J. förklarar nu (sid. 26) att alla är eniga om att det högsta värdet är att folkets vilja skall förverkligas men att striden mellan de stora ideologierna just gäller vad som är folkets vilja och metoderna för hur den skall utrönas. Somliga demokratiteorier innebär enligt S.J., att folkets sanna vilja utrönas och formuleras av dess avantgarde genom tillämpning av vetenskapliga metoder.

Enligt svenskt språkbruk har vi här att göra med ett typiskt exempel på en icke-demokratisk elitteori. Utmärkande för detta slags ideologi är just att man

inte respekterar hela folkets åsikter utan t.ex. skiljer ut någonting som man kallar för folkets »sanna» vilja, om vars innebörd enbart denna viljas självkorade företrädare är underkunniga.

För att kunna föra striden mot denna typ och närbesläktade typer av idéer, fortsätter S.J., har den representativa demokratins försvarare retirerat från formuleringen att folkets vilja skall förverkligas till att ge värdestatus och okränkbarhet åt metoderna för folkviljans uttrönande.

Såvitt jag förstår är denna historieskrivning alltigenom oriktig. Anledningen till att metoderna för demokratins förverkligande, framförallt den allmänna rösträtten, under många årtionden kom att stå i centrum för intresset exempelvis i den svenska debatten om demokratin var helt enkelt, att i ett samhälle, där de medborgerliga fri- och rättigheterna var någorlunda tryggade och där folkrepresentationen spelade en väsentlig politisk roll, kom striden för demokratin att knytas an just till rösträttens utvidgande. Att kräva allmän rösträtt var detsamma som att kräva demokrati. När sedan demokratin hotades genom att kommunistiska, fascistiska och nazistiska diktaturregimer upprättades, vilka i viss utsträckning bibehöll de formella demokratiska metoderna med allmän rösträtt, val och folkomröstningar, blev det uppenbart, att dessa tekniker inte i och för sig garanterade en demokratisk styrelse. Uppmärksamheten kom istället att riktas på den fria eller självständiga åsiktsbildningen som ett villkor för att demokratin skulle kunna förverkligas. Den ensidiga inriktningen på metoderna för demokratisk beslutsteknik är alltså ett passerat skede.

Med den syn som S.J. har på demokratin är det ganska givet att han inte har något större intresse för det värde som i KFG:s schema kallas självständig åsiktsbildning. Den väsentliga kritiken riktar S.J. mot den andra grundkomponenten i demokrativärdet, nämligen förverkligandet av medborgarnas vilja. Mot detta värde framförs flera invändningar, varav den första och väsentligaste synes vara att den av mig använda formuleringen är »naiv, därför att den inte tar hänsyn till den stora debatt som förts» (sid. 27), den »fångar inte essensen» i demokratins tradition, »varken som den formulerades av John Stuart Mill eller som den förvaltats i 60-talets eller de tidigare decenniernas statsvetenskapliga och politiska debatt» (sid. 25). I enlighet härmed omfattar S.J:s egen redovisning av demokratins teori dels John Stuart Mill, dels ett antal amerikanska demokratiteoretiker med utgångspunkt från Schumpeter och sedan med tyngdpunkt framförallt på modern amerikansk statsvetenskaplig litteratur.

För att ytterligare belägga sin tes åberopar Johansson också två svenskar, nämligen Herbert Tingsten och Ernst Wigforss. Av Tingsten anföres ett uttalande, där han betonar demokratins ställning som överideologi, som en uppfattning om statsstyrelsens form och icke om de statliga beslutens innehåll (sid. 26). Denna syn bildar en självklar utgångspunkt också för den framställning av demokratibegreppet jag givit. Att åsiktsöverensstämmelse anföres som ett värde, betyder ju ej att man ger demokratin en innehållslig bestämning: vad som sägs är endast att väljarnas och de valdas åsikter, oavsett vilka åsikter det gäller, bör överensstämma.

Det andra citatet är hämtat från Wigforss och försiktigtvis återgivet in extenso två gånger (sid. 27 och 98) — utan att det därför blir klarare till sitt innehåll. Där sägs bland annat, att den för demokratin grundläggande uppfattningen om ett

gemensamt människovärde bör ta sig uttryck i den mänskliga sammanlevnaden och att särskilt det aktiva deltagandet i att skapa materiella och andra värden är väsentligt. I den mån den första delen av Wigforss uttalande avser att utsäga något om hur samhället skall vara organiserat utanför den demokratiska beslutsstrukturen, innebär det enligt mitt sätt att se enbart att man till de demokratiska värdena fogar ett annat värde. Wigforss är otvivelaktigt intresserad av deltagandevärdet och det är ju också andra (jfr KFG:s demokratischema).

I anslutning till den »stora debatt» som förts formulerar Sten Johansson den överordnade värdepremissen för politikkomponenten i levnadsnivåundersökningen på följande sätt: den representativa demokratis mål är att främja medborgarnas deltagande i de politiska beslutsprocesserna.

För S.J. blir alltså deltagandet det centrala värdet, medan åsiktsöverensställmelsen enligt KFG blir det centrala värdet för den representativa tekniken: S.J:s ståndpunkt är ganska naturlig, om man enbart håller sig till den anglosaxiska debatten. Utgår man däremot från den »lilla debatt», som förts i det här landet, blir läget ett annat. Vad som främst diskuterats i Sverige när det gäller den representativa tekniken ända sedan det proportionella valsättets införande är just avspeglings teorin, dvs. kravet på att den valda församlingen skall spegla opinionen bland väljarna. Detta krav har ständigt återkommit i olika former — varje röst skall vara lika mycket värd, majoritetsvals system är »orättvist» etc. — och varje förändring på valsättets område har motiverats med att man velat nå en mera fullkomlig representativitet. Det enda tidigare motargumentet har varit att »millimeterrättvisan» ej fick drivas så långt, att en parlamentarisk majoritetsbildning försvarades. På samma sätt kan man hänvisa till de nomineringsdebatter som förs i detta land, där kraven på personrepresentativitet med avseende på kön, ålder och yrke ständigt återfinnes (se Partierna nominerar, KFG:s skriftserie del III).

Förklaringen till att läget är ett helt annat i den anglosaxiska och framförallt den amerikanska debatten är skäligen enkel. Om man har ett system med majoritetsval i enmansvalkretsar, kan ju avspeglings teorin aldrig genomföras i valkretsarna, om man förutsätter att där finns väsentliga skiljelinjer i opinionen. På sin höjd kan majoritetsopinionen få en representant. Vidare saknar man ju i det amerikanska systemet politiska partier som gör anspråk på att vara åsiktsrepresentativa. Inom ramen för ett sådant politiskt system blir det naturligt att hela uppmärksamheten koncentreras exempelvis på deltagandevärdet. I amerikansk demokrati finns också sedan hundratals år tillbaka en oöverträffad rikedom på alla tänkbara former av medborgerliga aktiviteter i politiska sammanhang, även om aktiviteten där som annorstädes vanligen begränsas till mindre grupper. Den svenska politiska miljön är en helt annan.

»Är då åsiktsöverensställmelse mellan väljare och valda det värde som förverkligas genom representationstekniken», frågar S.J. »Utan närmare eftertanke torde man som Westerståhl svara ja . . .» (sid. 27). En närmare eftertanke skulle emellertid ha visat att Westerståhl inte svarar ja. Han sysslar nämligen inte med att värdera representationstekniken utan med att studera i vilken mån representations tekniken förverkligar de värden som man i debatten förbundet med denna teknik.

Vad S.J. säger om »naivitet» har jag en viss förståelse för. Naturligtvis inte för

påståendet att jag själv skulle vara naiv — det Gud förbjude — utan på så sätt att det finns något oproblematiskt i en debatt som stannar kring åsiktsrepresentativiteten. Det tycks härvid vara en tyst förutsättning, att om bara åsiktsöverensstämmelse garanteras, så blir också de politiska besluten och genomförandet av de politiska besluten helt i överensstämmelse med medborgarnas önskningar. Det politiska beslutsfattandet leder emellertid fram till ett visst beslut och kan inte spegla ett helt spektrum av åsikter, det är inte säkert att beslutet kan härledas ur någon allmän åsikt och följderna av beslutet kan bli andra än de avsedda. (Med hänsyn härtill undersöker KFG också medborgarnas inställning till resultaten av det politiska beslutsfattandet.) Hur »naiv» den svenska debatten egentligen är, dvs. i vilken mån det verkligen finns ett samband mellan åsikter, beslut och resultat, är en empirisk fråga som KFG i någon mån skall söka klarlägga på det kommunala planet.

S.J. är inte heller nöjd med värdet åsiktsrespekt. Detta värde, som är anknutet till antecipationstekniken, vill han ersätta med medborgarnytta. Antecipationstekniken blir enligt KFG framförallt aktuell i de fall, där man inte genom den politiska debatten i samband med val eller genom medborgerliga aktiviteter av olika slag har fått information om vad medborgarna vill. Antecipationen kan grundas på mer eller mindre väl underbyggda gissningar men också på olika slag av utredningar och opinionsundersökningar. Sitter de valda representanterna inne med information av sådant slag — det gäller ju framförallt områden utanför den politiska debatten t.ex. planärenden — har jag utgått ifrån att man av en demokratisk folkrepresentant i första hand kräver att vederbörande tar hänsyn till denna opinion och dess förutsatta reaktioner. Anser han opinionen felaktig, bör han i princip söka påverka opinionen innan han fattar beslut, som står i strid med denna opinion. Att på egen hand och i strid med opinionen fastställa vad medborgarnytta kräver har jag uppfattat som karakteristiskt just för elitänkande. En helt annan sak är att också i demokratier ganska ofta tummas på detta värde och det är inte heller osannolikt att det på denna punkt finns en viss skillnad i bedömningen mellan representanter för olika politiska partier. Överhuvudtaget är nog åsiktsrespekten det mest diskutabla av värdena på KFG:s schema.

En annan invändning mot KFG:s demokratischema går ut på att, eftersom teknikvärdena förutsätts vara underordnade de grundläggande värdena, offras den »okränkbarhet åt metoderna för folkviljans utrönande» som demokratins teori sägs innehålla. Enligt min uppfattning förhåller det sig tvärtom så, att man inom demokratierna hela tiden är beredd att diskutera vilka metoder för folkviljans utrönande som är de bästa och vilka förändringar som här kan vara påkallade. Att principen om val grundade på allmän rösträtt möjligen kan beskrivas som okränkbar, beror helt enkelt på att det inte funnits något rimligt alternativ i moderna stater.

En tredje invändning mot KFG:s demokratischema sägs vara, att det inte ger utrymme för det elitistiska element som demokratin påstås innehålla. På denna punkt skulle jag vilja hävda att det är riktigt att det i äldre demokratidebatt finns inslag av elitistiska resonemang. Under senare tid har i vårt land dessa resonemang vanligen fått den skäligen harmlösa formen, att medborgarna just genom sin politiska verksamhet, t.ex. i kommunala styrelser och nämnder, små-

ningom blir kvalificerade för att delta i allt viktigare avgöranden. Elitteorier i egentlig mening förutsätter emellertid att en viss, urskiljbar grupp inom befolkningen på grund av sina särskilda kvaliteter, t.ex. genom att företräda en högre stående ras eller utgöra proletarietets avantgarde, skall styra. Dessa elitteorier utgör den direkta motsatsen till demokratiska teorier.

Förklaringen till KFG:s demokratischema är enligt S.J., att KFG har gjort ett antal mätningar av åsikter och personkaraktäristika bland väljare och valda i ett antal kommuner »som det gäller att ge en teoretisk innebörd åt». Beskyllningar av detta slag är allvarliga dels därför om man förfar på det angivna sättet utan att upplysa därom är det ett allvarligt fel, dels därför att en forskare vanligtvis måste ha mycket svårt, även om beskyllningen är alldeles ogrundad, att rentvå sig från den. KFG befinner sig emellertid i ett förmånligt läge, när det gäller beskyllningar av detta slag. Den huvudsakliga synen på hur vi skulle studera den kommunala demokratin utformades vid en större konferens på hösten 1966 med 17 deltagare. Alla dessa vittnen är ännu i livet.

Avslutningsvis anslår S.J. en välvilligare ton. Westerståhl har, säger han, för att kunna ge sin mätning teoretisk innebörd tvingats reducera eller åtminstone renodla en sida av demokratins teori, så att teorins rikedom gått förlorad. S.J. kommer själv att tvingas till en likartad reducering eller renodling, ge sina mått en entydig innebörd. Dess värre är emellertid även denna välvilliga jämförelse ogrundad. KFG har ju såsom framgår av demokratischemat också undersökt deltagandet och alla möjliga slag av medborgerliga aktiviteter i samband med beslutsfattande och åsiktsbildning inom det kommunala systemet. KFG kommer alltså vara i stånd att säga en hel del om i vilken mån deltagandevärdena förverkligas. Vi kan också, vilket förefaller vara av särskilt intresse, uttala oss om på vilket sätt tillgodoseendet av deltagandevärdena förhåller sig till tillgodoseendet av andra demokratiska värden, både teknikvärden och överordnade värden.

Det kan knappast råda några delade meningar om att den utredningsuppgift som låginkomstutredningen haft är utomordentligt angelägen. En av de viktigaste insatser samhällsvetenskaperna kan göra består just i att inom breda sektorer klarlägga hur samhället faktiskt fungerar och vilka verkningar olika samhälleliga åtgärder fått. Med tanke härpå är det beklagligt att man redan nu kan konstatera att låginkomstutredningen delvis blivit ett misslyckande.

En väsentlig orsak till detta misslyckande syns mig vara att utredningen politiserats på fel nivå. Det är självklart att många av de frågeställningar utredningen belyser har stor relevans för politik och partipolitik. Felet ligger emellertid i att politiseringen i så hög grad skett på sekretariatsnivå. Istället för en allsidig utredning, vars uppläggning borde ha bestämts av en bred referensgrupp, får man en utredning vars material presenteras med ett så starkt inslag av ensidighet och partitagande från utredningsmännens sida att det är naturligt, om man grips av misstro också mot själva utredningens uppläggning och genomförande.

Vad den speciella utredningen om Politiska resurser beträffar bör först ett ord sägas om anspråksnivån. För 99 % av den vuxna befolkningen (undantagna är en procent stora förmögenhetsägare) gäller enligt utredningen att de inte har några andra politiska resurser än dem »som de kan få genom att delta i den represen-

tativa demokratins beslutsprocesser och som kartläggs i denna studie». Genom ett tiotal intervjufrågor jämte delfrågor kartläggs alltså i vilken mån den svenska representativa systemet tillgodoser de demokratiska värdena. — Läsaren kanske tror, att det endast är fråga om ett olyckligt uttryckssätt. Försättningen gör emellertid denna välvilliga tolkning mindre sannolik.

Medbörgarnas deltagande i politiska beslutsprocesser mäts genom intervjufrågor om valdeltagande, om de intervjuade skrivit i tidningar eller yttrat sig på möten, om medlemskap och aktivitet i politiska och fackliga organisationer, om personlig kontakt med politiska beslutsfattare och om deltagande i offentlig demonstration. Dessutom ställs frågor om förmågan att överklaga myndighets beslut och om erfarenheter av att ha blivit felaktigt eller orättvist behandlad av myndighet.

De använda måtten är ingalunda självklara. Vilken politisk resurs får man genom att skriva insändare i tidningar, när de flesta insändare inte gäller politiska frågor? Varför är bara fackliga organisationer och inte många andra typer av organisationer medräknade? Om man antar att förmågan att tala är en politisk resurs, kan man ju tala med någon som talar med någon politisk beslutsfattare. Hur vet man att ett sådant indirekt inflytande är mindre väsentligt än det inflytande man utövar genom att stå upp på ett fackligt möte och föreslå dragspelsmusik i samband med årsmötesförhandlingarna? Frågor av det här slaget kan inte lämnas något svar på, och det gjorde kanske inte så mycket om inte S.J. utgick från att det just är ett medborgerligt deltagande, mätt på det sätt han gör, som ger svaret på frågan om den representativa demokratins funktionssätt. Att inte delta i någon av de nämnda sex aktiviteterna anger han »som kriterium på vad som *oömtvistligt* skulle kunna betraktas som ett 'ont tillstånd' med utgångspunkt i den representativa demokratins teori» (sid. 99).

Själva »essensen» i utredningen består just i att marginalfördelningar och kors-tabuleringsciffror förses med moraliserande kommentarer. Att 18 % av befolkningen inte själva kan skriva en besvärsskrivelse eller känner någon som kan hjälpa dem är »alarmerande» (sid. 59, 99). I bland sparkar inte fakta men väl undersökningstekniken bakut: Socialgrupp I anser sig sämre behandlade av myndigheterna än socialgrupp II och II sämre än socialgrupp III. Detta sägs vara ett »sensationellt» resultat och plötsligt erinrar sig författaren att han »inte har möjlighet att belysa med empiriskt material de sociala processer som kan tänkas ligga bakom detta resultat» (sid. 88). Här har författaren glömt bort att för moraliserande kring marginalfördelningar inte behövs några dylika insikter.

Men marginalfördelningarna som sådana, utan moralkakor och utan anspråksfulla tolkningar, är de intressanta? I vissa fall, t.ex. när det gäller valdeltagande, har S.J:s ointresse för svenska förhållanden gjort att han publicerar uppgifter om saker, som är både säkrare och fullständigare belysta på andra håll. Överhuvudtaget är ointresset för svenska källor och undersökningar påtagligt. I något fall, som när det gäller personlig kontakt med politiska beslutsfattare, har vi delvis motsvarande data från KFG, och dessa är svåra att förena med S.J:s siffror. Andra marginalfördelningar är unika och kan därför vara av deskriptivt intresse, om de verkligen mäter det som man avser att mäta.

Grundlagberedningskompromiss i statschefsfrågan

Frågan om statschefens ställning i en parlamentarisk demokrati är den del av författningskomplexet, som sedan länge stått i centrum för massmedias och allmänhetens intresse, låt vara att intensiteten i intresset inte står i proportion till frågans betydelse i och för sig. Den har ofta och gärna fått en principiell utformning; man har diskuterat om republik är att föredraga framför monarki eller inte.

Författningsutredningens förslag i statschefsfrågan blev på sin tid hårt kritiserat av Herbert Tingsten. Utredningen som utgick från att monarkin skulle finnas kvar menade, att statschefen alltjämt skulle fungera vid ministärskiften samt att han skulle ha vissa befogenheter vid viktigare regeringsärendens avgörande och i fråga om riksdagsupplösning. Tingsten frågade sig: »Skall kungamakten stärkas?»¹ Vid 1966 års riksdag väcktes i båda kamrarna motioner om att en parlamentarisk kommitté skulle tillsättas för att utreda statschefens ställning i en parlamentarisk demokrati och därvid även pröva frågan om en i demokratisk ordning vald statschef i ett republikanskt statsskick. Huvudmotionär i första kammaren var nuvarande justitieministern, Lennart Geijer, i andra kammaren Nancy Eriksson. Konstitutionsutskottets borgerliga hälft, som kunde utforma utskottets förslag (utl. 1966: 10), ansåg att motionerna inte borde föranleda någon åtgärd. Kamrarna biföll den socialdemokratiska reservationen och anhöll om en utredning rörande statschefens ställning i »en modern parlamentarisk demokrati». Den begärda utredningen angavs kort därefter i direktiven för grundlagberedningen som en uppgift för beredningen. I direktiven återkom även den Tingstenska kritiken mot författningsutredningens förslag.

I riksdagens hemställan av år 1966 hade motionärernas tillägg att utredningsuppdraget skulle avse jämväl ett republikanskt statsskick inte tagits med i klämman. Mot bakgrunden av bl.a. detta interPELLERADE Nancy Eriksson hösten 1968 statsministern om grundlagberedningen hade i uppdrag att ta upp även republikfrågan. Erlander svarade (AK prot. 1968 34: 12), att direktiven för beredningen skulle läsas så, att uppdraget inneslöt »en prövning av och ett ställningstagande till frågan, om vårt statsskick i framtiden bör vara monarkiskt eller republikanskt». Av intresse i sammanhanget är vidare den diskussion i ämnet som fördes vid den socialdemokratiska partikongressen 1969 med flera inlägg bl.a. av Erlander.²

Statschefsfrågan har varit föremål för långvariga överväganden inom grundlagberedningen. Mest tid har ägnats spørsmålet vem som skall utse statsminister. Alternativa lösningar diskuterades redan i direktiven för beredningen, och inom beredningen har Henrik Hermerén utrett regler och praxis i Sverige och i andra länder, ett utredningsarbete som delvis bygger på primärforskning.³ Vid beredningens sammanträde i Torekov den 16—20 augusti 1971 nåddes en intern enighet i frågan, och vid en presskonferens den 20 augusti kunde resultatet presenteras i en kommuniké. Denna är av följande lydelse:

¹ H. Tingsten, Skall kungamakten stärkas? Kritik av författningsförslaget. 1964.

² Sveriges socialdemokratiska arbetarepartiet 24:e kongress, 1969, protokoll, del 1, s. 335 ff.

³ H. Hermerén, Regeringsbildningen i vissa västeuropeiska länder. SOU 1970: 16.

Statschefens ställning och befogenheter i en ny grundlag

- 1 Konungen är rikets statschef.
- 2 Regeringens beslutssammanträden kallas regeringssammanträden. Konselj är sammanträde mellan statschefen och regeringen. Konselj äger rum minst en gång varje kvartal. Vid konseljen, där statschefen är ordförande, redogör regeringen för aktuella beslut och åtgärder. Det åligger statsministern att fortlöpande hålla statschefen underrättad om rikets angelägenheter. När så erfordras kallar statsministern till extra konselj.
- 3 Vid regeringsbildning överlägger talmannen med vice talmännen och partiledarna och utpekar därefter regeringsbildare. Hans förslag underställs riksdagen och anses godkänt, om inte mer än hälften av ledamöterna röstar däremot. Bifalles förslaget, anmäls så snart ske kan den nya regeringens sammansättning för riksdagen. Därefter äger regeringsskifte rum vid en särskild konselj inför statschefen.
- 4 Statschefen är ordförande vid utrikesnämndens sammanträden.
- 5 Befälet över krigsmakten utövas av regeringen.
- 6 Vid riksdagens (»riksmötets») öppnande är statschefen närvarande och förklarar på talmannens hemställan riksmötet öppnat.

Ändringarna i fråga om statschefens befogenheter träder i kraft först vid tronskifte som inträffar närmast efter det att riksdagen första gången har antagit grundlagsförslaget.

Statschefen skall sålunda enligt förslaget inte på någon punkt, ej ens till formen, delta i regeringens beslutsfattande. Den enda egentliga roll i maskineriet han alltså har är ordförandeposten i utrikesnämnden. Hans uppgift att delta i välkomstkonseljen för ny ministär, liksom hans uppgift att förklara riksdagsmötet öppnat, kan hänföras till det ceremoniella planet.

Förslaget har allmänt betecknats som en kompromiss. Ett reportage i Sydsvenska Dagbladet den 21 augusti byggt på intervjuer med ledamöterna ger en interiör:

Sten Wahlund ansåg »att det låg en mycket stor tillgång i att man nått en kompromiss:

— Aman och jag träffades på ett tidigt stadium i den bestämda avsikten att resonera oss samman. Och har man gjort en kompromiss ska man efteråt inte komma och säga att man är missnöjd.

Allan Hernelius instämde inte helt i detta:

— Vi ville haft kvar konseljen i dess gamla form för vissa ärenden.

— Vilka då?

— Högre utnämningar t.ex.

Birger Lundström framhöll att det här gällt kniviga saker — längst diskuterades formerna för regeringsbildningen. Men hela tiden har viljan funnits att nå ett förslag.»

Pressdiskussionen blev relativt lam. Gamla argument plockades visserligen fram å omse sidor. Man erinrade om republikkravet i det socialdemokratiska partiprogrammet, och man betecknade den parlamentariska monarkin som i sig en »självotsägelse» (GHT 24/8). Å andra sidan underströks från flera håll värdet av att ha kungen som »regeringsbildare». Flertalet tidningar var positiva eller i varje fall inte negativa. Även Herbert Tingsten ställde sig i en artikel i GHT den 3 sept., kallad »Piruetter kring majestätet», förstående till förslaget.

Enigheten mellan partierna inom beredningen kunde betecknas som anmärkningsvärd särskilt efter moderatledarens under sommaren signalerade vilja till ev. strid i frågan. Att man nått enighet var »styvt», kommenterade Vestmanlands Läns Tidning (21/8). Man frågade efter orsaken och man frågade varför inte socialdemokraterna gått in för republiken. Norrländska Socialdemokraten gav ett svar (21/8):

»Även om man anser att monarkin har spelat ut sin roll, att den inte passar in i vårt demokratiska samhällsskick, så kan man inte blunda för att socialdemokratin skulle sätta regeringsmakten på spel om den tog en strid i den här frågan. Och förmodligen förlora den. Arbetarrörelsen har alltför många viktiga frågor olösta för att ha råd att offra regeringsmakten på monarkins vara eller inte vara. Det offret är inte monarkin värd.»

Det gjordes vidare gällande, att ej heller de borgerliga partierna kan från sina utgångspunkter vara villiga att ta upp en strid i statschefsfrågan.

Grundlagberedningens uppfattning att ingen ändring bör ske under den nuvarande kungens regeringstid möttes med allmänt gillande (se t.ex. Abl. 23/8).

Att diskussionen i statschefsfrågan ännu inte är avslutad framgår av frågans behandling vid LO-kongressen i september 1971. Landssekreterariatet fick i uppdrag att verka för avskaffandet av monarkin.⁴ Det är emellertid möjligt, att de principiella alternativen i den fortsatta diskussionen inte kommer att begränsas till de två: monarki eller republik. Det finns ett tredje. Man kan såsom antytts låta riksdagens talman eller statsministern ta hand om även de ceremoniella uppgifterna:

Nils Stjernquist

Omorganisation av den regionala statliga förvaltningen

Den 1 juli 1971 trädde en föregående år beslutad omorganisation av den regionala statliga förvaltningen i kraft. Denna översikt skall behandla huvudlinjerna i reformen.

Bakgrund

Under efterkrigstiden och särskilt under de senaste tio åren har en omlattande debatt förts kring den regionala förvaltningens utformning. Redan 1950 lade 1948 års länsstyrelseutredning fram ett betänkande med förslag till omdaning av länsstyrelsen i samma riktning som den nu beslutade reformen. Förslaget motiverades med hänvisningar till den allt snabbare samhällsutvecklingen: de moderna kommunikationerna, välfärdssamhällets stegrade fordringar på förvaltningen osv.

Kraven på en effektiv och rationell statsförvaltning även på regional nivå hade medfört, att länsstyrelsens karaktär av lantregering — dvs. högsta statliga organ och samordnare på länsnivå — hade kringskurits genom tillkomsten av ett flertal andra

⁴ LO:s 18:e ordinarie kongress, 1971, snabbprotokoll s. 507 ff.

organ på samma nivå (exempelvis länsnämnderna). Vid denna utbyggnad av förvaltningen hade sektorsförvaltningsprincipen fått råda. Samordningen av verksamheten på regional nivå skulle fortfarande ske genom länsstyrelsen, men detta visade sig leda till betydande svårigheter.

) Samtidigt framfördes krav om att länsstyrelsens beslutsformer skulle demokratiseras.

1948 års länsstyrelseutredning försökte tillgodose dessa olika krav. Samordningsproblemen ville man lösa genom att inordna ett flertal fristående länsorgan i länsstyrelsen. Vidare föreslog utredningen, att lekmän skulle medverka vid beslut i vissa ärenden inom länsstyrelsen. Slutligen föreslog man en inre omorganisation av länsstyrelsen.

Endast den sistnämnda punkten i utredningens förslag kom att genomföras; härigenom fick länsstyrelsen den organisation den hade före den nu beslutade reformen. Om övriga delar av förslaget var meningarna mycket delade. Samordningsproblemen försökte statsmakterna lösa genom att ålägga länsstyrelsen att följa verksamheten hos övriga statliga myndigheter i länet. Detta visade sig inte vara en tillräckligt effektiv åtgärd, och problematiken kvarstod.

Under 1960-talet arbetade flera utredningar med problem i den regionala förvaltningen. 1961 tillsattes länsförvaltningsutredningen (lfu) med uppgift att utreda frågan om skapandet av en bättre regional statlig förvaltning. Parallellt med denna utredning arbetade andra kommittéer: den ur utredningen utbrutna landskontorsutredningen, länsindelningsutredningen (li) och länsdemokratiutredningen (ldu).

Från dessa utredningar kom under 1967 och 1968 dels ett förslag till ny länsindelning, dels två förslag rörande den regionala förvaltningen. Av de båda sistnämnda innebar lfu:s modell ett vidareutvecklande av den dåvarande länsförvaltningen, medan ldu:s modell gick ut på att landstinget i princip skulle göras till huvudman för del regionala förvaltningen.

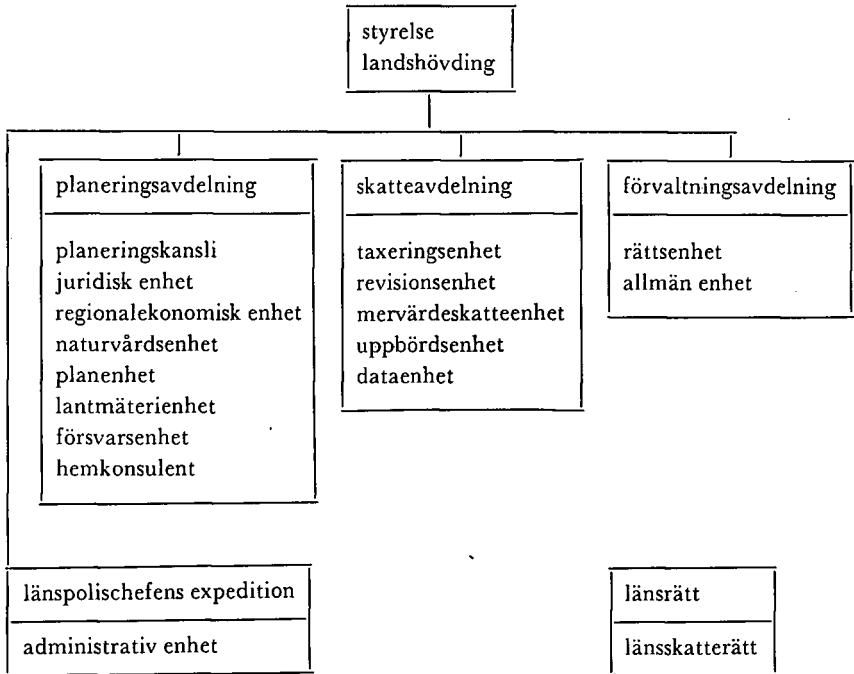
Meningarna om de framlagda förslagen blev mycket delade. Problematiken komplicerades av det pågående genomförandet av kommunblocksreformen. Resultatet blev, att inte något av de angivna förslagen kom att läggas till grund för reformeringen av den regionala förvaltningen.

Parallellt med den skisserade utvecklingen har under de senaste åren viktiga sakområden inom den offentliga förvaltningen tilldelats länsstyrelsen. De viktigaste av dessa områden gäller lokaliseringpolitiken och naturvården. Inom ramen för de utvidgade planeringsuppgifterna har man genomfört länsplan 67 resp. länsplan 70. Vid denna planering medverkade det 1965 inrättade planeringsrådet, ett regionalt lekmanorgan, utsett av Kungl. Maj:t.

I syfte att tillgodose de angivna kraven på en effektiv, samordnad och demokratiserad förvaltning på regional nivå lade regeringen vid 1970 års riksdag fram ett förslag till omorganisation av länsstyrelsen (prop. 1970: 103). Huvudpunkterna i reformen kan sägas vara, att länsstyrelsen får vidgad sakområdeskompetens, en ny organisation och en lekmanstyrelse. Det har klart sagts ifrån, att reformen är partiell och ej skall binda statsmakterna för framtiden. Detta framgår också av att man har tillsatt en parlamentarisk länsberedning, som skall utreda, komplettera och sammanväga förslagen från lfu, ldu, li och landskontorsutredningen. Vidare har man tillsatt en utredning om den kommunala demokratin.

Länsstyrelsens organisation

Den nya länsstyrelsens organisation i stort framgår av skissen nedan.

Styrelsen består förutom landshövdingen, som är ordförande, av tio ledamöter, av vilka fem är utsedda av Kungl. Maj:t och fem av landstingen. För den sistnämnda gruppen gäller särbestämmelser för länsstyrelserna i Gotlands-, Malmöhus- och Göteborgs och Bohus län beroende på de institutionella förhållandena i resp. län.

Ledamöterna skall utses så, att kommunal och landstingskommunal erfarenhet finns företrädd samt att olika delar av länet blir representerade. Mandattiden sammanfaller med riksdagens och kommunala församlingars, dvs. tre år. Styrelsen är beslutsför, då ordföranden och sju ledamöter är närvarande. För samtliga ledamöter skall personlig suppleant utses.

Länsstyrelsen är organiserad med tre avdelningar, planeringsavdelningen, skatteavdelningen och förvaltningsavdelningen. Avdelningscheferna benämns länsråd. Vidare finns två enheter, länspolischefens expedition och den administrativa enheten. Att notera i denna organisation är, att överlantmätaren och länsarkitekten numera inordnats i länsstyrelsen, närmare bestämt i planeringsavdelningen.

Länsrätten och länskskatterätten består av en ordförande, tjänsteman på länsstyrelsen, samt nämndemän utsedda av landstinget. Rätten är domför då tre nämndemän deltar; fler än fyra har dock ej rätt tjänstgöra.

Länsstyrelsens sakområdeskompetens

Länsstyrelsen skall svara för den statliga förvaltningen i länet såvida detta inte åligger någon annan myndighet. I den nya länsstyrelseinstruktionen (SFS 1971: 460) betonas länsstyrelsens ansvar för länets utveckling och länsstyrelsens roll som samordningsorgan för samhällsförvaltningen på regional nivå. Länsstyrelsen skall se till, att den offentliga verksamheten anpassas efter de regionalpolitiska målen. För att uppnå detta har länsstyrelsens roll inom samhällsplaneringen stärkts.

Länsstyrelsens huvudsakliga uppgift inom samhällsplaneringen är att samordna den statliga regionala planeringen och att i frågor, som har större regionalpolitisk betydelse, fatta besluten. Detta har lett till att länsstyrelsen övertagit vissa beslutsfunktioner, som tidigare legat hos fristående länsorgan. Dessa funktioner är: huvudsaklig fördelning på kommuner av bostadsbyggande som ryms inom länet tilldelade ramar för nyproduktion (från länsbostadsnämnd och länsarbetsnämnd), översiktlig planering för jordbruk och skogsbruk (från lantbruksnämnd och skogsvårdsstyrelse), regionalpolitisk prioritering av objekt för sysselsättningsfrämjande verksamhet (från länsarbetsnämnd) samt planering och lokalisering av grundskolans högstadium och gymnasium (från länskolnämnd).

De nämnda åtgärderna, samordning av offentliga verksamheten inom regionen, inkorporeringen av länsarkitekt och överlantmätare och den överförda beslutskompetensen ger länsstyrelsen en betydelsefull roll inom samhällsplaneringen på regional nivå. Länsstyrelsen kommer att ge de statliga och kommunala organen en gemensam uppfattning om länets utveckling, och inom denna ram arbetar de övriga offentliga organen inom sina verksamhetsområden. Därvid fullföljer de sina givna direktiv inom resp. sektor och bibehåller ett oförändrat ansvar för genomförandet av verksamheten.

Som framgår av ovanstående kan det uppkomma situationer, då fristående länsorgan och länsstyrelse inte har samma uppfattning i en fråga. Då kan det fristående organet efter samtycke från sitt centrala ämbetsverk överklaga länsstyrelsens beslut och få frågan avgjord av Kungl. Maj:t.

För att ge en uppfattning om vilken roll länsstyrelsen spelar inom samhällsplaneringens område skall nämnas de frågor inom denna sektor, i vilka styrelsen skall fatta besluten. Dessa är regionalpolitisk planering i frågor rörande näringslivets lokalisering, administrativa territoriella indelningar i länet, fördelningsplan och flerårsplaner för vägar, järnvägs-, hamn- och flygplatsfrågor, fastställande av region- eller generalplan, översiktlig planering inom miljövärden, planering av eldistributionen samt yttrande över kommunal och statlig planering av serviceanordningar, militära anläggningar etc.

Samtliga frågor rörande samhällsplaneringen bereds i länsstyrelsens planeringsavdelning. Denna är indelad i sektorsenheter för att säkerställa expertisen inom varje sakområde. Sammanvägning av sektorssynpunkterna skall ske på avdelnings- och styrelsenivå, och i denna sammanvägning skall givetvis berörda fristående länsorgan ha yttrat sig i frågan.

Förutom sakområdeskompetensen inom samhällsplaneringen skall även kortfattat nämnas kompetensen för de övriga avdelningarna inom länsstyrelseorganisationen.

Skatteavdelningen ombesörjer länsstyrelsens fiskala uppgifter, medan den döman-

de verksamheten inom skattelagstiftningens område ombesörjes av länsskatterätten.

Förvaltningsavdelningen har en vittomfattande sakområdeskompetens detta förlagt till den allmänna enheten. Denna fullgör uppgifter som exempelvis bilregistret, passärenden, allmänna val etc., men i denna enhet ingår också länsrättens kansli. Den andra enheten inom denna avdelning, rättsenheten, är kansli åt länsskatterätten.

Länsrätten är dömande instans i frågor rörande administrativt frihetsberövande inom t.ex. nykterhetsvården. Även mål angående körkortsärenden avgörs i länsrätten.

Som framgår ovan har länsstyrelseren medfört att de utredande och dömande uppgifterna inom länsstyrelsen separerats; detta för att trygga rätts-säkerheten.

Den administrativa enheten är avsedd att fullgöra uppgifter för länsstyrelsens interna behov i t.ex. personalfrågor och administrativ rationalisering.

Länspolischefens arbetsuppgifter och ställning har inte ändrats genom omorganisationen av länsstyrelsen.

I vilka frågor kommer den nya styrelsen, bestående av lekmän, att fatta besluten? Enligt propositionen blir det i frågor om samhällsplaneringen eller andra för länet betydelsefulla åtgärder (berörda ovan), viktigare författningsfrågor, viktigare frågor om organisation, arbetsordning eller tjänsteföreskrifter, frågor om tillsättning av länsråd, länspolischef, eller chef för enhet eller planeringskansli, frågor rörande förslag till anslagsframställning hos riksdagen och andra frågor av större ekonomisk betydelse, disciplinstraff, åtalsanmälan, flyttningsskyldighet, avstängning från tjänsten eller läkarundersökning, samt andra frågor som landshövdingen hänskjuter till länsstyrelsen.

Avslutning

Omorganisationen av den statliga regionala förvaltningen har genomförts för att samhället skall kunna lösa de problem, som finns idag, bl.a. lokaliseringspolitik och regionalpolitik. Den samhällsplanering, som krävs för detta, kommer till stor del att förankras på länsnivå. Detta har varit det kanske huvudsakliga skälet till att länsstyrelsens resurser och sakområdeskompetens stärkts. Då planering kan sägas innefatta en värdering av framtida mål, har lekmän kommit att medverka i beslutsprocessen.

Då länsstyrelsen genom sin nya sakområdeskompetens kraftigt kommer att påverka sin omgivning, har lekmanledamöterna utsetts så, att denna omgivning finns representerad i styrelsen.

I vad mån omorganisationen av den statliga regionala förvaltningen kommer att medföra en samordnad offentlig regional verksamhet kan inte avgöras idag, men reformen har avsevärt förbättrat möjligheterna till en effektiv regional samhällsförvaltning.

Björn Beckman, Lund

Referenser

SOU 1950: 28. 1948 års länsstyrelseutrednings betänkande.

SOU 1967: 20—21. Den statliga länsförvaltningen. Betänkande av länsförvaltningsutredningen.

SOU 1967: 22. Skatteförvaltningen. Betänkande av landskontorsutredningen.

SOU 1967: 23. Ny länsindelning. Betänkande av länsindelningsutredningen.

SOU 1968: 47. Förvaltning och folkstyre. Betänkande av länsdemokratiutredningen.

Kungl. Maj:ts prop. nr 103: 1970 Riktlinjer för en partiell omorganisation av den statliga länsförvaltningen.

Tid och politik

Några resultat från en undersökning av hur kommunsammanläggningen i Skellefteå vidgade stad påverkade den enskilde förtroendemannens tidsallokering och därmed kanalteten mellan kommun, partier och organisationer.

Bakgrund

Sedan 1965 sker i Sverige kommunsammanläggningar i enlighet med en 1962 beslutad plan för ny kommunindelning. Debatten om den kommunala demokratin och sammanläggningarna har pågått sedan början av 1960-talet. Innan reformen beslöts var det tyngsta argumentet *mot* dess genomförande att antalet kommunala förtroendemen skulle komma att minska kraftigt.¹ Därmed skulle också medborgarnas möjligheter att delta i och öva inflytande på de kommunala besluten minska. *För* indelningsändringen talade främst utvecklingen ifråga om kommunernas uppgifter framför allt på skolans område.²

En 1967 genomförd studie av 6 kommuner, där kommunsammanläggning ägde rum nämnda år, visade att indelningsändringen som väntat medförde en stark reduktion av antalet förtroendevalda.³ Dessutom påverkades förtroendemannakårernas sammansättning av gränsändringen. Kvinnor, personer över 50 år och personer med enbart folkskoleutbildning upptog i alla de undersökta enheterna efter sammanläggningen en relativt sett mindre andel av förtroendemannakårerna än vad de gjort tidigare. När det gäller faktorer som personrepresentativitet och antalet deltagare kom den kommunala demokratin sålunda att påverkas klart negativt av kommunreformen.

¹ SOU 1961: 9, sid. 226.

² SOU 1961: 9, sid. 236.

³ *Samtliga* data som används vid bakgrundsteckningen härrör från en undersökning som företagits inom kommunalforskningsgruppens ram och gäller följande storkommuner: Västerås, Skellefteå, Avesta, Olofström, Vara och Haparanda. Resultaten är redovisade i en licentiatavhandling: Gunnel Gustafsson, Blockreformens inverkan på förtroendemannakårens storlek och sammansättning, Umeå 1970 (stencil).

Tabell 1. *Medelantalet förtroendeuppdrag i partiet i februari 1967 bland innehavare av kommunala uppdrag mandatperioden före resp. mandatperioden efter sammanläggningen*

Parti	Medelantalet förtroendeuppdrag i partiet per kommunal förtroendeman	
	Före sammanläggningen	Efter sammanläggningen
h	0,6	1,0
cp	0,8	1,0
fp	0,6	0,8
s	0,9	1,2

Tabell 2. *Medelantalet förtroendeuppdrag i andra organisationer än partiorganisationer i februari 1967 bland innehavare av kommunala uppdrag mandatperioden före resp. mandatperioden efter sammanläggningen*

Parti	Medelantalet medlemskap i andra organisationer än partiorganisationer per kommunal förtroendeman	
	Före sammanläggningen	Efter sammanläggningen
h	2,5	2,8
cp	1,8	2,6
fp	1,4	3,3
s	0,9	2,1

Ett mindre uppmärksammat resultat från nyssnämnda studie är att indelningsändringen också inverkar på andelen kommunala förtroendemen med förtroendeuppdrag i partier och/eller medlemskap i andra organisationer än partiorganisationer.⁴ De minst parti- och föreningsaktiva slogs vid sammanläggningen ut i konkurrensen om de kommunala uppdragen. Därvid kom, som framgår av tabell 1 och 2, en större andel av den nya förtroendemannakåren att vara parti- och föreningsaktiv än vad som varit fallet ifråga om den gamla.

Partier och organisationer fungerar som kanaler mellan väljare och valda. Om en enskild medborgare vill påverka beslutsfattandet i sin kommun kan detta ske på mångahanda sätt. Vanligast är att man arbetar för sina önskemål i det parti eller

⁴ Med andra organisationer avses här alla andra organisationer än partier. Det är alltså frågan om fackliga föreningar, ekonomiska föreningar, yrkesföreningar, närings-, nykterhets- och religiösa sammanslutningar, idrottsföreningar, ordenssällskap m.m.

den förening där man kan vinna gehör för dem. Via partiet eller föreningen föres sedan kraven fram till de kommunala myndigheterna.

Ur kommunaldemokratisk synpunkt är i sammanhanget två ting väsentliga. Dels är det betydelsefullt att många kommunala förtroendemän ofta deltar i parti- och föreningslivet: då blir *kanaliteten*, dvs. möjligheten till direkt kommunikation, god. Dels är det angeläget att så många medborgare som möjligt arbetar i partier och föreningar för att där utöva inflytande på de kommunala beslutsfattarna.

Det är ett faktum att de *kommunala förtroendemän*, som 1967 valdes att representera den vidgade staden, oftare än de, som tidigare varit kommunala förtroendemän i de f.d. kommunerna, innehade förtroendeuppdrag i partier respektive var medlemmar av andra organisationer än partier. Detta gör att man kan anta att till partier och organisationer framförda krav efter kommunreformens genomförande lättare än tidigare kan aktualiseras i de kommunala organen. Om den förbättring av kanaliteten, som sålunda kunde konstateras omedelbart efter gränsändringen, skulle visa sig bli bestående, måste detta anses vara positivt. Vid tidpunkten för indelningsändringen råder emellertid säkerligen en betydande osäkerhet om hur mycket den nya administrativa enheten kommer att kräva av den enskilde förtroendemannen i fråga om tidsinsatser såväl i kommun som i partier och föreningar. Därför är det troligt att kommunreformens återverkningar på kanaliteten kan bedömas först någon tid efter sammanläggningen. En treårsperiod torde vara tillräckligt lång för att de viktigaste konsekvenserna av gränsändringen skall kunna konstateras.

När det gäller *medborgarnas* deltagande i parti- och föreningsarbetet är det möjligt att också detta påverkas av indelningsändringen. I föreliggande undersökning har detta problem inte direkt behandlats, eftersom något representativt urval av medborgare, som inte är kommunala förtroendemän, av tids- och kostnadsskäl inte kunnat studeras. Kategorin »ej omvalda förtroendemän» utgör emellertid en del, om också en speciell sådan, av medborgarna. Det måste därför, av bland annat detta skäl, vara intressant att se om och i så fall hur parti- och föreningsaktiviteten förändrats ifråga om denna kategori tre år efter sammanläggningen.

Frågeställning

Vilken roll spelar kommunsammanläggningar på sikt för hur mycket tid som ägnas åt politiskt arbete? (Med politiskt arbete avses här arbete i kommun, partier och organisationer.) När systemet förändras så att möjligheten att få kommunala uppdrag minskar, ökar då i stället aktiviteten i partier och organisationer eller minskar också den?

De frågor som skall ställas här är närmare bestämt: Hur många av de personer som mandatperioden närmast före och/eller efter indelningsändringen innehar kommunala uppdrag ägnar drygt tre år efter sammanläggningsdatum kommunalt arbete *mera tid än, mindre tid än respektive lika mycket tid som före sammanläggningen*? Vad blev det av de förtroendemän som vid gränsändringen blev utan kommunala uppdrag eller efter denna tidpunkt kom att ägna kommunalt arbete avsevärt mindre tid än före? Sjönk de ned framför TV-apparaterna eller gick de

energiskt in för parti- eller annat föreningsarbete, sitt yrke eller någon hobby? Har den grupp förtroendemän som 1970 jämfört med före den 1/1 1967 lägger ner mera resp. lika mycket tid på sin kommunala verksamhet förändrat sin aktivitet i partier och organisationer? Om så är fallet, har de ökat eller minskat den?

Material

Materialiet utgörs av data hämtade från en enkät, som tillställts personer som varit kommunala förtroendemän mandatperioden närmast före och/eller efter kommunsammanläggningen i Skellefteå vidgade stad.⁵

Indelningsändringen ägde rum vid årsskiftet 1966/67 och enkäten gick ut i mars 1970. Vid sistnämnda tidpunkt hade 89 av de ursprungligen 876 förtroendemännen antingen avflyttat från kommunen eller avlidit. 87 % (688) av de tillfrågade (787) avgav antingen brev- eller telefonledes svar på de frågor som här skall diskuteras. 7 % (50) av dem som besvarade formuläret uppgav ej huruvida de vid den tidpunkt när de svarade jämfört med före den 1/1 1967 ägnade lika mycket, mer eller mindre tid åt kommunal verksamhet. Av fritt formulerade kommentarer i anslutning till frågan framgår att de förtroendemän, som inte besvarade den, varken före eller efter indelningsändringen ägnat den kommunala verksamheten någon nämnvärd tid. På grund härav och med hänsyn till den relativt ringa omfattningen behöver man inte befara att detta speciella bortfall skall inverka nämnvärt vid den fortsatta analysen.

Det bör betonas att som mått på förtroendemännens tidsallokering omedelbart före och tre år efter sammanläggningen har använts de uppgifter som vederbörande själva lämnat vid ett och samma tillfälle, nämligen i mars 1970. Den fråga som ställdes var formulerad på följande sätt: Ägnar Ni idag jämfört med före den 1/1 1967 mer, mindre eller lika mycket tid åt:

	Mer	Lika mycket	Mindre
Kommunal verksamhet			
Föreningsarbete			
Partiarbete			
Yrkesverksamhet			
Familjen			
Hobbies			
Studier			
Annat ...			

⁵ Med kommunala förtroendemän avses här fullmäktigeledamöter, ordinarie ledamöter och suppleanter i samtliga styrelser och nämnder med undantag för taxeringsnämnder, samt ledamöter och suppleanter i kommunala bolag eller stiftelser där den administrativa enheten utser flertalet.

De tillfrågade har sålunda själva fått avgöra vad t.ex. kommunal verksamhet är. För *utväljandet* av de personer som tillställts enkäten har dock som framgått ovan använts en stipulativ definition av kommunalt arbete. De skillnader mellan den stipulativa och den subjektiva definitionen av kommunal verksamhet, som kan finnas, gör att ökning eller minskning ifråga om det kommunala arbetets omfång inte direkt får relateras till de i not 5 angivna förtroendeposterna.

Resultat

Tabell 3 visar att en relativt liten del av de tillfrågade i mars 1970 jämfört med före gränsändringen ägnar mera tid åt kommunalt arbete. Flertalet lägger istället ned mindre tid på den kommunala verksamheten. Detta har troligen två orsaker. Dels finns det fler hel- och deltidanställda förtroendemän efter gränsändringen. Dels har sammanläggningen medfört en viss rationalisering av det kommunala beslutsfattandet så att verksamheten i sin helhet blivit mindre tidskrävande.

De personer som i mars 1970 jämfört med före kommunreformens genomförande lägger ner mindre tid på kommunala uppdrag disponerar 1970 sin ledigblivna tid som framgår av tabell 4.

Det är uppenbarligen mycket ovanligt att de förtroendemän som blivit utan eller fått mindre tidskrävande kommunala uppgifter reagerar med att öka sin aktivitet i partier och organisationer. Vanligen tillbringar de den till följd av indelningsändringen uppkomna fritiden i familjekretsen eller ägnar sig åt någon hobby.

Tabell 5 visar hur partiaktiviteten förändrats mellan tidpunkten närmast före sammanläggningen vid årsskiftet 1966/67 och mars 1970 bland kommunala förtroendemän som ökat, minskat resp. ej förändrat sin kommunala aktivitet under samma period.

Det stora flertalet personer med oförändrad kommunal aktivitet har inte heller förändrat sin partiaktivitet. Övriga har ungefär lika ofta minskat som ökat sina insatser i partiet. De personer som ökat sin kommunala verksamhet har i majoriteten av fallen också ökat sin partiverksamhet. Motsatsen gäller för dem som minskat sina insatser i kommunen. *Ökad aktivitet i kommunen tycks starkt samvariera med ökad aktivitet i partiet och minskad aktivitet i kommunen med minskad aktivitet i partiet.* Anmärkningsvärt många har på så kort tid som 3 år förändrat omfattningen av sitt partiarbete.

Av tabell 6 framgår att förtroendemännens föreningsaktivitet förändrats något mindre under den studerade tidsperioden. Oavsett om man i mars 1970 ägnar mer, mindre eller lika mycket tid åt kommunalt arbete är det vanligaste att föreningsverksamheten är oförändrad. *Även här finns dock en klar tendens till att ökade insatser i kommunen samvarierar med ökade insatser i föreningslivet och minskade insatser i kommunen med minskade insatser i föreningslivet.*

En svårighet vid tolkningen av det nu presenterade materialet är att ange hur mycket av förändringen ifråga om aktivitet i kommun, partier och organisationer som kan tillskrivas kommunsammansläggningen och hur mycket som beror på andra samhällsförändringar.

Utän tvivel ökar eller minskar vissa förtroendemän under den här aktuella perioden sin kommunala aktivitet av andra skäl än kommunreformens genom-

Tabell 3. *Andelen förtroendemän som 1970 jämfört med före 1967 ägnar mer, mindre resp. lika mycket tid åt kommunalt arbete*

Tid ägnad åt kommunal verksamhet	Andelen förtroendemän
Mer	16 % (112)
Lika	30 % (206)
Mindre	47 % (320)
Ej svar	7 % (50)
Totalt	100 % (688)

Tabell 4. *Den ledigblivna tidens disposition 1970*

Verksamhetstyp	Andelen förtroendemän som ägnar någon del av den ledigblivna tiden åt respektive verksamhetstyp
Familj	33 % (230)
Hobbies	27 % (189)
Yrkesverksamhet	17 % (115)
Studier	14 % (95)
Föreningsarbete	7 % (47)
Övrigt (företrädesvis motionsverksamhet)	6 % (41)
Partiarbete	5 % (34)
Totalt	109 % (751)

Anm.: Det har förekommit att man delat upp den ledigblivna tiden på flera verksamhetstyper. De 688 svarande har lämnat sammanlagt 751 uppgifter om verksamhetstyp. Totalsumman har därför kommit att överstiga 100 %.

förande. Det kan också finnas orsaker till ökning eller minskning av den kommunala verksamheten inom förtroendemannagruppen som helhet, vilka får tillskrivas andra omständigheter än sammanläggningen. Dock kan man fastslå, att de förändringar ifråga om *kommunal aktivitet* som förekommer i det övervägande antalet fall är föranledda av gränsändringen.⁶ Data som redovisats här visar att i

⁶ Endast 242 av de 798 förtroendemän som före kommunsammanläggningen innehade uppdrag i någon av de fem administrativa enheter, som den 1/1 1967 sammanslogs till en, var kommunala förtroendemän också efter nämnda datum. 78 personer nyvaldes och antalet ej omvalda uppgick till 556. Omorganisationen av de fem f.d. administrativa enheterna till en medförde att vissa förtroendeuppdrag blev mycket mer krävande än tidigare. De förtroendemän som minskat sin kommunala aktivitet är i flertalet fall sådana som antingen blivit utan eller fått mycket färre uppdrag efter kommunsammanläggningen och de som ökat sin kommunala aktivitet sådana som efter gränsändringen innehar de »tunga» posterna i storkommunen.

Tabell 5. Partiaktivitetens förändring mellan sammanläggningsdatum den 1/1 1967 och mars 1970 bland grupper av kommunala förtroendemen som ökat, minskat resp. ej ändrat sin kommunala aktivitet under samma period

Kommunalt arbete	Partiarbete				
	Mer	Lika	Mindre	Ej svar	Totalt
Mer	56 % (63)	39 % (44)	5 % (5)	0 % (0)	100 % (112)
Lika	11 % (23)	72 % (148)	17 % (35)	0 % (0)	100 % (206)
Mindre	5 % (16)	43 % (139)	52 % (165)	0 % (0)	100 % (320)
Ej svar	14 % (7)	76 % (38)	8 % (4)	2 % (1)	100 % (50)
Totalt	16 % (109)	54 % (369)	30 % (209)	0 % (1)	100 % (688)

flertalet fall endast de förtroendemen som ökat eller minskat sin kommunala verksamhet ökat eller minskat sin parti- och/eller föreningsverksamhet. Att allmänna samhällsförändringar skulle inverka så att en grupp förtroendemen minskar och en annan ökar aktiviteten i såväl kommun som partier och/eller organisationer är inte troligt. Det är istället sannolikt att ökningen eller minskningen av den kommunala aktiviteten hos en enskild förtroendeman i flertalet fall har samband med aktivitetsökningen eller aktivitetsminskningen i parti- och/eller föreningslivet. Med hänsyn till att förändringen ifråga om kommunal aktivitet kan tillskrivas sammanläggningen och att aktivitetsförändringar i kommunen har samband med aktivitetsförändringar i partiet kan man dra slutsatsen, att kommunsammansläggningen inte bara inverkat på förtroendemännens kommunala aktivitet utan också på parti- och föreningsaktiviteten. Det kausala förloppet kan dock nu redovisade data inte kasta något ljus över. Man kan tänka sig detta förlopp på flera sätt. Det kan för-

Tabell 6. Föreningsaktivitetens förändring mellan sammanläggningsdatum den 1/1 1967 och mars 1970 bland grupper av kommunala förtroendemän som ökat, minskat resp. ej ändrat sin kommunala aktivitet under samma tidsperiod

Kommunalt arbete	Föreningsarbete				
	Mer	Lika	Mindre	Ej svar	Totalt
Mer	32 % (36)	59 % (66)	9 % (10)	0 % (0)	100 % (112)
Lika	15 % (31)	71 % (147)	14 % (28)	0 % (0)	100 % (206)
Mindre	7 % (23)	49 % (158)	43 % (139)	0 % (0)	99 % (320)
Ej svar	14 % (7)	62 % (31)	24 % (12)	0 % (0)	100 % (50)
Totalt	14 % (97)	58 % (402)	28 % (189)	0 % (0)	100 % (688)

hålla sig så att de personer, som i och med sammanläggningen blir mera kommunalt engagerade, känner sig förpliktade att öka insatserna i sitt parti och/eller sina organisationer för att på så sätt skaffa sig bättre kunskap om medborgarnas krav. Troligt är emellertid också att partiorganisationer och kanske vissa andra organisationer anpassas till den nya administrativa gränsen. Härmed blir parti- och föreningsarbetet koncentrerat på färre personer, vilka får mera tidskrävande uppgifter. Detta kan få till följd att innehavarna av förtroendeuppdragen, t.ex. i det nyss omorganiserade partiet, starkare än tidigare upplever sig böra göra en insats i kommunen för att förverkliga sitt partis krav. När det gäller personer som minskar sin tid i kommun, partier och/eller organisationer under perioden närmast efter sammanläggningen kan samma hypotetiska resonemang angående orsakstörloppet föras.

Sammanfattning

Sammanläggningen i Skellefteå vidgade stad har haft uppenbara konsekvenser för hur mycket tid den enskilde förtroendemannen ägnar åt politisk verksamhet. 1970 är praktiskt taget alla kommunala förtroendemän partipolitiskt aktiva. Detta var inte fallet innan kommunreformen genomfördes vid årsskiftet 1966/1967. Dessutom har de flesta förtroendemän som ökat sin kommunalpolitiska verksamhet också ökat sin parti- och föreningsverksamhet. Kanalerne mellan kommun och partier samt mellan kommun och föreningar av olika slag är alltså bättre efter kommunsammansläggningen än vad de var dessförinnan. Däremot lever de f.d. kommunala förtroendemännen nu ett lugnt familjeliv, odlar sina hobbies och lägger ned avsevärt mindre tid på parti- och föreningsarbete.

Det finns skäl att anta att vissa medborgare efter gränsändringen finner den kommunala verksamheten så mycket mera intressant att de gör större ansträngningar än tidigare för att påverka de kommunala besluten. Denna grupp torde dock vara ganska liten. De ej omvalda förtroendemännens beteende efter sammansläggningen ger starka skäl för antagandet, att medborgarnas intresse för att aktivt delta i parti- och föreningslivet beror av möjligheten att erhålla förtroendeuppdrag i kommunen. Om detta antagande är riktigt måste man anse att den förbättring av de kommunala förtroendemännens deltagande i parti- och föreningsarbete (kanaliteten) som kunnat konstateras knappast bidrar till att modifiera den mörka bild av sammansläggningens konsekvenser för den kommunala demokratin som tidigare dokumenterats.

Gunnel Gustafsson

LITTERATURGRANSKNINGAR

A. BRIGGS and J. SAVILLE, eds.: *Essays in Labour History 1886—1923*. London: Macmillan 1971.

Boken är den andra i en planerad serie på tre volymer, som avser att behandla den engelska arbetarrörelsens framväxt med utgångspunkt från specifika händelser och personligheter. En allvarlig brist i den här föreliggande volymen består däri, att det inte finns en enda uppsats om förhållandet mellan Labourpartiet och det Liberala Partiet. Likväl kan man säga att utgivarna lyckats samla en rad intressanta uppsatser, inte minst James Hinton om det röda Clydeside, som ger en utmärkt bild av den revolutionära traditionen och dess förhållande till varvsindustrins ständiga kriser.

Man kan naturligtvis fråga sig vilken relevans en samling uppsatser av det här slaget kan ha för en samhällsvetare. Det allmänna intrycket av boken är minst sagt brokigt, vilket f.ö. också kan sägas om de uppsatser som publiceras av The Society for the study of Labour history, över vilket Asa Briggs presiderar. Vad man saknar är en röd tråd, ett tema kring vilket uppsatserna borde kretsa. De ger emellertid i sin nuvarande utformning en massa fakta om enstaka händelser och personligheter, och utan tvivel hade dessa förtjänat att bli analyserade ur ett bredare perspektiv. Detta är emellertid en uppgift som återstår.

17/9 1971

Tom Bryder

LENNART LUNDQVIST: *Miljöförvaltning och politisk struktur*. Prisma, Lund, 1971.

Studiet av den offentliga förvaltningen tillhör de mest försummade områdena i modern svensk statskunskap. Denna brist har länge påpekats, och under de senaste åren har också forskningsgrupper bildats i Göteborg och Stockholm. Innan dessa kunnat presentera några mer samlade forskningsresultat (om man bortser från den elementära lärobok i förvaltning, som göteborgsgruppen producerat), har emellertid Lennart Lundqvist i Uppsala under våren 1971 hunnit framlägga sin avhandling för fil.doktorsexamen »Miljöförvaltning och politisk struktur». Åtmins-

tone för den som inte har någon längre tids kännedom om svensk statskunskap är Lundqvists avhandling alltså något av ett pionjärbete. Författaren har velat skildra den svenska miljöförvaltningens framväxt och roll i ett perspektiv, som närmast är inspirerat av Knut Dahl Jacobsens avhandling »Teknisk hjälp og politisk struktur». Intresset koncentreras till frågeställningar om växelverkan mellan den allmänna politiska miljön, problemuppfattningen på miljöförvaltningsområdet, förvaltningsorganisationen och dess omgivningsrelationer. Denna »förvaltningsekologiska» utgångspunkt torde inte bara vara av intresse på miljöförvaltningsområdet utan pekar på en riktning, som förvaltningsforskningen i stort säkert också har allt att tjäna på att söka ta. Ett enbart på interna processer eller rent institutionellt-juridiskt inriktat förvaltningsstudium har däremot knappast någon framtid i dagens samhällsforskning.

Lundqvist skildrar inledningsvis miljöförvaltdens framväxt till tillkomsten av Statens Naturvårdsverk. Han visar, hur den först mycket splittrade miljöförvaltningen alltmer integreras och centraliseras med miljöfrågornas ökande politiska vikt. De organ, som inrättas, får inga legala sanktionsmöjligheter utan får i stället söka hävda sina intressen genom att utveckla vad författaren kallar en »sakkunskapsrelation» till såväl de politiska beslutsfattarna som »klienterna». Argumentationen i miljöfrågorna går till en början utpräglat elitinriktad och betonade vikten av »vetenskapligt riktiga naturskyddsåtgärder». Med tiden blev dock miljöförvalden en faktor bland andra i den ekonomiska tillväxt- och välfärdskalkylen. Dessa motsättningar i argumentationsmönstret kommer igen i avhandlingens andra och viktigare hälft, där Naturvårdsverkets tillkomst och agerande i vissa frågor behandlas. Här sätter författaren för sin analys av argumentationen upp det idealtypiska motsatsparet »avvägning» (eller ekonomi)—»ekologi». Avvägningstanken implicerar ett kvantitativt betraktelsesätt, där miljöförvalden ses som en faktor bland andra, medan ekologitanken anses ha en mer kvalitativ innebörd och ge miljöförvalden ett absolut värde. Naturvårdsverkets »problemstruktur» (begreppet från Dahl Jacobsen) präglas enligt Lundqvist huvudsakligen av avvägningstanken samt vidare av en långsiktig samarbetsideologi gentemot klienterna, vilken kan förklaras av den ovan nämnda sakkunskapsrelationen till omgivningen. Författaren talar här — än en gång med Dahl Jacobsen — om en strävan efter en expertbetonad »teknokratisk transaktionsstruktur». Under denna tid ökas också miljöfrågornas politiska vikt, samtidigt som den politiska styrningen blir alltmer generell, och förvaltningsorganets egna beslutsbefogenheter utvidgas. Den aktuella situationen illustreras avslutningsvis med en fall-studie av utarbetandet av s.k. riktvärden för industrins luftföroreningar inom ramen för den nya miljöskyddslagen.

Lennart Lundqvists avhandling är av utpräglat empirisk natur. Dess stora värde ligger i den konkreta kunskap om inte bara miljöförvaltdens utan också det svenska förvaltningssystemets funktion i stort, som den ger. Detta gäller särskilt den något fristående fall-studien om riktvärdesgrupperna, där författaren på ett mycket klagörande sätt illustrerar den aktuella problematiken vad gäller demokrati och styrning av förvaltningen. På grund av riktvärdesfrågans tekniska komplexitet var den politiska styrningen svag, samtidigt som industrin genom Naturvårdsverkets samarbetsideologi direkt fick tillfälle att delta i beslutsfattandet. Möjligheterna till konvergens i problemuppfattning mellan förvaltningsorgan och

klientel antyds också.

En genomgång av författarens materialinsamling och -värdering ger ett utomordentligt förtroendeingivande intryck. Personliga minnesanteckningar och intervjuuppgifter har delvis kommit till användning. Behandlingen av sådant material verkar vara gjord med försiktighet och gott omdöme. Min kritiska granskning av avhandlingen kommer därför här att begränsas till en diskussion av vissa begrepp och den teoretiska föreställningsramen, där jag menar, att man kan finna vissa svagheter.

Med Knut Dahl Jacobsen utgår Lundqvist i sin teoretiska ansats från David Easton och dennes modell av det politiska systemet, i vilket förvaltningen sedan ses som ett delsystem. I sin definition av begreppet citerar han dock Easton felaktigt. Det politiska systemet omfattar enligt Easton alla de handlingar, som har att göra med den bindande fördelningen av värden *för* (inte *i* som författaren säger) ett samhälle. Misstaget är kanske av mindre betydelse för avhandlingen, men distinktionen är annars viktig, då den särskiljer det politiska systemet från andra *para*-politiska system, som enbart kan fatta bindande beslut för en grupp i ett samhälle. Det centrala med Eastons definition torde vara, att den utgör ett försök att komma bort ifrån en institutionell definition av politik, trots att det ibland kan förefalla som om även Easton själv likställer det politiska systemet med staten. Det politiska systemet är ett system bestående av sinsemellan beroende element avgränsade mot en omgivning, men dessa element utgörs inte av institutioner utan snarare av aktiviteter och processer. Analogt utgör förvaltningssystemet hos Lundqvist ett delsystem till det politiska systemet, där förvaltning definieras som »de interaktioner och aktiviteter som berör verkställighet och tillämpning av politiska beslut» (sid. 10).

Har man en sådan på aktiviteter och processer grundad definition av förvaltning (här kallad funktionell definition), får självklart inte en analys av förvaltning bindas till vissa institutioner i samhället som departement och ämbetsverk. Förvaltning är då något som kan ske var som helst. Med ett sådant synsätt blir det omöjligt att fastställa, om förvaltningssystemet ägnar sig åt andra aktiviteter än »verkställighet och tillämpning av politiska beslut», då något sådant vore definitionsmässigt uteslutet. Problem kring politik och förvaltning samt styrning och andra omgivningsrelationer skulle också vara omöjliga att studera. Sådana frågor upptar emellertid en stor plats i Lundqvists avhandling och utgör dess viktigaste och intressantaste delar. Det är alltså uppenbart, att författaren arbetar med en annan — om än inte i avhandlingen klart formulerad — institutionell förvaltningsdefinition. Inspirationen till resonemangen om politik och förvaltning har hämtats från en uppsats av Fred Riggs ingående i den av J. C. Charlesworth redigerade »Theory and Practice of Public Administration» (Philadelphia 1968). Riggs ser i och för sig »administration» som en funktion, men där Lundqvist relaterar dennes resonemang om ett spänningsförhållande mellan det politiska systemet och förvaltningssystemet (i avhandlingen på sid. 13), talar Riggs klart om de institutionella storheterna »government» och »bureaucracy», vilket skall skiljas från »administration».

Då jag anser, att en institutionell definition av förvaltning är nödvändig för för-

fattarens syften, har jag ingen anledning kritisera, att han mycket snabbt överger sin inledningsvis anförda av Easton påverkade funktionella definition till förmån för Rigg's föreställningsram. Det enda jag beklagar är att den funktionella definitionen över huvud taget förekommer, och att inte den institutionella definitionen någonstans direkt formuleras.

I Knut Dahl Jacobsens efterföljd spelar olika strukturbegrepp en avgörande roll i avhandlingen. Den osäkerhet jag känner inför flertalet av dessa begrepps innebörd gäller också deras användning hos Dahl Jacobsen, vilket bör beaktas. Strukturerna har direkt anknytning till författarens systemresonemang, och begreppet struktur definieras som de bestämda relationer, som ett systems roller (eller hellre element) är ordnade i, vilket torde överensstämma med gängse språkbruk. I övrigt avstår jag från att diskutera strukturresonemangens direkta betydelse i de systemteoretiska sammanhangen. Till omvandlingsprocesserna i systemet hänföres begreppen problemstruktur och organisationsstruktur, medan transaktionsstrukturerna hör hemma i utflödesledet. Vidare talas det i avhandlingen om politisk struktur och förvaltningsstruktur. Dessa strukturer anses sedan befinna sig i ständig växelverkan och ömsesidig påverkan. Dock föreligger här ingen teoretisk föreställning om beroende och oberoende, men vanligen anses den politiska strukturen bestämma problemstruktur och transaktionsstrukturer.

Av begreppen förefaller mig transaktionsstruktur vara det klarast definierade och mest konsekvent använda. Det kan sägas vara en samlingsterm för ett beslutsfattande organs relationer till de grupper i dess omgivning, som berörs av beslutet. Organisationsstruktur används sparsamt i avhandlingen men definieras inledningsvis (ss. 10—11) som »den interna fördelningen mellan systemets roller med hänsyn till initiativ, information etc.». Vad detta mera exakt skall innebära är något oklart, men begreppet torde framför allt hänföra sig till den institutionella uppbyggnaden.

Besvärligare är det med problemstrukturen. Denna säges enligt författaren (s. 10) bestå av »beslutsfattarnas identifikationer, värderingar och uppfattning om den rådande situationen». Samtliga dessa termer är mycket vida, men författaren gör tyvärr ingen närmare specificering av vad de skulle innebära. Begreppet bör kunna hänföras såväl till förvaltnings- som det politiska systemet, men någon sådan distinktion görs inte klart i avhandlingen. Det hade annars kunnat vara klargörande. Utifrån avhandlingens föreställningsram förefaller det mig nu rimligt att tänka sig, att en problemsstruktur vad gäller miljövärdspolitik och -förvaltning bör innehålla följande tre beståndsdelar: 1) En mera allmän syn på de politiska förhållandena (en allmänpolitisk ideologi), 2) En av 1) påverkad problemuppfattning vad gäller miljövärderna samt 3) Beslutsfattarens (eller beslutsorganets) sociala identifikationer. Det förefaller mig åtminstone klart, att begreppet inte kan begränsas enbart till punkten 2) — problemuppfattningen i den konkreta sakfrågan. I sin användning av begreppet i avhandlingen har jag dock intrycket, att författaren huvudsakligen håller sig till en sådan snävare betydelse. (Se närmare nedan.)

Begreppet förvaltningsstruktur definieras aldrig direkt, men av dess användning att döma torde det främst avse organisationsstrukturen inom förvaltningssystemet. Författaren säger sig exempelvis, när han formulerar sina problemställningar, vilja undersöka »växelverkan mellan förändringar i den yttre miljön, problemstrukturer och förvaltningsstruktur inom den samhällssektor, som numera allmänt kallas mil-

jövård» (sid. 16). Det svåraste av begreppen är däremot politisk struktur. Det är samtidigt centralt för avhandlingen, vilket bland annat framgår av att det ingår i dess titel. Härav skulle man kunna misstänka, att det är något slags samlingsterm för övriga strukturbegrepp i avhandlingen. Så är emellertid inte fallet, även om begreppet hos Dahl Jacobsen ligger farligt nära ett av statskunskapens samtidigt mest lockande och avskräckande begrepp — politisk kultur. Enligt den definition, som inledningsvis ges (sid. 15), skall med politisk struktur avses »den offentliga sektorns utsträckning och former, varvid i formerna inräknas fördelningen av initiativ, verksamhet och ansvar mellan olika nivåer». Detta skulle kunna kallas det politiska systemets organisationsstruktur. Den politiska strukturen skulle då också vara något »objektivt givet». Här föreligger emellertid en oklarhet. Särskilt hos Dahl Jacobsen, vilket dock inte författaren skall klandras för, men också på några ställen i avhandlingen (klarast på sid. 62) får begreppet utgöras av föreliggande allmänna uppfattningar eller värderingar av det jag här kallat den objektivt givna organisationsstrukturen. Författaren blandar alltså, som jag ser det, en »objektivistisk» och en »subjektivistisk» definition av begreppet, vilket naturligtvis är särskilt bekymmersamt, när värderingar av rådande allmänpolitiska förhållanden också bör inberäknas i problemstrukturen.

Det avgörande problemet är här, att författaren önskar studera växelverkan mellan olika strukturer, exempelvis hur den politiska strukturen påverkar problemstrukturen. Utgöres då den politiska strukturen helt eller delvis av summan av problemstrukturerna, blir påståenden om påverkan eller samband mellan de två storheterna närmast truistiska, eftersom begreppen definitionsmässigt går i varandra.

Som jag redan tidigare antytt är det min uppfattning, att Lundqvist vid sin analys av problemstrukturerna givit begreppet en alltför snäv innebörd. Några undantag finns, men i regel har författaren låtit problemstruktur vara liktydigt med problemuppfattning i den konkreta sakfrågan. I samband med diskussionen om Naturvårdsverkets chefs problemstruktur, vilken likställes med verkets, nämns i och för sig verkschefens bakgrund och allmänpolitiska inställning, men dessa faktorer betraktas då som komplement till, inte delar av, problemstrukturen (se exempelvis sid. 141—142).

Den innebörd man ger begreppet problemstruktur, tror jag också är betydelsefull för valet av analysobjekt. Nu får verkschefens problemstruktur (eller snarare problemuppfattning) också utgöra »verksideologin». Redan om man bara ville undersöka ett verks problem- eller måluppfattning förefaller mig en sådan jämförelse tvetsam. Detta skulle förutsätta, dels att verkschefens i offentliga anföranden uttalade mening alltid skulle reflektera verkets vardagliga arbetsinriktning, dels att verkschefens ledarroll skulle vara helt oomstridd och hans synsätt helt styra verksamheten. Båda dessa förutsättningar förefaller mig åtminstone inte helt självklara. Med en vidare tolkning av begreppet problemstruktur blir en koncentration till verkschefen emellertid också definitionsmässigt ofullständig. För att söka fastställa ett verks problemstruktur krävs kunskap om rekryteringsmönster och de anställdas bakgrund, vilket kan säga något om den sociala identifikationen. Vidare måste de anställdas allmänpolitiska åskådning och miljöpolitiska åsikter

fastställas, oavsett om de framträtt i målsättningsdebatten eller inte. Det blir kanske nödvändigt att studera de värderingar, som döljer sig i konkret handlande, snarare än stolta deklamationer.

Genom förekomsten av en s.k. lekmannastyrelse i Naturvårdsverket bör också den tas med i ett försök att fastställa verket problemstruktur. Författaren behandlar den men inte i det perspektivet. Lekmannastyrelsen skulle också kunna ses som ett exempel på hur transaktionsstrukturen genom rådande politiska struktur institutionaliseras i förvaltningsstrukturen (en myndighets klientel innefattas i dess beslutande organ) och därmed påverkar problemstrukturen. Författaren tänker sig annars oftast motsatsen, att problemstrukturen bestämmer transaktionsstrukturen. Exemplet illustrerar emellertid också ytterligare svårigheterna att hålla distinktionerna mellan de olika strukturerna klara.

Jag har redan i den inledande resumén av avhandlingens huvudinnehåll omnämnt den idealtypiska uppdelning av argumentationen i miljöpolitiken, som författaren gör. Avvägnings- och ekologitankarna illustreras tabellariskt (på sid. 104) med ett antal motsatspar som »ekonomi»—»ekologi», »kvantitet»—»kvalitet», »wealth»—»health», »segmentär»—»allomfattande» etc. Dessa är hämtade från den amerikanske statsvetaren och miljöpolitikforskaren Lynton Caldwell. Varken Caldwell eller Lundqvist tar närmare upp samtliga par till diskussion, och det är mitt intryck, att de inte alla fullt tillfredsställande täcker den reella motsättning, som enkannerligen finns mellan de två idealtyperna. På vilket sätt står exempelvis »wealth» och »health» logiskt mot varandra? Om kvantitet betraktas som ett nettobegrepp, förefaller det mig också fullt möjligt att inränga kvalitet under kvantitet. Detta kan bäst illustreras med ett citat från den riksdagsmotion (AK 850, 1967), som författaren själv anför som ett idealexempel på ett ekologiskt synsätt (not 20, sid. 254): »Endast genom investeringar i en förbättrad miljö kan det bli möjligt att till fullo tillgodogöra sig morgondagens tekniska och ekonomiska utveckling.»

Bäst tror jag mötsättningen täcks av motsatsparet »allomfattande»—»segmentär» eller exempelvis en distinktion mellan »absolut» och »relativt» beaktande av de ekologiska faktorerna. En sådan »absolut» ekologisk kalkyl är emellertid sällsynt. Skulle den vara mer allmänt förekommande, torde också ramarna för Lundqvists framställning sprängas. Författaren skildrar nu miljövärd förvaltningen i relation till Statens Naturvårdsverk och dess förelöpare. Distinktionen mellan miljövärd och naturvärd är naturligtvis flytande men därför inte oväsentlig. Det finns i den mest uttalade ekologiska argumentationen en tendens att göra samtliga politiska frågor till miljöfrågor (jfr. exempelvis ett av författaren på sid. 122 anförd riksdagscitat: »Miljövärd, globalt sett, är att snabbt optimera betingelserna för biologiskt liv och mänsklig aktivitet på jorden»), vilket uppenbarligen också måste kräva en helt annan förvaltningsstruktur än det nuvarande Naturvårdsverket. Dilemmat kan illustreras med ett citat från verksamheten: ». . . (s)kulle vi emellertid gå så långt, att vi inrättade ett miljövärdsvverk, då fick vi plocka in nära nog allting under det verket, och det tror jag inte vore bra» (Valfrid Paulsson. Anförande inför Kommunaltekniska föreningen, 22.4.1968). Litet tillspetsat skulle man kunna säga, att författaren velat skildra en problemstruktur angående miljövärd i

anknytning till en förvaltningsstruktur för naturvård. Det förhållandet kunde gärna ha diskuterats något i avhandlingen.

På avhandlingens avslutande sidor diskuterar författaren något demokratiproblem i anknytning till ekologi- och avvägningstankarna. Han konstaterar, att det föreligger ett dilemma vid båda typerna. Särskilt betonas den nu dominerande avvägningstanken, som leder till en teknokratisk transaktionsstruktur mellan myndighet och klientel, där »praktiska» experter avgör utan insyn för opinionen. Däremot menar han, att den ekologiska opinionen oftast har en stark demokratisk underton (sid. 221). I förlängningen av ekologiresonemanget finns dock, som jag ser det, uppenbara problem. I sin yttersta konsekvens innebär den ekologiska synen, att det finns vetenskapliga, objektivt sanna kriterier för miljöpolitiken. Vidare innebär denna syn en vidgning av miljövårdsbegreppet till att inbegripa i stort sett allt mänskligt liv. I en möjligen utopisk framtid skulle man då kunna tänka sig, att objektiva principer för samhällsutvecklingen kunde föreligga. Vi når ett stadium av värdeobjektivism, där makten kan överlämnas åt vetenskapsmännen. Detta måste onekligen betraktas som ett demokratiskt dilemma. Tendenser till en sådan vetenskapstro och »scientific elitism» kan vi se redan i dag. Det finns kanske därför något större likheter mellan dagens ekologer och det tidiga 1900-talets elitpräglade naturvårdssyn än vad författaren vill mena.

Med den kritik jag här formulerat mot detaljer i avhandlingens begrepp och teoretiska föreställningsram vill jag på intet sätt hävda, att dessa i princip skulle vara av tvivelaktigt slag. Tvärtom menar jag, att Lennart Lundqvist förtjänstfullt visat på ett fruktbart sätt att studera den offentliga förvaltningen och dess roll i samhället trots de begreppsmässiga oklarheterna. De empiriska resultaten har inte i någon betydande utsträckning berörts av dessa. Avhandlingen innehåller redan nu mycket också av mera allmänt intresse för förståelsen av det svenska förvaltnings-systemet. Möjligheterna till komparation och generaliseringar skulle dock vara än större, om inför framtida undersökningar föreställningsramen gjordes mera stringent, och begreppen klarare definierades och avgränsades, vilket inte torde vara en omöjlig uppgift.

Anders Mellbourn

Madsen og medierne, utg. av Den danske Publicistklub, Kristeligt Dagblads forlag, Köpenhamn 1970.

ERIK PAKARINEN (red.): *Pressen i samhället*, Söderström & Co Förlags Ab, Borgå 1970.

K. BRUUN, O. KNEKT och K. ROTKIRCH: *Hufvudstadsbladet*. Partilös partitidning, Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsingfors 1971.

Litteratüren om massmedia i de nordiska grannländerna har under det senaste året erhållit flera intressanta nytillskott. Den danske publicistklubs 90-årsjubileum har celebrerats med samlingsverket »Madsen og medierne», i vilket medverkar ett dussintal representanter för såväl press- som etermedia och mediakonsumenterna. Testinstitutet Skandinavisk Marketing har insamlat och bearbetat ett omfattande

statistiskt material om massmediernas utbredning, mediakonsumtion och befolkningens inställning till enskilda media. En rad professionella i massmedia har konfronterats med materialet och kommenterat det — inom sina respektive specialområden — utifrån Madsens/Medelsvenssons uppfattningar om media av olika slag. Sålunda redovisas t.ex. »morgen-», »formiddags-», »provins-» och »menighedsavisernes» varierande problem och utvecklingslinjer med avseende på bl.a. tidningsdöden, monopoliseringen och pressens partipolitiska bindningar.

I debattskriften »Pressen i samhället» diskuterar 17 finlandssvenska journalister massmediafrågor inför den finländska pressens 200-årsjubileum. Diskussionen sker från företrädesvis finländsk horisont, vilket inte hindrat författarna från att i flera fall anlägga ett generellt politiskt perspektiv. Som exempel kan nämnas Erik Pakarins artikel om den s.k. partipressens utveckling och pressens monopolisering, Birger Thölix, som skriver om opinionsbildning i dagspressen, och Nils-Börje Stormboms bidrag om etermedia och demokratins problem.

Ett kollektiv av 16 författare har på bred front och från vänster kritiskt granskat »institutionen» Hufvudstadsbladet, den helt dominerande finlandssvenska tidningen. Trots sin karaktär av case-study är boken allmänt intressant, inte minst därför att den tar upp frågor, som i debatten om pressens roll i samhället har betydande grad av generalitet. Dessutom förefaller kritiken både saklig, seriös och konstruktiv. Kritiken, som grundar sig på studium av tidningen från såväl rent institutionell som innehållsmässig synvinkel, går i stort ut på att Hufvudstadsbladet svikit i sin roll som språkrör för den finlandssvenska minoriteten bl.a. därigenom att den »stöder den ekonomiska och politiska eliten men förhåller sig passiv och oförstående till genomsnittsmedborgarens intressen», att den »stoppat en öppen diskussion om finlandssvenska institutioner», att den inte formellt men faktiskt är ett »organ för Svenska folkpartiet» etc.

Kai Kronvall

TORÉ MODEEN: *The International Protection of National Minorities in Europe*. Acta Academiae Aboensis, Ser. A, Vol. 37, nr 1. Ekenäs 1969.

Europa har speciella rättsliga traditioner vad gäller skyddet för nationella minoriteter. I sin bok undersöker Modeen hur detta skydd genom åren utformats i internationell rätt, skilda konventioner och fördrag. Dess rötter kan sökas i garantier till kristna minoriteter, exempelvis i westfaliska freden 1648, även om Wienkongressen 1815 var först med att diskutera behandlingen av *nationella* minoriteter. Det intresse för nationell självbestämmanderätt, som följde i Första världskrigets spår, resulterade i en rad minoritetsfördrag, som emellertid inte fick någon fortsättning efter Andra världskriget. FN har således inte visat någon större förståelse för frågan. Särskilt Tysklands hållning till de tyskspråkiga minoriteterna i andra länder misskrediterade systemet med internationella garantier för nationella minoriteter. Modeens arbete är starkt legalistiskt inriktat och är kanske därför av mindre intresse för en statsvetare, men några avsnitt i framställningen lockar ändå till diskussion.

Det uppstår med nödvändighet definitionsproblem, då man skriver om nationella minoriteter. Begreppet »minoritet» kan redan det vålla svårigheter, men än besvärligare att handskas med är bestämningen »nationell». I sin definition av »nationalitet» kombinerar Modeen de två teorier, som finns på området, den objektiva och den subjektiva, och ställer som krav för en befolknings erkännande som nationalitet, att den har ett eget språk och en egen kultur samt äger ett medvetande om sin nationella identitet. Detta kan allmänt sett tyckas vara en rimlig definition. Då författaren preciserar den ytterligare, ger han den emellertid en så snäv tolkning, att den blir diskutabel. Som nödvändiga inslag i en nationell kultur anför han således litteratur, teater och »preferably, an extensive development of the resources of (the) language» (s. 19). Följden blir, att exempelvis finlandssvenskarna betraktas som en nationalitet, medan samerna endast blir en lingvistisk minoritet. Redan detta exempel visar begränsningen i ett så trångt kulturbegrepp, och går man utanför Europas gränser, blir det än svårare att tillämpa. Författaren kan i detta fall stödja sig på internationella föregångare, men de värderingar och föreställningar, som ligger bakom en sådan kultursyn, är ändå så uppenbart knutna till en förgången tid, att en kritisk omprövning av begreppet förefaller mig riktigare.

Modeens syn på de kommunistiskt styrda staternas lösning av sina nationella minoritetsproblem är något oklar och delvis motsägelsefull. Han anser, att de federala statsbildningarna har visat den största förståelsen för minoriteters bevarande, och noterar, att Jugoslavien och Sovjetunionen skyddar sina nationella minoriteter (s. 68). I ett annat sammanhang påstår han emellertid, att denna välvilliga attityd endast är principiell, eftersom det kommunistiska systemet, »with its strong concentration of authority», utgör ett hot mot dem (s. 36). Invändningen om de principiella hänsynstagandena är i och för sig märklig, då hela undersökningen baseras på principiella uttryck för deras skydd, men främst ställer jag mig dock tveksam till tankegången i dess helhet. Frågan om den kommunistiska organisationsformen förefaller mig vara väsenskiild från frågan om den praktiska utformningen av ett skydd för minoriteter. Det torde också vara svårt att förneka, att de nationella minoriteterna i Jugoslavien även i praktiken åtnjuter stora kulturella och språkliga rättigheter. I de fall övertramp förekommit från myndigheters sida, exempelvis mot den albanska minoriteten, synes de till stor del ha berott på seglivade storserbiska föreställningar från mellankrigstiden. Det undertryckande av nationella minoriteter, som förekommit i Sovjetunionen, torde inte heller kunna sättas i samband med kommunistpartiets ställning utan har andra orsaker. Däremot får självfallet de olika kulturformerna ett delvis annat innehåll i kommunistiskt styrda stater i jämförelse med kapitalistiska länder, men därav följer inte att systemet som sådant är oförenligt med skydd av nationella minoriteter i praktisk politik.

I ett avslutande kapitel diskuterar Modeen vad som bör göras för att bevara de nationella minoriteterna: Han framhåller, att förbud mot diskriminering inte är tillräckligt utan att positiva åtgärder är nödvändiga. Dessa bör dock inte riktas mot minoritetsmedlemmen som enskild individ utan mot kollektivet. Det är gruppens kulturella och lingvistiska särart, som skall utvecklas. Den skall också ha möjlighet att framträda som part och föra sin talan inför både inhemsk och inter-

nationell rätt. Till de konkreta åtgärder författaren rekommenderar hör en statlig näringspolitik med syfte att bereda befolkningen i minoritetsområden sysselsättning och därigenom förhindra utflyttning. Samtidigt skall inflyttning av majoritetens medlemmar begränsas. Man kan förstå den rädsla, som ligger bakom sådana tankegångar: att staten genom en styrd migration till minoritetsområden skall söka assimilerā befolkningen där. Men å ändra sidån är det inte så tilltalande att låta vissa områden i ett land bli ett slags nationella reservat, dit utomstående inte får flytta.

Ett särskilt problem utgör förhållandet mellan en minoritet och dess moderland. Författaren är medveten om att mellankrigstidens erfarenheter gjort frågan känslig men avfärdar den med att en minoritet inte har någon anledning att lyssna till uppmaningar till illojalitet från moderlandet, om den är väl behandlad i den stat den bor i. Det låter sig sägas, men problemet är, att uppfattningen om denna behandling alltid kommer att vara politiskt kontroversiell. Att, såsom författaren gör, hänvisa till omständigheten, att minoritetens numeriska underläge hindrar den från att utgöra ett hot mot statens stabilitet, är att se alltför mekaniskt på avvägningen mellan de båda parternas intresse. Över huvud taget visar författaren, i de fall han berör dessa och liknande frågor, en bristande förståelse för deras politiska och sociala komplexitet. Det är frestande att sätta denna attityd i samband med hans ställning som medlem av en i nationella minoritetssammanhang socialt och politiskt relativt gynnad befolkningsgrupp.

Lars Nord

GUNNAR MYRDAL: *Politiskt manifest om världsfattigdomen*. Rabén & Sjögren, Stockholm 1970.

Gunnar Myrdals senaste bok skall vara en »sammanfattning och fortsättning» av Asiatiskt drama, hans stora arbete om Sydasiens. Framför allt är det fråga om en utmärkt sammanfattning av det tidigare storverket och av Myrdals syn på u-landsproblemen överhuvud. Här får man de många tanketrådarna fångade i ett fastare grepp och med karaktäristisk polemisk tillspetsning av ståndpunkterna. Man skulle kunna beteckna boken som ett monument över ett monument. De stora svepen och vyerna imponerar. Men Myrdal har inte mycket av egentlig ny fältforskning att bygga på.

Tyngdpunkten i boken ligger på det sammanfattande och klargörande — i den meningen är det även en »fortsättning». Här finns polemik mot vad Myrdal uppfattar som missuppfattningar av hans asiatiska drama. Han har varit rädd för att hans mycket mörka bild av u-ländern och deras regimer skulle användas för konservativa syften och ge näring åt en isolationistisk opinion i de rika länderna. Här får han tillfälle att betona det konstruktiva syftet. De stora svårigheterna i utvecklingsarbetet får inte bli något »alibi», det är i stället en »utmaning».

Statsvetare med intresse för u-ländernas politiska system och problem har naturligtvis åtskilligt att hämta. I bokens första kapitel skriver Myrdal om u-landsforskningens skevhet på grund av västerländska politiska intressen av olika slag. Han kritiserar vad han kallar »opportunisten» i vetenskapen — perspektivför-

trängningar som forskarna kanske inte själva är medvetna om. Det mynnar ut i ett försvar för den »institutionella» samhällsekonomiska forskningen, som omfattar även sociala, politiska och kulturella förhållanden i u-länderna. Kapitlet borde vara obligatorisk läsning för alla som är verksamma inom u-landsforskning.

De politiska aspekterna dominerar i Myrdals analys av utvecklingsfrågorna. Hela avdelning II handlar om »behovet av radikala reformer i u-land» och skisserar en lång rad reformuppgifter. Det är först och främst *jämlikhetsproblemet*, som Myrdal anser har fundamental betydelse för u-ländernas utveckling. Han konstaterar oroande tecken på att de sociala orättvisorna förstärks i många u-landsregioner. *Jordbruket* och *utbildningssektorn* faller in under denna större problematik. Slutsatserna pekar även här mot behovet av strukturreformer om man skall få igång en utveckling med brett folkligt deltagande. Biståndet måste nyorienteras, det har ofta förstärkt föråldrade strukturer i mottagarländerna.

Även *befolkningsfrågorna* anser Myrdal hör hemma under avdelningen för radikala reformer i u-länderna. Myrdal är övertygad om familjeplaneringsprogrammets centrala betydelse i den samhällsekonomiska planeringen. Men han betonar de stora förändringar som krävs i institutioner, utbildning och attityder för att sådana program skall kunna fungera med rimlig effektivitet i u-länderna. Biståndsgivaren har små möjligheter att påverka detta, deras viktigaste arbetsuppgifter ligger på forskningssidan.

I detta sammanhang tar Myrdal även upp statens, förvaltningens problem, den »mjuka staten» i u-land. Han lanserade begreppet den »mjuka staten» i sitt arbete om Sydasiens. Nu förklarar han att karaktäristiken gäller u-länderna i allmänhet. Enligt min uppfattning är det svårt att acceptera denna svepande generalisering. Dessutom förefaller begreppet genom sin oklarhet vara missledande. Vad Myrdal talar om är till stor del en fundamental brist på samhällsanda och progressiva attityder i breda kretsar. Det skulle därför vara naturligare att tala om det »mjuka *samhället*» än om den »mjuka staten». Genom denna terminologiska oklarhet blir det svårare att få grepp om orsakssambanden och göra prioriteringar för reformer som kan leda till ett »starkare» samhälle. Jag har utvecklat dessa kritiska synpunkter mer utförligt i ett bidrag till SIDA:s tidigare bulletin, (Lediga U-landsuppdrag, 8/1969).

I bokens sista avdelning drar Myrdal några »politiska» slutsatser för biståndsplaneringen. En av dessa betonar han särskilt starkt. Endast genom att »vädja till människornas moraliska känslor» är det möjligt att skapa den folkliga grunden för ett större bistånd. Biståndet måste därför inriktas så att det stimulerar reformer till gagn för de fattiga massorna i u-länderna. Samtidigt bör man ta särskild hänsyn till de mest underutvecklade bland u-länderna och deras behov.

»Biståndspolitik kan inte vara moraliskt neutral», särskilt inte om man skall få en bred folklig förankring för biståndet. Myrdal skriver detta framför allt med tanke på USA:s u-hjälp och krigföring i u-länder. Men även i Sverige borde detta behov av opinionsförankring tillmätas större betydelse, menar han. Det har dock från början varit en klart deklarerad målsättning för det svenska biståndet att »medverka till en samhällsutveckling i politiskt demokratisk och socialt utjämnande riktning» (proposition 100/1962).

Myrdal avslutar boken med några avsnitt där han bl.a. sammanfattar sin syn

på den politiska utvecklingen i Sydästen och i Latinamerika. Han ser ingen möjlighet att göra prognoser. Men han ställer några frågor om den framtida utvecklingen i Indien. »Finns det någon gräns för det elände som människor kan bära utan att göra revolt? Eller finns det inte? De ohyggligt eländiga levnadsförhållanden som många i landsbygden och städernas slum redan i dag i tysthet uthärdar skulle snarast tyda på att det inte finns någon sådan gräns.

Men skulle en sådan utveckling påverka grupper inom överklassen, i första hand studenter och intellektuella i allmänhet? Skulle de påverkas till att ställa effektivare krav på radikala reformer? Skulle de stödja dessa krav genom att gå ut till de fattiga massorna och försöka utbilda och organisera dem? Vilken framgång skulle de ha? Jag vet inte.»

Mats Kihlberg

PETER WALLENSTEEN: *Ekonomiska sanktioner*. Prisma, Stockholm 1971.

Hos många olika författare finner man någon indelning av maktutövande i tre olika kanaler, som t.ex. kallas militär, ekonomisk och normativ. Tills nyligen har ekonomiskt maktutövande på internationell nivå varit ett tämligen underbeforskat område, trots att man finner åtskilliga explicita exempel under senare årtionden.

Wallenstein behandlar ett specialfall av ekonomiskt maktutövande, nämligen ekonomiska sanktioner, vilkas väsentliga karakteristikum är deras explicita karaktär: i Wallensteens operationella definition ingår bl.a. villkoret, att en kraftig handelsminskning skall ha åtföljts av en *officiell deklaration* från den initierade parten. För att hålla begreppen klara rycker han också in i definitionen, att denna form av ekonomisk påtryckning måste vara det i situationen huvudsakligen använda instrumentet för påverkan.

En förklaring till att den tidigare litteraturen om ekonomiska sanktioner är höggradigt mager kan vara, att de i allmänhet inte konstituerar maktutövande, eller, mera precist uttryckt, de är *misslyckade* försök därtill. Av de tio fall av sanktioner, som uppfyller de operationella kriterierna, är det bara två som varit framgångsrika i den meningen, att de i de officiella deklarationerna framställda kraven faktiskt efterkommit av sanktionsmottagaren. Det ena fallet gällde några arresterade briter i Moskva 1933 och det andra fallet USA:s sanktioner mot Dominikanska republiken år 1960, vilka upphörde efter en mindre omorganisering av regeringen och ett löfte att fria val skulle utlysas. Med något vidare kriterier än Wallensteens har man vid International Peace Research Institute i Oslo fått fram en lista på 21 sanktioner under 1900-talet, och den enda ytterligare framgång som tillkommer är Irans avnationalisering av oljeproduktionen 1953; även om det får lämnas som en öppen fråga i vilken utsträckning detta berodde på den anglo-amerikanska bojkotten och i vilken utsträckning på CIA:s medverkan i statskuppen mot Mossadeq.

Fyra huvudtyper av frågor kring ekonomiska sanktioner behandlas med utgångspunkt från tidigare teoribildning och ett omfattande empiriskt material om de undersökta fallen: Vilka stater sänder sanktioner? Hur påverkas mottagaren? Vid vilka relationer mellan sändare och mottagare används ekonomiska sanktioner

(snarare än andra eller inga alls)? Vilken plats har olika sanktioner haft inom det internationella systemet?

Med en tillspetsad sammanfattning av författarens resultat kan man säga, att ekonomiska sanktioner tenderar att lösa konflikter *inom* sändaren, antingen denna är en stat eller en grupp av stater, genom att utgöra en kompromiss mellan dem som vill löpa linan ut till militära sanktioner och dem som inte vill se några sanktioner alls. En sådan sammanfattning måste emellertid modifieras med hänsyn till de tre kategorier, som urskiljes på grundval av beskrivningar av sändarna och vilka sedan visar sig användbara även med hänsyn till andra aspekter på sanktioner.

Den första kategorin, omfattande sanktionerna mot Sovjet 1933 och mot Italien 1935, karakteriseras (på grundval av en innehållsanalys av sanktionsdeklarationerna) som *instrumentell*, orienterad mot en lösning av ett specifikt problem. Här kommer inte det interna konfliktlösningssproblemet in, eftersom de frågor sanktionerna gällde inte setts som fundamentala av sändaren och ingen intern målsättningskonflikt förelegat.

I den andra kategorin, omfattande sanktionerna mot Jugoslavien, Kuba, Dominikanska republiken, Albanien och Rhodesia, däremot, har genomgående konflikter förekommit inom sändaren, samtidigt som frågorna betraktats som fundamentala. I dessa fall har alltså beslutsfattarna befunnit sig under korstryck, vilket accentuerats av att sändarna haft hög rang och därmed tillgång till alla former av sanktioner. Resultatet har blivit ekonomiska sanktioner, åtföljda av höggradigt *expressiva* deklarerationer.

I den tredje gruppen av sanktioner har ekonomiska sanktioner kunnat ses som en annan form av kompromiss. Visserligen har frågorna varit fundamentala, och det har förelegat enighet inom sändarna, men dessa har haft låg rang och därmed ej tillgång till mera omfattande sanktioner än ekonomiska. Detta gäller sanktionerna mot Israel, Portugal och Sydafrika.

Den aspekt på ekonomiska och andra sanktioner som traditionellt ägnats mest uppmärksamhet är effekterna på mottagaren. Här finns, grovt räknat, tre teorier. En klassisk teori säger, i Heidenstams formulering, »driv oss samman med gisselslag, och blåaste vår skall knoppas»; och en annan klassisk teori precis motsatsen: med ökat yttre tryck kommer mottagaren att ge efter. Denna andra teori synes, om någon alls, att ha varit utgångspunkt för sanktioner, trots att det finns mycket litet som talar för den. Teoretiskt har den motsagts bl.a. av Coser, som inför initial integration som mellankommande variabel och predicerar att ökat yttre tryck leder till ökad inre integration, om denna är tämligen hög från början, och till inre sammanbrott, om den ursprungliga integrationen var låg. Wallensteens data tycks närmast tala för den tredje teorin, i det att sanktioner riktats mot stater med starkt initialt stöd för regeringen och genomgående synes ha följts av ökat stöd åt regeringarna i mottagarna, antingen detta skett »spontan» eller genom krossande av oppositionen legitimerat bl.a. med sanktionerna, vilka tenderar att uppfattas som riktade mot hela mottagarnationen och dess mest fundamentala värden (åtminstone är detta regeringarnas tolkning).

I och för sig är det anmärkningsvärt, att även de sanktioner misslyckats, där mottagaren varit satellit till sändaren och bl.a. för sin handel höggradigt beroende av denne. Cosers teori är emellertid inte den enda möjliga förklaringen, eftersom

genomgående någon annan stormakt har varit villig att ersätta sändaren som handelspartner. Undantaget är här Dominikanska republiken, den enda lyckade sanktionen mot en satellit.

Sammanfattningsvis föreslås tre villkor som nödvändiga för att en ekonomisk sanktion skall kunna vara instrumētellt framgångsrik (i termer av sändarens deklarerade avsikter): mottagarens regering bör ha lågt initialstöd, mottagaren bör generellt sett vara internationellt isolerad, och sanktionen bör vara selektiv och inte innebära att alla kanaler för påverkan och förhandlingar samtidigt bryts; och det påpekas att alla dessa tre villkor sällan torde vara uppfyllda samtidigt.

Referatet ovan kan ha givit intrycket att författaren frikostigt uttalar sig om orsakssamband; så är emellertid inte fallet. Förekommande diskussioner om orsaker är i allmänhet negativa: det utsäges att olika refererade teorier inte finner stöd i data. I den utsträckning något säges om positiva resultat, talas det om statistiska samband snarare än om orsakssamband; och detta är givetvis av flera skäl välmotiverat. Den metod som används har starka kvantitativa inslag, och författaren har genomgående föredragit en grov kvantitativ uppskattning framför en vag kvalitativ. Även så kan man emellertid sätta ett frågetecken för bruket av statistiska test över huvud taget på ett material som består av tio individer (sanktionsfall), speciellt som det rör sig om en totalundersökning, där det alltså inte *a priori* är klart från vilket tänkbart mera omfattande universum de tio individerna skall betraktas som ett stickprov. Här torde ett statistiskt signifikanstest knappast säga mer än man kan se i själva tabellerna.

Man kan också ställa sig frågande till olika indexkonstruktioner, även om man sympatiserar med författarens preferenser mellan kvalitet och kvantitet. I allmänhet saknas motiveringar för den speciella konstruktion ett index ges, liksom någon form av validitetsprövning av de olika indices. Principiellt borde inga hinder finnas för på så sätt mer raffinerade kvantifieringar, och man kan i viss utsträckning läsa författarens motiveringar mellan raderna; och även med denna reservation blir det allmänna intrycket, att materialet fås att ge mera, koncentrerad, information än vad som vore möjligt med en enbart kvalitativ metod.

Håkan Wiberg

Replikväxling Kjell Goldmann—Gunnar Sjöblom

Opponenterna som Gunnar Sjöblom hör till det som gör det irrationellt att trycka avhandlingen först och disputeras sedan. Sjöblom har i sin skarpsinniga och konstruktiva granskning av min avhandling *International Norms and War Between States* (citeras i det följande avh.) påpekat ett antal delvis viktiga oklarheter och dessutom några felaktigheter, som jag givetvis skulle ha föredragit att inte ha gjort mig skyldig till. Detta genmäle eller, bättre, dessa kommentarer till Sjöbloms anmälan (StvT 1971, nr 3, sid. 299—326, citeras i det följande rec.) bör främst ses som ett försök att i efterhand gottgöra några av dessa försummelse.

Av utrymmesskäl måste jag begränsa mig till att kommentera de delar av recensionen som förefaller väsentligast.¹ Härvid skall jag i huvudsak följa Sjöbloms disposition. Följande förkortningar kommer att användas:

NO = norm

AC = action

JS = justifying statement

SA = sanction

»Värdepremisserna»

Åt två inledande sidor i avhandlingen med rubriken »Value premises» ägnar Sjöblom fyra sidor av sin recension. Avsnittet borde ha utgått, anser han, eftersom det inte är informativt för läsaren i den meningen att det underlättar en bedömning av avhandlingen. Närmare bestämt innebär Sjöbloms kritik främst, 1) att de redovisade värderingarna är alltför oprecisa — »att endast allmänt tala om att egna värderingar (ospecificerade) kan spela in, är överflödigt» (rec. sid. 302); 2) att jag inte visar *hur* dessa värderingar påverkat forskningsprodukten; och 3) att termen »värdepremisser» är olämplig som beteckning på det jag beskriver. På den tredje punkten håller jag med honom, men inte på de båda andra.

Att vetenskapliga eller andra texter belamras med trivialiteter är naturligtvis inte önskvärt, men man bör inte i puristiskt nit gå till den motsatta ytterligheten. Ibland kan det vara nyttigt att påminna om självklarheter. Exempelvis kan det ibland vara klokt att erinra läsaren om att skenbart »objektiva» resultat kan ha påverkats av forskarens normativa värderingar.

Nu vill jag emellertid hävda, att de värderingar jag redovisar inte alls är så triviala som Sjöblom tycks anse. Vad som ser ut som en platthet för den som nöjer sig med en semantisk analys av själva texten, kan ha ett högre informationsvärde för den som sätter in utsagan i ett större sammanhang. Jag meddelar, att avhandlingen utgår från osäkerhet hos författaren om under vilka betingelser krigföring är rättfärdig (avh., sid. 2). Av detta har Sjöblom endast fått ut att författaren »är intresserad av sitt ämne» (rec., sid. 303). Emellertid präglas decennier, för att inte säga sekler, av akademiskt författarskap om internationella freds- och säkerhetsproblem av ett bestämt och intensivt normativt engagemang. Det kan, *mot den bakgrunden*, inte vara ointressant för mina läsare att få veta, att just

¹ Sjöbloms formella anmärkningar (rec., sid. 300—01) hör till det jag bedömt vara mindre väsentligt. Emellertid är det tydligt att Sjöblom har rätt i att boken hade blivit mera lättläst, om korshänvisningarna varit mera precisa och bruket av förkortningar och symboler mindre omfattande. Avvägningen mellan huvudtext och noter kan också i några fall diskuteras. Däremot är det tvivelaktigt om Sjöbloms åsikt om avhandlingens tre bilagor är rimlig. Han anser att de borde dragits in i huvudtexten. Andra läsareaktioner är, att väsentliga delar av huvudtexten bort flyttas till bilagorna samt att avvägningen mellan huvudtext och bilagor är bra som den är.

detta arbete utgår från tveksamhet hos författaren angående de värdeladdade problem undersökningen gäller.²

Ett annat exempel: Mitt resonemang om »demokratisk kontroll», vilket f.ö. är mera detaljerat än Sjöblom visar i recensionen (jfr avh., sid. 2), är trivialt bara om man glömmet bort, att det finns andra sätt att se på relationen mellan styrande och styrda. Hos mig är detta, förenklat uttryckt, en fråga om i vad mån de styrande realiserar de styrdas vilja. Andra betraktelsesätt är vanliga. Hos en del international-politiska författare framträder »folket» närmast som ett irritationsmoment för regeringarna, som en komplikation som försvårar en »rationell» utrikespolitik. Hos andra är »folket» snarare en potentiell »resurs» som det gäller att »mobilisera». På samma sätt kan man resonera om de övriga värderingsmässiga utgångspunkter jag redovisar: informationen blir mindre trivial, om man beaktar dess allmänna bakgrund. Den sorts textanalys Sjöblom ägnar sig åt vid sin granskning av mina »värdepremisser» tycks mig vara föga givande för den som vill förstå politiska attityder.

När det gäller frågan om *hur* författarens normativa föreställningar påverkat forskningsprodukten, förefaller Sjöblom och jag vara oense om de krav som bör ställas. Vi är ense om att sådana värderingar för att redovisas i en forskningsrapport skall ha någotsånär klar *relevans* för forskningsprodukten. Att mera i detalj redovisa hur värderingarna kan tänkas ha influerat forskningsprocessen är däremot enligt min mening inte nödvändigt. Frågan är i vilken utsträckning det är möjligt. Författaren är inte alltid bäst ägnad att bedöma hur hans värderingar påverkat hans arbete. Läsarens förutsättningar är förmodligen ofta större. Och det åligger, som jag ser det, en forskare att *underlätta* för läsaren att bedöma hur hans värderingar kan ha spelat in, och detta just genom att, så långt han förmår, med beaktande av relevanskravet presentera sina normativa utgångspunkter. Det är främst därför avsnittet om »value premises» finns i min avhandling. Jag vågar påstå, att jag genomgående påvisar relevansen för avhandlingen av de värderingsmässiga utgångspunkter som redovisas i den — och enligt mitt sätt att se är detta både nödvändigt och tillräckligt.^{2a}

² Jag anger som ett syfte med undersökningen att i någon mån söka nå ökad klarhet om dessa normativa problem (avh., sid. 2). Sjöbloms karakteristik av resultatet är »confusion at a higher level» (rec., sid. 303, not 5). Omdömet är felaktigt åtminstone såtillvida, som det baserar sig på ett avsnitt i avhandlingen (sid. 221—23) där jag uttryckligen *avstår* från att redovisa privata normativa konklusioner (de senare ansåg jag, i motsats till undersökningens normativa förutsättningar, ha ringa intresse för läsaren).

^{2a} I sina försök att påvisa meningslösheten i det jag skriver om »värdepremisser» ställer Sjöblom några viktiga, i avhandlingen obesvarade frågor om relationerna mellan de värderingsmässiga utgångspunkterna och själva forskningsprodukten (rec., sid. 305). Därmed blir hans egen recension, paradoxalt nog, en demonstration av hur fruktbart det kan vara att en författare anger relevanta värderingar, även om författaren själv inte förmår precisera hur de är relaterade till hans resultat. Nog är det bättre att frågor som dessa ställs än att de inte ställs. Och nog är det troligt att Sjöblom aldrig skulle ha ställt dem, om han inte provocerats av att avhandlingen börjar med några rader om »värdepremisser».

Att det dessutom är *önskvärt* att författaren efter förmåga anger *hur* hans värderingar påverkat undersökningen är givet. I min avhandling görs detta i större utsträckning än Sjöblom tycks ha observerat. Det jag säger om demokratisk kontroll har för honom uteslutande innebörden, att jag skulle ha en önskan att med statsvetenskapliga resultat, vilka som helst, bidra till demokratisk kontroll; han påminner i sammanhanget om den viktiga trivialiteten att »kunskapens träd är på gott och ont» (rec., sid. 303). Jag hade hoppats, att det för läsaren skulle stå klart, att resonemangen om demokratisk kontroll hade en betydligt mera precis relation till forskningsprodukten än denna. Som påpekas i avhandlingen (sid. 2) är modellen i dess del I i hög grad en mera detaljerad analys av det demokratiska kontrollproblemet — och att det finns andra sätt att se på kommunikationen mellan styrande och styrda har jag redan påpekat. En minst lika viktig relation finns mellan resonemangen om demokratisk kontroll och den empiriska undersökningen av rättfärdigande uttalanden (JS) i del II. Där betraktas alla regeringars uttalanden om krigsmotiv som renodlade manipulationsförsök, och där antas blotta kännedomen om deras manipulationsteknik vara värdefull för oss manipulationsobjekt. Att på detta sätt analysera såväl amerikanska som nordvietnamesiska, såväl israeliska som arabiska uttalanden i en undersökning som färdigställs år 1970 kan knappast vara självklart.

I del II av avhandlingen söker jag typologisera sätten att rättfärdiga krigsinträde. Jag påpekar (avh., sid. 3), att typologin kan ha påverkats av mina värderingar; några exempel antyds. Detta förefaller Sjöblom tolka som om typologin medvetet utformats för att tjäna vissa normativa syften, en tolkning som leder honom in i en diskussion av i vad mån de »påstådda normativa inslagen» i typologin försvårat dennas användande som bas för förklaringar och prediktioner (rec., sid. 304—05). Här har Sjöblom alldeles missförstått mig. Vid en kvalitativ innehållsanalys av den typ som redovisas i avhandlingens del II har man att ta ställning till vilka skillnader och likheter mellan uttalandena, som skall läggas till grund för en typologisering. Här finns inga givna regler; med en tillspetsning kan man säga, att det finns lika många sätt att typologisera ett givet material som det finns forskare (jfr avh., sid. 68 samt sid. 346, not 7). Den valda typologin kan knappast undgå att vara influerad av forskarens värderingar, vilket såvitt jag kan förstå är något helt annat än att medvetet utarbeta en typologi för normativa syften. Det är inte minst mot denna bakgrund jag finner det angeläget att, då kvalitativa innehållsanalyser presenteras, läsaren får veta något om analytikerns åsikter i de frågor analysen gäller.

I avsnittet om »value premises» uttrycker jag förhoppningen, att min undersökning i någon utsträckning skall kunna bidra till att göra säkerhetspolitiska beslut mera välgrundade än de vanligen är för närvarande (avh., sid. 3—4). Av recensionen att döma har jag lyckats dåligt med att klargöra hur denna vilja till säkerhetspolitisk relevans påverkat undersökningen. Saken förefaller mig mindre komplicerad än Sjöblom tycks anse. Vad det är fråga om är varken mer eller mindre än den prediktiva ambition, som präglar större delen av avhandlingen. Till min glädje finner Sjöblom denna ambition vara »mycket fruktbar ur teoriutvecklings-synpunkt» (rec., sid. 323). Men självklar är ambitionen sannerligen inte, mot bakgrund av svensk statsvetenskaplig avhandlingstradition. Därför kan den behöva

motiveras, och motiveringen är just vissa värderingsmässiga utgångspunkter, som antyds i avhandlingens inledning men som Sjöblom tydligt finner ointressanta.³

Ingenting av detta skall tolkas så att jag skulle vara tillfredsställd med det sätt varpå undersökningens värderingsmässiga bakgrund redovisas. Men när Sjöblom inte bara hävdar att avsnittet borde ha utgått utan vill göra mig till ett varnande exempel för andra, är vi oense. Frågan gäller för mig inte om utan hur värderingar skall göras explicita. Vi har här ett svårt metodproblem. Det är min förhoppning att framtida statsvetenskapliga författare gör vad de kan för att lösa det snarare än sopar det under mattan.

Modellen

»Författarens modell ser ut på följande sätt», skriver Sjöblom (rec., sid. 306) och återger omedelbart därefter figur I: 3 i avhandlingen (avh., sid. 19). Detta är en missuppfattning. Modellen i avhandlingen är verbal; den presenteras på sid. 18—40. Figur I: 3 är endast avsedd att underlätta för läsaren att sätta sig in i denna text.

Saken har en viss betydelse, eftersom Sjöblom påpekar några oklarheter i figuren utan att konsekvent diskutera i vad mån oklarheterna undanröjs genom ett studium av det väsentliga, nämligen texten. Kritiken kommer därmed att i hög grad gälla mitt försök att illustrera mina resonemang snarare än själva resonemangen. Därför skall jag avstå från andra kommentarer än den att Sjöbloms kritik delvis är berättigad: vissa detaljer i illustrationen kunde ha utformats på ett klarare och mera korrekt sätt.

Sanktionsbegreppet

I avhandlingen definieras begreppet »sanktion» på följande sätt:

Sanctions . . . are those consequences of action that (a) lead to an addition of value to, or a deprivation of value from the actor; and (b) depend upon human behavior.

³ Min vilja till säkerhetspolitisk relevans innebär, skriver jag i avhandlingen (sid. 3), att jag valt att arbeta »inom systemet». Sjöblom har givetvis rätt när han påpekar (rec., sid. 304, not 8) att tillämpad (eller, bättre, tillämpbar) forskning inte nödvändigtvis innebär att man valt att arbeta »inom systemet». Emellertid torde »förbättrandet av underlaget för säkerhetspolitiska beslut» nog för de flesta innebära arbete »inom systemet». — Viktigare är att Sjöblom fått för sig att jag skulle anse att det i dag förekommer ett militärt slöseri; han frågar sig om jag betraktar detta som ett resultat av eller en förutsättning för analysen (rec., sid. 304, not 8). Svaret är enkelt: jag har inte den åsikt han pådyvlar mig. Däremot anser jag att nuvarande planeringsmetoder gör det lätt att finna välgrundade argument för att olika hotsituationer är möjliga, vilket väl i regel innebär argument för »stora» militärutgifter. Betydligt svårare är det att finna välgrundade argument för att tänkbara konfliktfall är tillräckligt osannolika för att inte behöva beaktas. I den mån avhandlingen alls är relevant för säkerhetspolitiska framtidsbedömningar, ligger dess relevans på det senare planet snarare än det förra (jfr avh., sid. 214—21). Det är därför jag betonar vikten av att inte satsa resurser på det osannolika. Att det också gäller att satsa resurser på det sannolika är Sjöblom och jag överens om (jfr rec., sid. 304, not 8); även i min avhandling finns det dock vissa gränser för de trivialiteter läsaren påminns om.

I shall use the customary concepts *positive sanctions* or *rewards* and *negative sanctions* or *punishment* to denote the addition or deprivation of value respectively. (Avh. sid. 24.)

Sjöblom irriteras av att, enligt denna definition, sanktioner kan vara positiva. För honom betecknar begreppet »väsentligen» bestraffningar (rec., sid. 309). Han finner det föga meningsfullt att »hålla på att diskutera vad som är normalt språkbruk i sådana här sammanhang» (rec., sid. 309). Det håller jag inte med om. Använder man en väletablerad samhällsvetenskaplig term, *bör* man antingen hålla fast vid gängse vetenskapligt språkbruk eller motivera varför man inte gör det. Och det råder inte någon som helst tvekan om vad gängse vetenskapligt språkbruk här innebär. Låt oss exempelvis gå till UNESCO-publikationen *A Dictionary of the Social Sciences*: »A sanction . . . is a punishment or reward . . . This usage has long been established in the social sciences.»⁴ Eller låt oss slå upp begreppet i G. D. Mitchells *A Dictionary of Sociology*: »A sanction is a means of enforcing a rule or law and may be positive or negative, i.e. it may take the form of a reward or a punishment.»⁵ Citatlistan kunde med lätthet utökas. Det språkbruk som irriterar Sjöblom är det bland samhällsvetare allmänt vedertagna.⁶

En annan synpunkt Sjöblom har på definitionen gäller komponenten »depend upon human behavior». Antag, skriver han, att spritskatterna höjs i syfte att öka skatteinkomsterna, men att resultatet blir ett sådant spontant köpmotstånd att skatteintäkterna minskar; detta köpmotstånd vore, med min definition, en sanktion. Vad Sjöblom vill göra åt detta, som han tycker, underliga resultat är att ersätta »behavior» (»all responses to stimuli») med »action» (»consciously purposeful behavior») i definitionen av sanktion (rec., sid. 310; jfr avh., sid. 20).

Denna förändring skulle emellertid inte lösa det problem Sjöblom anser föreliggande. Nog får väl ändå köpmotståndet antas ha till bakgrund en serie »actions», dvs. »consciously purposeful behavior», från de potentiella spritkonsumenternas sida. Vad Sjöblom vill uppnå torde vara en definition av sanktion, enligt vilken köpmotståndet vore en bestraffning endast om det var *avsett att bestraffa*.

Problemet kan preciseras enligt följande. Ett tänkbart kriterium på sanktioner är *sändarens* (eller med min terminologi sanktionärens) *intentioner*. Ett annat tänkbart kriterium är *mottagarens* (eller med min terminologi aktörens) *preferen-*

⁴ J. Gould & W. L. Kolb (eds.), *A Dictionary of the Social Sciences*, London, 1964, sid. 616.

⁵ G. D. Mitchell (ed.), *A Dictionary of Sociology*, London, 1968, sid. 156—57.

⁶ Ingenting i min definition utesluter att man, som Sjöblom föreslår, uppställer hypoteser enligt vilka belöningar och bestraffningar är relaterade till beteende på olika sätt (rec., sid. 309). — Om ett på visst sätt definierat begrepp leder till triviala eller tautologiska empiriska hypoteser (rec., sid. 309) beror naturligtvis på hur *andra* använda begrepp har definierats. — Den parallell Sjöblom drar med Eastons term »support» (rec., sid. 309, not 13) är missvisande såtillvida som man i detta fall knappast kan tala om ett sedan länge etablerat vetenskapligt språkbruk. — Sjöblom har rätt i att jag på ett eller två ställen i avhandlingen till följd av slarv uttryckt mig som om endast bestraffningar vore sanktioner.

ser. Båda typerna av sanktionsdefinitioner förekommer;⁷ jag har valt den senare typen. Vad Sjöblom synes rekommendera är en definition i vilken *båda* kriterierna används: nödvändiga förutsättningar för att en sanktion skall föreligga är att fenomenet innebär »an addition of value to, or a deprivation of value from the actor»,⁸ och att detta resultat skall vara avsett av sändaren.

När jag valde att definiera sanktion enbart i termer av aktörens preferenser, resonerade jag i huvudsak på följande sätt. Det gäller att täcka in samtliga konsekvenser av en handling, till vilka aktören inte är indifferent och vilkas inträffande kan tänkas bero på handlingens förenlighet med identifierbara normer. Troligen kan normlydnad respektive normbrott leda till »value-addition» respektive »value-deprivation» utan att de jag kallar sanktionärerna, eller samtliga sanktionärer, medvetet avser att belöna respektive bestraffa. Exempel kan vara massfenomen, som attitydförändringar hos den »allmänna opinionen», manifesterade t.ex. i opinionsundersökningar och valresultat. Förluster av good will utomlands i kombination med valmotgångar hemma tycks mig vara betydelsefulla konsekvenser för Johnson-administrationen av att USA:s intervention i Vietnam av många uppfattats som oförenlig med rådande normer. Samtidigt kan knappast varje enskild individ som intervjuas av opinionsundersökare eller deltar i val sägas medvetet och avsiktligt »bestraffa» — eller, med andra exempel, »belöna» — aktören (det samma torde gälla om en del av dem som efter en skattehöjning avstår från spritinköp, även om en köpbojkott organiseras av »Riksförbundet mot spritprisernas höjande»; jfr rec., sid. 310).

Det var för att ta hand om komplicerade fenomen av denna typ som jag föredrog att definiera sanktion i termer av aktörens preferenser och — just i syfte att göra helt klart hur vidsträckt definitionen var — att beteckna sanktionärernas roll som »behavior» i stället för »action». Alternativet var, syntes det mig, att så att säga dela upp det jag kom att kalla sanktioner i två delar, vilka eventuellt skulle kunna kallas »egentliga sanktioner» och »kvasi-sanktioner». Jag har svårt att se vad som varit att vinna med denna nyansering för de syften min undersökning hade. För andra syften kan naturligtvis den antydda differentieringen behöva göras, men det gäller självfallet generellt om min modell, att den behöver vidareutvecklas, om den skall användas för andra syften än mina (jfr avh., sid. 8).

Särskilt säker på att resonemanget är rimligt är jag dock inte. Argumenten för en snävare definition av sanktion är starka. Sjöblom kan ha rätt i att modellens informationsvärde ökar, om man följer hans förslag. Vidare tror jag, att han i detta avseende i större utsträckning än jag har gånge samhällsvetenskapligt språkbruk på sin sida. Med en på av honom antytt sätt avgränsad definition skulle jag också ha undgått den på sätt och vis egendomliga konsekvensen, nämnd av Sjöblom (rec., sid. 310 och 319), att sanktioner kan tänkas utan normer. Med sitt exempel om spritskatterna har Sjöblom otvivelaktigt påvisat ett problem. Min definition av sanktion är kanske väl vidsträckt, men det gäller å andra sidan att inte ge begreppet en så snäv innebörd att väsentliga politiska fenomen, relaterade

⁷ Jfr Gould & Kolb, *op. cit.*, sid. 605 och 616.

⁸ Strängt taget vill Sjöblom utesluta »addition of value» ur definitionen.

till normers existens, definieras bort. Lyckligtvis tror jag mig våga hävda, att eventuella brister i min definition av sanktion inte fått några allvarliga konsekvenser för undersökningen i övrigt — vilket naturligtvis inte gör frågan oviktig.

Sjöblom föreslår också en annan typ av differentiering. Han menar, att man, då man är intresserad av »internationella normer», bör avgränsa sanktionsbegreppet till att gälla »internationella sanktioner». Därigenom skulle man undgå att undanskymma en svårighet, som skulle bestå i att man eljest inte kan säga något om internationella normers inflytande relativt till det som utövas av exempelvis nationella normer (rec., sid. 310, även sid. 325). Eftersom Sjöblom inte ens antyder hur denna distinktion skulle göras, är det svårt att ha någon uppfattning om hur konstruktivt förslaget är. I alla händelser kan jag inte hålla med om att den antydda svårigheten undanskymms i det jag skriver om sanktionsbegreppet. En distinktion görs uttryckligen mellan interna och externa sanktioner, och en annan mellan individuella och kollektiva sanktioner; båda förefaller relevanta i sammanhanget (se avh., sid. 25—27). Grunden är lagd för det slags undersökning Sjöblom tycker borde göras; att gå längre än så föreföll mig inte behövt, eftersom jag inte alls avsåg att undersöka hur inflytelserika internationella normer är jämförda med andra typer av normer.⁹

Rättfärdigande uttalanden som indikatorer av normer

Enligt modellen i avhandlingens del I kan »sedvanenormer» identifieras genom ett studium av aktioner (AC), sanktioner (SA) och/eller rättfärdigande uttalanden (JS). Normer identifierade på detta sätt antas vara intressanta att äga kunskap om, därför att de påverkar aktörernas sanktionsförväntningar och därmed är *en* av de faktorer som influerar deras handlingsval (se avh., särskilt sid. 29).

För att identifiera det jag kallar internationella sedvanenormer angående krigsinträdde, har jag i del II av avhandlingen valt att undersöka rättfärdigande uttalanden gjorda av regeringarna i de stater, vilka under perioden 1945—67 inträdde i krig med andra stater. Med JS avses »a statement made by an actor in order to

⁹ Ang. normers »existens» i olika sociala system, t.ex. det internationella systemet resp. nationella system, se avh., sid. 34—36. — Sjöblom gör stor affär av en not i avhandlingen, enligt vilken jag finner det tjäna mina syften att till »sanktioner» räkna »feelings of satisfaction and dissatisfaction with oneself» (rec., sid. 310; avh., sid. 344, not 17). Han finner detta resonemang »besynnerligt», tydligen därför att min analys inte förutsätter att normerna är internaliserade. Den påstått besynnerliga noten hör emellertid till ett kort avsnitt, en exkurs om man så vill, där jag som ett specialfall diskuterar just konsekvenserna av internalisering. Dessa blir lättast att klargöra om »sanktion» ges den innebörd som anges ovan. Varför detta skulle vara »besynnerligt» förstår jag inte. — På sid. 25 i avhandlingen finns en lista över olika typer av sanktioner. Sjöblom vill utvidga listan med ytterligare fyra dimensioner (rec., sid. 311), av vilka en (immediate/postponed) i själva verket införs femton rader högre upp i min text (avh., sid. 25), en (probable/improbable) får betraktas som en självfallen grund för klassificering av alla fenomen, och en (positive/negative) ingår i själva definitionen av sanktion (avh., sid. 24).

demonstrate the compatibility of an action with certain norms» (avh., sid. 22). Sjöblom kritiserar detta val av indikator. Hans kritik är delvis svår att följa och alltså att kommentera, därför att den är spridd över stora delar av recensionen. Mitt resonemang går i huvudsak ut på att JS utformas i syfte att påverka sannolikheten av sanktioner i för aktören förmånlig riktning och därför kan antas vara i hög grad påverkat av rådande normer, samtidigt som aktörernas val av JS påverkar relevanta normers »existensgrad» (se nästa avsnitt) och därmed framtida aktörers sanktionsförväntningar (avh., sid. 29—31 och 37—39). Vad Sjöblom invänder är, om jag förstått honom riktigt, a) att JS har föga informationsvärde för den som vill öka våra möjligheter att förutsäga AC; b) att AC och framför allt SA vore betydligt bättre indikatorer; och c) att det hade varit praktiskt möjligt att välja SA i stället för JS.

Först det ringa informationsvärdet hos JS. Ett av de argument Sjöblom använder för denna tes tycks vara, att JS kan förmodas spela en relativt sett mindre roll som påverkningsmedel i det internationella systemet än i flertalet andra sociala eller politiska system, detta på grund av det internationella systemets låga grad av integration, avseende regelsystem för påverkan, spridning av kommunikationskanaler o.dyl. (rec., sid. 312).¹⁰ Resonemanget är förmodligen i sak riktigt men antagligen irrelevant för valet av indikator. Vad en låg grad av integration leder till är, förefaller det mig, att *alla* systemnormer, hur de än identifierats, kan förmodas ha mindre betydelse än motsvarande typ av normer i mera integrerade system. Detta är ett argument mot studiet av »internationella normer», eller snarare en varning för att tilltro dem ett mycket betydande prediktivt värde (det vimlar av sådana varningar i avhandlingen), men knappast ett argument mot JS som indikator.

Ett andra argument från Sjöbloms sida synes vara, att om JS säger oss föga om aktörernas »verkliga» motiv, är »deras prediktiva värde uppenbarligen begränsat» (rec., sid. 320).¹¹ Vad jag påstår i avhandlingen är nu inte att man genom ett studium av JS får möjlighet att förutsäga »verkliga» motiv. Vad man får är, förhoppningsvis, något större möjligheter att uttala sig om deras framtida handlingsval än man skulle haft utan denna information. Och det är ju en helt annan sak. Vad Sjöblom avser är möjligen att om NO inte är internaliserad, är dess prediktiva värde »begränsat». »Begränsat» är det prediktiva värdet förvisso i vilket fall som helst, och det är antagligen mera begränsat om normen inte är internaliserad

¹⁰ I detta sammanhang kritiserar Sjöblom med rätta en oklarhet som gäller mitt användande av uttrycket »politiskt system». Jag hävdar att det kan vara praktiskt att med politiskt system mena ett socialt system i vilket det råder en arbetsfördelning mellan »authorities» och »publics» (se vidare avh., sid. 2 och 18). Jag borde ha tillagt »... eller som består av sub-system, i vilka denna typ av arbetsfördelning råder».

¹¹ Sjöblom använder inte termen »verkliga» motiv utan talar, i enlighet med terminologin i avhandlingen (se avh., sid. 51—53), om »andra» motiv. De »andra» motiv han i detta sammanhang avser torde emellertid vara dem som ofta betecknas som »verkliga» till skillnad från »deklarerade» e.dyl.

än om den är det (jfr avh., sid. 33—34). Men hela diskussionen i avhandlingens första del går ju ut på att visa att det är rimligt att anta, att även icke internaliserade normer påverkar handlandet och alltså har ett, låt vara »begränsat», prediktivt värde. Denna för undersökningen grundläggande förutsättning har Sjöblom, såvitt jag förstår, ingen central reservation mot.

Sjöbloms tredje argument — huvudargumentet, förefaller det — mot JS som indikator har att göra med relationen mellan JS och AC. Flera gånger återkommer han till att »sambandet» mellan JS och AC kan vara »mycket svagt» (t.ex. rec., sid. 317). Med starkt instämmande citerar han en passus i avhandlingen, enligt vilken vissa sätt att rättfärdiga krigsintråde tycks vara »little more than verbal ornaments, devices that any actor might use if he so wished irrespective of the particular circumstances at hand» (avh., sid. 236; rec., sid. 320). En annan passus citeras med om möjligt ännu starkare instämmande; här är kärnpunkten att jag fått intrycket, att de rättfärdigande uttalanden jag studerat ofta förefaller vara avsedda för ett västligt, och i synnerhet amerikanskt, auditorium (avh., sid. 211; rec., sid. 321). För att vi skall kunna göra prediktioner på grundval av normer, identifierade genom ett studium av JS, krävs, hävdar Sjöblom, framför allt att »JS ger en i rimlig grad korrekt information om handlingens karaktär (typen av krig, avsedd konsekvens, etc.). Saknas ett någotsånär bestämt samband mellan JS och AC är operationen uppenbarligen omöjlig. — Om vi nu emellertid... antar att JS utformas i syfte att behaga en mycket speciell publik, då kan operationen lyckas endast under förutsättning att också själva handlingarna som sådana överensstämmer med denna strävan — och detta sista är ett uppenbart orimligt antagande.» (Rec., sid. 321.)

Resonemanget är mindre bestickande än det kan låta. En första fråga man kan ställa är *varför* Sjöblom bekymrar sig över »sambandet» mellan JS och AC. Viktigare är, förefaller det mig, att i detta sammanhang diskutera relationerna $NO \leftrightarrow JS$ och $NO \rightarrow AC$. Den förstnämnda relationen implicerar den empiriska undersökningens grundläggande validitetsproblem: får vi genom att studera JS kännedom om under vilka betingelser en viss typ av handling (i mitt fall krigsintråde) kan tänkas leda till sanktioner i det system undersökningen gäller (i mitt fall det internationella systemet)? Med andra ord: spelar det någon roll för aktörerna i vad mån de blir trodda, när de meddelar omvärlden varför handlingen genomförs? Senare i detta avsnitt skall jag återkomma till denna fråga. Den sistnämnda relationen, den mellan NO och AC, är problematisk av skäl som framgår av avhandlingen (sid. 29—31) — men detta gäller oavsett hur NO identifierats.

När Sjöblom i stället riktar uppmärksamheten på relationen $JS \leftrightarrow AC$, kan han tolkas på åtminstone två sätt. Vissa av hans formuleringar, bl.a. den senast citerade, antyder att han vill kritisera följande resonemang: JS ger en i huvudsak korrekt bild av vad som hänt, dvs. av AC och dess situationella bakgrund. Studiet av JS är därför ett godtagbart substitut för studiet av AC; JS kan så att säga användas som indikator av AC. Så naivt har jag nu inte resonerat i min undersökning av normer, något som torde framgå bl.a. av Sjöbloms citat ur avhandlingen. En annan tolkning av Sjöblom är denna: de normer man kan identifiera på grundval av JS må ha stort inflytande på sättet att *rättfärdiga* AC, men detta är av ringa intresse för den som vill försöka förutsäga AC, eftersom »sambandet» mellan JS och AC

är »svagt». Då den förra tolkningen förefaller mig helt bisarr, skall jag här utgå från den senare.

Vi kan nu gå vidare och fråga vad som egentligen menas med att »sambandet» mellan JS och AC är »starkt» eller »svagt», mer eller mindre »bestämt». Det förefaller mig som om Sjöblom bort precisera sig ytterligare i detta avseende. Mitt sätt att se på relationen mellan JS och AC bör frångå av sid. 29—31 i avhandlingen. En grundtanke är: givet en viss situation och ett visst JS sätts vissa gränser för AC, om aktören vill uppnå belöning och/eller undvika bestraffning. Den utsträckning i vilken friheten att välja AC inskränks beror bl.a. på hur troligt det är att *applikationsproblem* (A-problem) kommer att uppstå för sanktionärerna (för en definition av A-problem se avh., sid. 28 och rec., sid. 299). »Styrkan» av »sambandet» mellan JS och AC beror alltså, enligt modellen, bl.a. på hur aktören bedömer sanktionärernas möjligheter att avgöra, om AC är förenlig med relevanta normer. Detta är i mitt resonemang en avgörande punkt, vilken Sjöblom i stort sett förbigår.

Därmed är också sagt, att det kan vara meningslöst att göra generella bedömningar av »styrkan» hos »sambandet» mellan AC och JS. I alla händelser är det ointressant hur »speciell» aktörens publik är och i vad mån det han säger liknar vad han tänker. »Styrkan» hos »sambandet» varierar, kan man slarvigt säga, med A-problemen. Genom att analysera A-problem ökar man, enligt mitt sätt att resonera, sina möjligheter att bedöma *under vilka omständigheter* »sambandet» mellan JS och AC kan förmodas vara »svagt». Det är bl.a. därför jag ägnar 34 sidor (avh., sid. 141—75) åt att diskutera A-problem som kan förmodas vara förknippade med de normer som beskrivs i del II av avhandlingen.

Det är mot bakgrund av en sådan analys jag fått intrycket att vissa sätt att rättfärdiga krigsinträde kan betecknas som »verbala ornament». Detta omdöme gäller emellertid inte hela det normsystem som beskrivs i avhandlingen. Framför allt kan det knappast sägas vara berättigat för de »priority-creating norms» som beskrivs på sid. 193—202 i avhandlingen och som är den empiriska undersökningens huvudresultat, inte minst från prediktiv synpunkt.

A-problem kan alltså vara ett skäl till att »sambandet» mellan JS och AC är »svagt». Ett annat kan tänkas: *sanktionernas utilitet* är så liten att det för de flesta aktörer är *likgiltigt* om sanktionärerna finner att de handlat i överensstämmelse med rådande normer eller överträtt dem. Kanske är det detta Sjöblom avser (jfr rec., sid. 318). Han kan ha rätt. I avhandlingen understryks vid flera tillfällen dels att en förutsättning för att information om normer skall ha prediktivt värde är att aktörerna inte betraktar tänkbara sanktioner som triviala (se avh., särskilt sid. 42) dels att jag i min undersökning inte visar något härom (se avh., särskilt sid. 211—14 och 216). Här får vi nöja oss med intuitiva bedömningar. Det är tänkbart att regeringar struntar i om deras rättfärdigande uttalanden blir trodda. Det är möjligt, att den israeliska regeringen år 1967 fann det egalt i vad mån sanktionärerna skulle tro att Förenade arabrepubliken börjat kriget genom att »skjuta det första skottet». Det är möjligt att man i Washington fäst ringa avseende vid i vad mån man blivit trodd, då man år efter år drivit tesen om att Vietnamkriget börjat med en »aggression från norr». För egen del tror jag, att de flesta regeringar i de flesta situationer finner det tillräckligt angeläget att trovärdigt kunna rättfärdiga krigsinträde i termer av det normsystem jag beskriver för att känneedom om detta norm-

systems innebörd skall ha ett visst prediktivt intresse — men att jag har rätt, kan jag inte bevisa.¹²

Kanske menar Sjöblom att denna ovisshet blivit mindre, om SA använts som indikator i stället för JS. Det är möjligt att han i så fall har rätt, men självklart är det inte. Vad vi från prediktiv synpunkt vill komma åt är framtida aktörers sanktionsförväntningar. Detta är inte detsamma som att förutsäga sanktionsmönster. Alltjämt återstår att avgöra vilken sannolikhet och betydelse aktörerna tillmäter de sanktioner som kan tänkas uppkomma. Även »sambandet» mellan SA och AC har sina komplikationer.

Antag nu att vi vill identifiera vissa internationella normer, att våra resurser är så begränsade att vi tvingas välja mellan SA och JS som indikator och att Sjöblom har rätt i att SA principiellt är mera informativ, framför allt från prediktiv synpunkt. JS kan ändå vara att föredra. I avhandlingen anger jag flera fördelar med JS (avh., sid. 35, 37, 51, 57—58; rec., sid. 313). Hur Sjöblom ser på denna argumentation är delvis oklart. Klart är dock att han betvivlar rimligheten av min uppfattning att det vore en ofantligt mycket mera omfattande arbetsuppgift att använda SA än att använda JS och att JS därför är en från arbetsekonomisk synpunkt vida överlägsen indikator, förmodligen den enda praktiskt möjliga; detta resonemang betecknar han som »delvis hejdlöst överdrivet» (rec., sid. 319.) Vad Sjöblom förbiser, och vad som kommer honom att »hejdlöst» underskatta svårigheterna med SA som indikator av NO, är främst två ting. För det första måste en avsevärt längre tidsperiod — avsevärt flera »cases» — undersökas om vi väljer SA än om vi väljer JS; detta följer av min modell (se avh., sid. 37; även rec., sid. 313), vilken i detta avseende inte kritiseras av Sjöblom (jfr dock nedan om normers »existens»). För det andra är det meningslöst att identifiera normer på grundval av JS *eller* SA, såvida inte materialet är relativt fullständigt; detta följer av att information om NO riskerar att bli starkt vilseliedande, om NO's »existensgrad» (se nästa avsnitt) inte kartläggs. Vi måste hjälpligt kunna skilja det vanliga från det sällsynta, det konsistenta från det inkonsistenta, det geografiskt eller politiskt universella från det geografiskt eller politiskt partikulära. Och det är framför allt detta krav på ett stort material av relativ fullständighet, som gör SA (liksom AC) till en mycket arbetskrävande och på grund av databrist antagligen omöjlig indikator. Sjöblom vill lösa problemet genom att ge begreppet sanktion en mera inskränkt innebörd (rec., sid. 319). Det måste emellertid vara en tvivelaktig strategi att genom definitoriska knep avskärma sig från en del av den verklighet man från teoretiska utgångspunkter borde beakta (att min sanktionsdefinition av andra skäl kan vara olämplig är en helt annan sak). Även med en snävare definition skulle f.ö. de av utrymmesskal här endast antydda svårigheterna med SA bli tillräckligt stora för att göra SA till en ojämförligt mycket mera arbetskrävande indikator än JS.

¹² De tre historiska »cases» som kortfattat berörs på sid. 44—46 i avhandlingen synes mig dock antyda att min bedömning är rimlig. — Med mitt resonemang om A-problem och sanktioners utilitet anser jag mig också tillräckligt ha kommenterat Sjöbloms begrepp »obsoleta normer» (rec., 319—21); jfr dock not 13.

Normers »existens»

Enligt terminologin i avhandlingen kan normer, med vissa undantag, ha varierande »grader av existens» (avh., sid. 34—36). NO's inflytande på AC antas bl.a. vara en funktion av NO's existensgrad (avh., sid. 39). Av detta skäl görs ett försök att grövt skatta existensgraden för de normer som beskrivs i avhandlingens andra del (avh., sid. 175—98). Mot detta invänder Sjöblom, att själva termen »existensgrad» är egendomlig. Betydligt viktigare är, att jag skulle ha underlåtit att ge en teoretisk definition av begreppet, eller snarare av begreppet »normers existens»; det enda som finns är enligt Sjöblom en operationalisering. Denna brist skulle i sin tur ha lett mig in i svårigheter. En är att en av mig antydd ansats till en modell av hur normer uppkommer blivit definitionsmässigt sann. En annan är att hypotesen om relationen mellan NO's existensgrad och inflytande på AC är problematisk (rec., sid. 313—16).

Den av Sjöblom efterlysta teoretiska definitionen av »normers existens» finns emellertid i avhandlingen. Nyckelbegreppet »norm» definieras på följande sätt:

... normative ideas are norms (1) when they are universal with respect to situation or outcome, and (2) when obedience and disobedience may lead to sanctions. (Avh., sid. 22.)

Kriterium (1) har att göra med normens innehåll och kan här förbigås. Det är kriterium (2) som är intressant i detta sammanhang. Det säger oss att normer definitionsmässigt har att göra med möjligheten av sanktioner.¹³ I viss mån förtydligas tankegången något senare i texten, och då med uttryckligt användande av ordet »existens»:

A normative idea is a norm only if obedience and disobedience may lead to sanctions. If we assume the existence of a particular norm in a social system, we also, by definition, assume that actions to which that norm is relevant may lead to sanctions. (Avh., sid. 24.)

Presentationen av modellen i del I är disponerad så att jag först förutsätter en given norm, »existing as a property of a social system of which the decision-maker is a member» (avh., sid. 18) och diskuterar denna norms inflytande på AC utan att precisera vad jag menar med den citerade formuleringen. Precisering följer senare. Kärnpunkten är denna:

¹³ Sjöblom hävdar, att man enligt mina definitioner kan tänka sig att vissa normer inte är förknippade med sanktioner (rec., sid. 310, möjligen också sid. 319). Denna tolkning av min definition av »norm» har jag inte avsett. Om möjligheten av sanktioner är utesluten, är det inte fråga om en norm. En helt annan sak är att i specifika fall sanktioner kan utebli eller få ringa omfattning (i termer av aktörens preferenser) på grund av t.ex. A-problem. — Med detta sagt hoppas jag det står klart, att Sjöbloms påstående att »sanktioner dominerar över normer i avhandlingens del I» (rec., sid. 322, även sid. 320) är poänglöst.

In this study a norm NO will be said to exist as a property of a social system SS

- (a) if NO is *actor-universal* with respect to SS; and
 (b) to the extent that there is evidence of NO's existence as *customary*, *formalized*, and/or *verbalized* in SS. (Avh., sid. 34.)

Därefter preciseras innebörden i definitionen ytterligare i olika avseenden. Exempelvis definieras »customary norms» som normer vilka är »inferred from patterns of behavior in specific situations»; det studerade beteendet kan vara SA, AC eller JS (avh., sid. 35). Här möter svårigheten att sätta en bestämd nedre gräns för den evidens som måste föreligga för att exempelvis en sedvanenorm skall anses »existera». Min lösning är att inte sätta någon sådan gräns alls utan att betrakta NO's existens som en gradfråga. Sjöblom kanske har rätt i att termen »existensgrad» låter egendomlig; mig föreföll den självklar mot bakgrund av det resonemang som ledde fram till dess införande. Möjligen hade ett begrepp som t.ex. »institutionaliseringsgrad» varit att föredra.

Det kan vara rimligt att betrakta den ovan citerade definitionen av »existens» eller »existensgrad» som ett första steg på vägen mot en operationalisering av den tidigare presenterade definitionen av »norm». Just därför diskuterar jag på sid. 36—37 i avhandlingen relationen mellan å ena sidan NO, å andra sidan de fenomen som enligt operationaliseringen skall utgöra evidens på NO's existens (bl.a. SA, AC och JS); om man så vill är det operationaliseringens validitet som granskas. Jag kommer fram till att indikatorerna bl.a. kan ses som determinanter av NO. Här är, hävdar jag, en rudimentär modell av NO's tillkomst implicerad (för detaljer se avh., sid. 37—38; även rec., sid. 315). Jag hoppas det nu har framgått, att denna modellansats har ett empiriskt innehåll. Med en förenkling kan man säga, att modellansatsen anger vilka processer som leder till att ett visst slag av normativa idéer blir förknippade med möjligheten av sanktioner i ett givet socialt system. Att ange hur långt dessa processer hunnit vid en given tidpunkt är att ange normers existensgrad i systemet.

Om Sjöblom invänder, att allt detta kunde ha uttryckts med större klarhet och precision i avhandlingen, har han rätt.

Antag nu att Sjöblom haft rätt i att andra definitioner av normers existens saknas i avhandlingen än den senast citerade, den om kriterierna för NO's existens i ett givet socialt system. Vad blir konsekvenserna av en sådan tolkning av avhandlingen? Med andra ord: hur fundamental är Sjöbloms kritik?

Uppenbart är att ansatsen till en modell av hur normer uppkommer nu blir tautologisk, eller nästintill. Detta betyder inte att den är meningslös; det kan ha sina poänger att uppmärksamma läsaren på definitionens dynamiska implikationer. Vad man kan diskutera är möjligen om beteckningen »modell» är lämplig i sammanhanget.

Långt viktigare är emellertid, att min modell av relationen mellan normer och auktoritativt beteende som helhet, den »totalmodell» av vilken resonemanget om hur normer uppkommer är en »delmodell», inte står och faller med hur definitionen av normers existens tolkas. »Totalmodellens» huvudpöäng är, att de företeelser jag kallar sedvana, formalisering och verbalisering får till resultat att aktören räknar med möjligheten av sanktioner, något som påverkar hans val av AC och JS,

vilket påverkar förekomsten av SA; det faktiska valet av AC och JS, liksom även SA, påverkar i sin tur framtida aktörers sanktionsförväntningar och därmed deras val av AC och JS, osv. (jfr avh., sid. 39). Med den av mig avsedda tolkningen av avhandlingen kan sedvana, formalisering och verbalisering betraktas som indikatorer av existerande normer, varvid »existerande norm» (och därmed implicit »existensgrad») definierats även icke-operationellt, låt vara på ett rudimentärt sätt. Ett huvudproblem blir då validiteten av de indikatorer av existens och existensgrad jag föreslår: är det rimligt att anta, att man genom att studera exempelvis AC, SA eller JS på det sätt jag anger får giltig information om under vilka betingelser och i vad mån »obedience and disobedience may lead to sanctions»? Man kan emellertid också avstå från att betrakta sedvana, formalisering och verbalisering som indikatorer av något annat. De är i sig själva begrepp som förefaller teoretiskt fruktbara, i synnerhet om de nyanseras på det sätt som sker, då begreppet »existensgrad» introduceras (avh., sid. 35—36). Den viktigaste konsekvensen är att huvudproblemet får formuleras på ett annat sätt: är det en rimlig kausal hypotes att sedvana, formalisering och verbalisering får de antydda konsekvenserna? Skillnaden mellan de båda betraktelsesätten förefaller härfin. De leder ytterst till mycket likartade antaganden om relationen mellan det som observeras och det som skall förklaras eller förutsägas. Detta är en av orsakerna till att avhandlingen blivit oklar på denna punkt.

Återstår att diskutera hypotesen »ju högre existensgrad en norm har (ungefär = ju mera väletablerad en sedvana är; ju mindre kontroversiell en norm är; etc.) desto större är dess inflytande på auktoritativt beteende». På oklara grunder kopplar Sjöblom frågan om denna hypotes' sanningsvärde till den påstådda frånvaron av teoretisk definition av »existens». Att diskutera hans argumentation skulle kräva ännu mera av långa referat av avhandlingen och recensionen. Jag skall därför avstå. Sjöblom påpekar att han inte har »vederlagt» hypotesen (rec., sid. 316). Själv har jag inte »belagt» den. Hypotesen hör till de empiriska utsagor som presenteras i avhandlingens del I och som har förefallit mig tillräckligt rimliga för att postuleras i del II. Jag fann det rimligt att, för att upprepa vad jag redan sagt, försöka undersöka om de olika sätten att rättfärdiga krigsinträde var vanliga eller sällsynta, om de var kontroversiella eller icke-kontroversiella, och om det spelade någon roll att en del av uttalandena gjorts inför andra auditorier än FN. Genom att ta hänsyn till sådana faktorer minskar vi, trodde och tror jag, risken för att felbedöma resultatens prediktiva värde och därmed risken för felaktiga framtidsbedömningar.

Avslutning

I senare delen av sin recension framhäver Sjöblom de betydande begränsningarna i min empiriska studie av vissa internationella normer vad avser studieobjekt, tidsperiod, materialurval m.m. Han hävdar eller antyder, att dessa begränsningar, ehuru helt eller i huvudsak nödvändiga, avsevärt minskar resultatens prediktiva värde (rec., sid. 323—25).¹⁴ Givetvis. Emellertid kan Sjöbloms resonemang even-

¹⁴ I ett avseende anser jag att Sjöblom uppfinner en avgränsning som inte gjorts. Han hävdar att jag i huvudsak endast undersöker preskriptiva normer, inte prohibitiva

tuellt tolkas som om en del brister kunde ha lindrats, om jag mindre envist hållit fast vid de avgränsningar jag funnit nödvändiga (det är osäkert om Sjöblom avsett en sådan tolkning, men jag har mött reaktionen från annat håll). Därför vill jag gärna framhålla, att ett bestämt fasthållande vid vissa angivna avgränsningsregler var en medveten strategi från min sida, en strategi som inte enbart berodde på en önskan att ge forskningsarbetet en rimlig omfattning. Sjöblom betonar, att »en prediktiv orientering bidrar till att göra oss medvetna om begränsningar i våra teoretiska förutsättningar och konsekvenserna av begränsningar i vårt materialurval» (rec., sid. 323). Jag instämmer helhjärtat men vill också vända på satsen: explicita teoretiska förutsättningar och konsekvent genomförda begränsningar i materialurvalet bidrar till att göra oss medvetna om på vilket sätt och med vilka reservationer resultaten är prediktivt användbara. Det stora problemet för statsvetare med prediktiva ambitioner — jag hoppas skaran ökar snabbt — är inte att insamla relevant material. Det stora problemet är att precis ange hur, i vilken utsträckning, under vilka betingelser, med vilka osäkerhetsmoment informationerna kan användas prediktivt. Överskattning är en fara, underskattning en annan. Att konsekvent hålla fast vid de avgränsningar som av arbetskonomiska skäl ter sig nödvändiga kan därför ibland tänkas ge resultaten ett större, inte mindre, värde för prediktiva syften.

Kjell Goldmann

Gunnar Sjöbloms replik

Mitt svar är indelat i tre avsnitt. Först diskuterar jag vad Goldmann i gemålet ovan har att säga om sina »värdepremisser». Därefter berör jag kortfattat några av relationerna i hans modell. Slutligen diskuterar jag, under rubriken »Relatio-

normer (rec., sid. 323 och 325). Emellertid utgår jag på, som jag tycker, goda grunder i min analys från att i detta fall det som inte är acceptabelt är oacceptabelt (se avh., sid. 135—36). Med detta antagande blir givetvis en beskrivning av preskriptiva normer också en beskrivning av prohibitiva normer. Vidare betraktar Sjöblom det som en begränsning att »inget verkligt storkrig» förekom under den period jag undersöker, dvs. 1945—67 (rec., sid. 323). Självfallet skulle undersökningen ha vunnit på att andra världskriget ingätt, något som av arbetskonomiska skäl var uteslutet. Korea- och Vietnamkrigen förefaller mig dock uppfylla relativt högt ställda krav på »storkrig» med avseende på antalet inblandade nationer, antalet stupade, varaktighet osv. (jfr avh. sid. 64). Sjöblom har också förvänat sig över att »atomvapenfrågan knappast ens blir omnämnd» (rec., sid. 323). Den nämns dock på sid. 57 i avhandlingen, och då för att klargöra varför den därefter förbigås: det finns — dessbättre — ingen sedvana att identifiera i detta avseende. Slutligen tror Sjöblom att om man tar hänsyn till *vem* som säger *vad* (dvs. om man definierar »dispersion» i termer av hur aktörerna är »fördelade» över systemet, inte bara i termer av deras »intended audiences») kan bilden av det internationella systemets enhetlighet i fråga om normer tänkas bli en annan än den man får genom att läsa del II i avhandlingen (rec., sid. 324—25). Som framgår av del III i avhandlingen (särskilt sid. 247—55) är detta inte troligt, något som emellertid — det har Sjöblom rätt i — borde ha påpekats i del II.

nen mellan normer och handlande» vad Goldmann behandlar i återstoden av sitt genmäle, avseende sanktionsbegreppet, rättfärdigande omdömen såsom indikatorer för normer, begreppet »normers existens» samt i någon mån de tänkbara konsekvenserna av avhandlingens materialavgränsning.¹

»Värdepremisser»

Som Goldmann mycket riktigt påpekar, ägnade jag tre sidor av recensionen åt hans två sidor i avhandlingen om »Value premises».² Jag erkänner att detta verkar opropor­tionerligt, men dels är problemet av principiellt intresse, dels vill jag som recensent av en doktorsavhandling inte utan en någotsånär utförlig motivering fälla så långtgående omdömen som att ett avsnitt lika gärna kunde ha utgått. Jag har inte rekommenderat, att »problemet skulle sopas in under mattan», ifall läsaren av Goldmanns genmäle (s. 410) får det intrycket. Däremot anser jag att det är mycket lätt (men meningslöst) att säga någonting i största allmänhet om problemet, och mycket svårt att säga något specifikt och informativt i enskilda fall — och kan man inte göra det senare, bör man bespara sina läsare det förra. Jag är vidare övertygad om att problemet kan behandlas med framgång endast om man gör ett antal preciserade distinktioner; jag angav i recensionen mycket skissartat och ofullständigt några tänkbara sådana.³

¹ Goldmanns avhandling cit. »avh.», min recension cit. »rec.», Goldmanns genmäle ovan cit. »genm.».

² Goldmann medger i genmålet, att mina invändningar mot själva termen »värdepremiss» kan vara befogade. För korthetens skull används likväl termen i det följande, men den skall då alltså läsas som en samlingsbeteckning på en brokig klass av före­teelser: strikta värdepостulat, mer eller mindre diffusa värderingar, »bias», etc. För att markera detta sätts i det följande termen genomgående inom citationstecken.

³ Rec., s. 302. — För ytterligare belysning av den typ av preciserade distinktioner jag tänker på hänvisas till Robert K. Mertons »Paradigm for the Sociology of Knowledge» (i: *Social Theory and Social Structure*. The Free Press, Glencoe, 2nd rev. and enlarg. ed. 1957, s. 460 f) med kommenterande text. (Mertons bok finns med i Goldmanns litteraturförteckning, men dess innehåll i detta avseende har inte satt några spår i avsnittet om »Value Premises».) Varje avhandlingsförfattare, som överväger att dekorera inledningsavsnittet till sin avhandling med självbekännelser om sina »värdepremisser», borde i allmänpreventivt syfte tvingas att först läsa och be­grunda Mertons paradigm. — En annan modern klassiker på området är naturligtvis Arnold Brecht: *Political Theory* (Princeton University Press, Princeton 1967).

På sitt sätt instruktiv är också A. Haaland, *Nazismen i Tyskland* (John Griegs Forlag, Bergen 1955), som i sin inledning har ett avsnitt om »Personlige forutsetninger», där det i delavsnittet »Det private spikerbrett» bl.a. heter (s. 26 f): »Av livsinnstilling er jeg overveiende praktisk anlagt med stor interesse for næringsliv og politikk, og en viss forkjærlighet for variert kroppsarbeid: Forbindelsen med dette siste punkt kan synes fjern, men vil dog av de mer skarpsindige ofte kunne anes. Som så mange nesteldste har jeg i konfliktsituasjoner et utpreget sympati for den part som í øyeblikket synes tapende. I nær sammenheng med dette står en tendens till umiddelbart avvisende affekter overfor autoritære holdninger, men også en ambivalent innstil-

Goldmann gör i sitt genmäle vissa tillägg. Bidrar dessa till att öka läsarens möjligheter att bedöma om, hur, i vilken grad (etc.) hans »värdepremisser» påverkar avhandlingens utformning?

1. »... decennier, för att inte säga sekler, av akademiskt författarskap om internationella freds- och säkerhetsproblem (präglas) av ett bestämt och intensivt normativt engagemang. Det kan, *mot den bakgrunden*, inte vara ointressant för mina läsare att få veta, att just detta arbete utgår från tveksamhet hos författaren angående de värdeladdade problem undersökningen gäller.» (genm., s. 407 f). — Svar: när har »tveksamhet» hos en författare blivit en »värdepremiss»? Antingen betyder författarens deklaration att han *avstår* från att ta ställning till vissa normativa problem, eller också döljer till äventyrs »tveksamheten» någon icke redovisad »värdepremiss», eller också menar författaren (vilket dock förefaller mig otroligt) att även ett icke-ställningstagande i en fråga av denna typ bör ses som ett ställningstagande av normativ karaktär. Enligt de båda första tolkningarna har ingen »värdepremiss» redovisats, enligt den sista tolkningen är »värdepremiss» ett så utomordentligt generellt begrepp, att det inte kan vara informativt för läsaren. Vilken tolkning som än är den rätta, så ställs avhandlingsläsaren inför överflödigt text.

2. Goldmann hävdar, att modellen i avhandlingens del I innebär en detaljerad analys av det demokratiska kontrollproblemet och att det finns en viktig relation mellan dessa resonemang och den empiriska undersökningen av JS i del II: »Där betraktas alla regeringars uttalanden om krigsmotiv som renodlade manipulationsförsök, och där antas blotta kännedomen om deras manipulationsteknik vara värdefull för oss manipulationsobjekt. Att på detta sätt analysera såväl amerikanska som nordvietnamesiska, såväl israeliska som arabiska uttalanden i en undersökning som färdigställs 1970 kan knappast vara självklart» (genm., s. 409). — Svar: om den sista delen av citatet betyder, att en forskare med generaliserande ambition skall vara »opartisk» vis-à-vis källorna för sina data, så är detta — dessbättre — just självklart, och jag tror med förlov sagt att Goldmann över-skattar sin originalitet i det avseendet. F.ö. är det med största förvåning jag läser, att modellen »i hög grad är en mera detaljerad analys av det demokratiska kontrollproblemet» (genm., s. 409): denna beskrivning förefaller mig missvisande för att inte säga direkt felaktig. Inte heller förefaller det mig särskilt adekvat att beskriva studien som ett avslöjande av regeringars manipulations-tekniker. I så fall hade en helt annan uppläggning varit nödvändig, med inriktning på (exempelvis) avsedda mottagare för ett meddelande, variationer i meddelandeutformning till olika avsedda mottagare, vilka kanaler som används, med vilken frekvens meddelandena sänds, relationen kanal/frekvens — alla exempel på frågeställningar av vikt för studiet av manipulationstekniker men av mindre vikt för identifiering

ling til visse autoritære typer. Så vidt jeg husker min egen barndom var den forholdsvis konfliktfri, men ikke uten en viss farsbinding.

I hvor høy grad disse og andre holdninger kan ha influert på den følgende framstilling, er vanskelig å si. Jeg har etter evne søkt å gjøre dem bevisst for dermed å fjerne mulige skadevirkninger. Ikke på noe punkt har jeg arbeidet ut fra bevisste teser i noen av disse retninger.»

av (operativa) normer, Goldmanns huvudsyfte. (I övrigt: vad gäller värdet av kunskap för olika grupper och kunskapernas ev. användning, se rec. s. 303, pkt 2.)

3. Goldmanns tredje »värdepremiss» hade att göra med att hans typologi över sätten att rättfärdiga krigsinträden kunde ha påverkats av hans värderingar. Jag beklagar om jag feltolkat hans intentioner i detta avseende. Enligt sitt gemäle avsåg han endast att man »med en viss tillspetsning» kan säga, att »det finns lika många sätt att typologisera ett givet material som det finns forskare» när man (som han gör i del II) bedriver kvalitativ innehållsanalys; och »(d)en valda typologin kan knappast undgå att vara influerad av forskarens värderingar . . .» (genm., s. 409). Detta sista är en trivialitet utan informativt värde. Poängen i min fråga (rec., s. 305) var emellertid den följande: tror han, eller tror han inte, att typologins utformning är sådan, att den är optimal som bas för förklaringar och/eller prediktioner inom det beteendområde han studerar? Och, mera i detalj: har vissa av typologins »a priori»-kategorier medfört svårigheter vid försöken att klassificera det empiriska materialet, har de visat sig otillräckliga, odistinkta eller irrelevanta? Den sista frågan bör man naturligtvis alltid ställa sig och försöka besvara, när man bedriver någon form av innehållsanalys. Det är svar eller försök till svar på frågor av ungefär denna typ, som kan vara informativa för läsaren i sammanhanget, inte trivialiteter av typ att en forskare- i valet av frågeställning i någon mening påverkats av »värderingar»⁴ (jfr rec., s. 303).

4. Goldmanns fjärde »värdepremiss» hade att göra med hans förhoppning, att undersökningen skulle kunna bidra till att göra säkerhetspolitiska beslut mera välgrundade än de vanligen är för närvarande och att avhandlingen i detta syfte getts en till större delen »prediktiv orientering».⁵ Om detta sista skriver han: »... självklar är ambitionen sannerligen inte mot bakgrund av svensk statsvetenskaplig avhandlingstradition» (genm., s. 409). Det är sant, men det innebär inte i och för sig att ambitionen kan ses som bestämd av någon »värdepremiss». Skriver man en avhandling med en »teoretisk» (eller »generaliserande» eller »nomotetisk») inriktning, då ligger i detta att man har en mer eller mindre distinkt prediktiv ambition. Skulle Goldmann till äventyrs mena, att valet av en sådan vetenskaplig

⁴ Vems/vilkas värderingar? Forskarens privata värderingar, ev. forskningshandedares värderingar, ev. beställares värderingar, kollegers värderingar, partipolitiska värderingar, »regim»-värderingar, »allmänkulturella» värderingar, dominerande värderingar inom den egna disciplinen, värderingar förknippade med en viss analysinriktning, . . .? Etc. *Samt:* Forskarens privata kognitiva orientering . . .? Etc. — Goldmann anför som ett argument för sitt avsnitt om »värdepremisser» att det skulle föranlett mig att i recensionen ställa »några viktiga, i avhandlingen obesvarade frågor om relationerna mellan de värderingsmässiga utgångspunkterna och själva forskningsprodukten» (genm., not 2 a); han tror inte att dessa frågor skulle ha ställts ifall jag inte »provocerats» av hans »värdepremisser». Det sista antagandet är helt felaktigt (jfr rec., s. 305, första stycket, sista meningen, samt pkt 3 i texten ovan). — Jag skulle ha tagit Goldmanns argument på något större allvar ifall han försökt att besvara frågorna i stället för att nöja sig med att karakterisera dem som »viktiga».

⁵ Det förvånar mig mycket, när han påstår att jag inte skulle ha insett detta samband — se rec. s. 304, pkt 4, resp. s. 305, andra stycket.

orientering i sig alltid kan återföras på en eller flera »värdepremisser»,⁹ då betecknar återigen termen »värdepremiss» ett så vidsträckt begrepp att påståenden om »'värdepremissers' inflytande på forskningsprodukten» blir i det närmaste triviala.

Modellen

I recensionen kritiserades vissa relationer i det diagram, som illustrerar Goldmanns modell; jag råkade också — felaktigt — påstå, att diagrammet kunde betraktas som modellen. Goldmann framhåller nu, att modellen är verbal och att diagrammet endast bör ses som ett hjälpmedel för förståelsen av modellen. Han menar därför att min kritik endast skulle avse vissa detaljer i hans teknik för att illustrera den verbala modellen.

Detta sista tycker jag emellertid är ett dåligt försvar. Som allmän princip måste gälla, att en diagrammatisk illustration (dvs. en formalisering) av en verbal modell aldrig får avvika från den senare på annat sätt, än att illustrationen innebär en förenkling. Definitioner och relationer måste vara kongruenta i de båda presentationssätten. (Det är visserligen vanligt att så inte är fallet, men det är aldrig försvarligt). Vidare menar jag givetvis, att de oklarheter jag påtalat delvis också vidlåder Goldmanns verbala presentation. Tag som exempel relationen 9, »om JS förändras, påverkas AC», och jämför detta med följande citat från gemålet (s. 416): »En grundtanke är: *givet* en viss situation *och ett visst JS* sätts vissa gränser för AC» (om aktören vill uppnå belöning/och/eller undvika straff) (kurs. här). Innebörden av detta är ytterst oklar: ett visst JS är inte »givet» (till skillnad från situationen) i aktörens besluts kalkyl, då olika handlingsalternativ övervägs. Där emot kan det vara rimligt att anta, att aktören vid valet mellan olika handlingsalternativ också tar hänsyn till hur vart och ett av dem offentligt kan motiveras — men så återges inte saken, vare sig i diagrammet eller i (bl.a.) det ovan angivna citatet (jfr rec., s. 307).

Okklarheter av detta slag finns såväl i författarens diagram som i hans text. Mitt allmänna intryck är att de är svåra att undvika, om man som Goldmann har ambitionen att presentera en mycket omfattande och komplicerad modell, baserad på såväl »aktörs-inriktning» som »system-inriktning» (jfr rec., fn. 29, s. 324). — Allmänt tror jag att det hade varit till fördel såväl för Goldmanns analys som för avhandlingens läsare, ifall han i betydligt större utsträckning än som skett hade formaliserat sina resonemang.

Relationen mellan normer och handlande

Goldmanns övergripande frågeställning är: vilket inflytande har icke-internaliserade »system»-normer på auktoritativt beteende? Del I av avhandlingen presenterar en modell för hur detta inflytande kan tänkas se ut och för hur det kan studeras.

⁹ Grovt uttryckt: 'Värdepremiss': det är bra (värdefullt, önskvärt) med nomotetiskt orienterad forskning. Sådan forskning innebär bl.a. att man har en prediktiv ambition. Alltså kan den prediktiva ambitionen ses som uttryck för en 'värdepremiss'. Med min kännedom om Goldmann vet jag att han inte kan ha resonerat så, men detta skulle jag inte kunnat veta om jag enbart hade hans text att tillgå.

Modellen appliceras på det internationella systemet, och studiet gäller en speciell typ av internationellt handlande, nämligen »krisinträde». Avhandlingens del II utgör sedan ett försök att med hjälp av »rättfärdigande uttalanden» (JS), fällda av krigsdeltagare i anknytning till krisinträde, försöka att identifiera existerande internationella normer för krisinträde.

Jag har i min recension kritiserat Goldmanns mycket vida definition av »sanktion»: han betecknar varje form av »värdeökning» eller »värdeminskning» (»belöning» resp. »straff» enligt aktörens egna preferenser) som sanktioner, ifall förändringen beror på mänskligt beteende och är en konsekvens av aktörens eget handlande. Med denna definition behöver sanktioner inte vara förknippade med normer.⁷ Goldmann hyser en viss förståelse för mina betänkligheter mot en sådan definition men vill likväl hålla fast vid den; han menar att dess eventuella brister »inte fått några allvarliga konsekvenser för undersökningen i övrigt» (genm., s. 413). Detta är sant såtillvida som att Goldmann inte alls studerar sanktioner; däremot använder han sin definition som bas för sina argument mot min åsikt, att »operativa», icke-internaliserade normer i ett system lämpligast kan identifieras med hjälp av sanktionsmönster.⁸ Jag skall i det följande också påvisa, att definitionens konsekvenser för hans grundläggande teoretiska antaganden inte är obetydliga.

⁷ Goldmann medger i sitt genmäle, att denna konsekvens av hans sanktionsdefinition »på sätt och vis» är egendomlig (genm., s. 412) men finner tydligen egendommen uthärdlig. Som jag skall försöka visa längre fram får den i kombination med Goldmanns definition av begreppet »degree of existence» allvarliga konsekvenser för Goldmanns möjligheter att med sin undersökning besvara avhandlingens huvudfrågeställning. — Vid ett tillfälle glider Goldmann vad gäller sin sanktionsdefinition: »Det gäller att täcka in samtliga konsekvenser av en handling, till vilka aktören inte är indifferent och vilkas inträffande kan tänkas bero på handlingens förenlighet med identifierbara normer.» (genm., s. 412; kurs här). Det här kursiverade, ytterst väsentliga tillägget till definitionen återfinns inte i avhandlingen (jfr avh., s. 24—2 f.).

⁸ Jag uttryckte i recensionen (s. 309 f) min tveksamhet inför lämpligheten att låta termen »sanktion» beteckna såväl positiv som negativ sanktion men framhöll också, att det föreföll mig föga meningsfullt att diskutera »vad som är normalt språkbruk i sådana här sammanhang». Detta avsåg inte att uttrycka åsikten att terminologiska diskussioner alltid skulle vara meningslösa (långt därifrån), endast att markera att språkbruket i (bl.a.) detta fall inte är enhetligt. Det sista bestrider Goldmann med emfas i sitt genmäle: »det råder inte någon som helst tvekan om vad gängse vetenskapligt språkbruk här innebär», »det språkbruk, som irriterar Sjöblom är det bland samhällsvetare allmänt vedertagna». (genm., s. 411) Detta tror jag är en stor överdrift, även om Goldmann förmodligen har rätt i att hans språkbruk är det vanligaste bland samhällsvetare (men inte i vardagsspråket). Men även inom samhällsvetenskaperna finns många undantag och/eller oklarheter i detta avseende. Jfr t.ex. de olika tolkningarna av Lasswell-Kaplan i detta avseende, redovisade t.ex. i P. Wallensten, Ekonomiska sanktioner (Aldus, Halmstad 1971, s. 15 f, 185 f). Goldmann citerar Gould—Kolb, eds. A Dictionary of the Social Sciences (The Free Press, N.Y. 1964, s. 616) för att stödja sin uppfattning: vederbörande artikel avslutas emellertid med en polemik mot att låta »sanktion» enbart beteckna negativa sanktioner, en polemik som uppenbarligen vore onödig ifall språkbruket vore så fast etablerat, som Goldmann vill göra gällande. Jfr vidare G. Spittler, Norm und Sanktion. Untersuchungen zum

Jag hävdade i-recensionen, att Goldmann underlåtit att ge en teoretisk definition av sitt uppenbarliga centrala begrepp normers »degree of existence». Goldmann medger i sitt genmäle, att han uttryckt sig oklart, men vill genom citat från avhandlingen visa, att en sådan definition faktiskt föreligger. Jag begränsar mig till kommentaren, att han i så fall bedrivit en mer än lovligt esoterisk kommunikation i avhandlingstexten.

Tyvärr har Goldmann inte heller denna gång tagit tillfället i akt att ge en strikt, entydig definition av begreppet »degree of existence». De citat han nu åberopar och hans kommentarer till dem måste emellertid tolkas på följande sätt:

»en norms existensgrad», df.: sannolikheten för att den är förknippad med sanktioner (dvs. sannolikheten för att dess åtlydande/överträdande föranleder en eller flera »sanktionärer» att vidtaga åtgärder, som innebär belöningar/straff för aktören).

Med bortseende från frågan om lämpligheten av själva termen »existensgrad» förefaller mig denna definition allmänt rimlig. Med den som utgångspunkt kan man t.ex. antaga, som Goldmann gör, att »the 'degree of existence' of a norm . . . can be thought of as a variable that is causally related to the amount of influence the norm has upon behavior» (avh., 175—1), eller m.a.o.: ju större sannolikheten är att en norm är förknippad med sanktioner, desto större inflytande utövar normen på beteendet.⁹ — Att jag inte i recensionen lyckades gissa mig till att detta varit författarens avsedda definition berodde på att definitionen ställer sanktionsbegreppet i centrum, på att SA inte är med när Goldmann ur modellen »lyfter ut» vad han kallar »de centrala variablerna» (avh., s. 20, jfr rec., s. 316), samt på att han med stor iver polemiserat mot tanken på att sanktioner bör användas som indikator för de normer han vill identifiera. Denna hans åsikt är enligt min mening totalt oförenlig med hans nu avslöjade definition av »existensgrad», vilket jag i det följande skall försöka visa.

Goldmann diskuterar i sitt genmäle förbindelsen mellan norm och rättfärdigan-

Sanktionsmekanismus (Walterverlag, Olten und Freiburg in Breisgau, 1967), s. 23: »Sanktionen sind Reaktionen auf Abweichungen von Verhaltensregelmässigkeiten, durch die demonstriert wird, dass das abweichende Verhalten nicht hingenommen wird»; jfr även L. M. Goodrich, Sanctions, International (i standardverket International Encyclopedia of the Social Sciences, Vol. 14: 5 ff), t.ex. s. 5: »... in its widest sense, a sanction can have the objective of suppressing and terminating a particular form of undesirable behavior and the objective of deterring or discouraging such behavior in the future» (kurs. här). — Men jag upprepar: det väsentliga är inte att diskutera vad som är vanligt språkbruk utan att diskutera de forskningsmässiga konsekvenserna av olika definitioner. — Emellertid: även om jag fortfarande anser min skepsis i anknytning till Goldmanns användande av positiva/negativa sanktioner resp. action/behavior vara befogad, har jag valt att i det följande bortse från dessa invändningar, i syfte att lättare kunna granska Goldmanns resonemang om begreppet »normers existensgrad».

⁹ Även med denna definition av »degree of existence» är emellertid Goldmanns resonemang om »formaliserade» normers existens fortfarande besynnerliga. Se rec., s. 314, 316. — För tydlighetens skull bör markeras, att den citerade satsen gäller »ceteris paribus», eftersom satsen endast uttalar sig om sanktionernas sannolikhet, inte om deras »utilitet».

de omdömen (NO → JS) och skriver, att »denna relation implicerar den empiriska undersökningens grundläggande validitetsproblem»:

»Får vi genom att studera JS kännedom om under vilka betingelser en viss typ av handling (i mitt fall krigsintråde) kan tänkas leda till sanktioner i det system undersökningen gäller (i mitt fall det internationella systemet)? (genm., s. 415)¹⁰

Vad jag kan förstå bör svaret på denna fråga förmodligen bli »nej»; det finns knappast någon anledning att tro, att ett sådant studium skall ge oss en sådan kännedom. Det material, som skulle tillåta oss att bedöma sannolikheten för att handlingen ifråga följdes av sanktioner, vore givetvis fr.a. ett systematiskt studium av en serie sådana sanktioner till följd av krigsinträden, ett systematiskt studium av relationen (AC → SA). Men som jag tidigare framhållit måste det med Goldmanns sanktionsdefinition finnas många sanktioner, som inte är förknippade med normer; är vi speciellt intresserade av att urskilja den underklass av sanktioner, som förknippas med normer, krävs följaktligen vidare studier.

Goldmanns indikator JS är en »verbal indikator», och jag menade i recensionen att den står närmare att indikera »verbaliserade normer» än »sedvanenormer», identifierade på grundval av AC-mönster eller SA-mönster. Genom ett studium av JS kan vi (direkt eller indirekt)¹¹ komma fram till med vilken frekvens (etc.) vissa normativa satsar åberopas, satsar som uppfyller vissa av Goldmanns kriterier för att en »norm» skall föreligga: »påbud», som är aktörsuniversella inom systemet, preskriptiva eller prohibitiva, situations- eller effektorienterade — men vi kan inte på grundval av denna identifiering säga något om sannolikheten för att ett åtlydande/överträdande av dessa »påbud» leder till sanktioner; det sista är ett empiriskt problem, som inte kan lösas definitionsvägen.¹² Konsekvensen är, att vi

¹⁰ Fortsättningen av Goldmanns text lyder: »Med andra ord: spelar det någon roll för aktörerna i vad mån de blir trodda, när de meddelar omvärlden varför handlingen genomförs?» (genm., s. 415). Detta »med andra ord» finner jag helt förbryllande; de båda frågorna kan svårligen vara stilistiska variationer över samma sakinnehåll. Vad menas f.ö. med »spela roll» i sammanhanget? Antingen kan Goldmann mena, att det spelar en roll därför att sanktionärernas »sanktionsbenägenhet» beror på huruvida de tror på aktörens JS eller inte, men den frågan kan inte besvaras på grundval av ett studium av JS; eller också menar Goldmann att aktörernas bedömningar av huruvida deras JS skall bli trodda spelar en roll före deras val av beslutsalternativ, dvs. i deras beslutsalkyl, men i så fall kan de båda frågorna svårligen ha samma sakinnehåll; i det senare fallet föreligger dessutom de oklarheter beträffande relationen JS/AC, som jag påtalat i det tidigare avsnittet om »Modellen» (se ovan, s. 425, och rec., s. 307).

¹¹ Jfr rec. s. 322 f, ang. rel. JS/teman/NO.

¹² Goldmann skriver i sitt genmäle (not 13): »Sjöblom hävdar, att man enligt mina definitioner kan tänka sig att vissa normer inte är förknippade med sanktioner. Denna tolkning av min definition av 'norm' har jag inte avsett. Om möjligheten av sanktion är utesluten är det inte fråga om en norm. En helt annan sak är att i specifika fall sanktioner kan utebli eller få ringa omfattning (i termer av aktörens preferenser) på grund av t.ex. A-problem.» Vad jag har hävdad är, att Goldmann studerar vissa språkliga utsagor »av normkaraktär» och att han på grundval av enbart detta material inte kan sluta sig till huruvida de hänför sig till normer, så som han definierar begreppet. (Jag har inte använt uttrycket »utesluten.») Jag håller möjligheten öppen,

inte på grundval av Goldmanns indikator kan uttala oss om en »norms degree of existence» och i och med detta inte heller om »normers inflytande på handlandet».

Antag, att vi vill försöka fastställa »operativa normer» dels genom att studera JS, dels genom att studera »sanktioner» (enligt Goldmanns definition). Kombinerar vi resultaten av dessa studier torde vi få fram tre klasser av företeelser:

a) icke-operativa (eller obsoleta) normer (dvs. normativa satser — »påbud», »principer», »regler» —, som åberopas av aktörer utan att visa sig förknippade med sanktioner, empiriskt sett — sanktioner är inte »uteslutna» i logisk mening, men de visar sig inte empiriskt förenade med åtlydande/överträdande av sådana »påbud»).

b) operativa normer (dvs. normer, vilkas åtlydande/överträdande med en viss sannolikhet föranleder sanktioner)

c) sanktioner, som inte är förknippade med normer

Det är den andra klassen av företeelser, som Goldmann är intresserad av, men som han med sina begrepp inte kan identifiera. Med hjälp av JS kan han nämligen inte särskilja klasserna a) och b), och med hjälp av sitt sanktionsbegrepp kan han inte särskilja klasserna b) och c).

För att förtydliga mitt resonemang inför jag nu en delvis ny terminologi. De sanktioner, som omtalas i b) och c) ovan betecknas båda som »reaktioner», vilket är den inklusiva klassen av företeelser; en viss typ av »reaktion» kallas »sanktion», vilket innebär att den är förknippad med en viss norm. (Alla sanktioner är alltså reaktioner, men alla reaktioner är inte sanktioner.) Denna precisering av sanktionsbegreppet förefaller nödvändig för att man skall kunna studera Goldmanns huvudproblem: vilket inflytande har icke-internaliserade »system»-normer på auktoritativt beteende? och för att man skall kunna hävda, som Goldmann, att en norms »degree of existence» är en variabel, som är kausalt relaterad till det i huvudfrågeställningen omtalade inflytandet.¹³

Företeelser av typ klass a) (icke-operativa normativa utsagor) är vi inte intresserade av. Har vi någon anledning att vara intresserade av företeelser av typ klass c) (reaktioner på aktörens handlande, som inte är förknippade med normer)? Givetvis, ty det är endast genom att skilja ut denna typ av reaktioner, som vi kan fastställa omfånget av klassen b).

Låt oss i anknytning till det tidigare introducerade begreppet »reaktion» generalisera Goldmanns grundläggande antagande. Vi kan i anknytning till de båda klasserna b) och c), enligt tidigare indelning, anta: en central determinant i en utrikespolitisk aktörs besluts kalkyl är den sannolika reaktionsbenägenheten hos det internationella systemets övriga aktörer (eller några av dem) i samband med de övervägda handlingsalternativen. Ju sannolikare denna reaktionsbenägenhet är,

att aktörer använder sådana utsagor eller åberopar sådana principer trots att de inte anses förknippade med sanktioner — och detta bör ju f.ö. Goldmann också kunna erkänna, eftersom han själv karakteriserat vissa teman såsom enbart »verbala ornament» (avh., s. 236—1, genm., s. 416). Goldmann definierar bort ett empiriskt problem dels genom sin definition av JS, dels genom sin definition av norm.

¹³ Jfr not 7, sista delen.

desto större vikt tillmäts den, *ceteris paribus*,¹⁴ av aktören A vid värderingen av de olika alternativen. (Jag återkommer till problemet med aktörens informationsnivå avseende reaktionsbenägenheten.)

Vilka krav skulle vi ha anledning att ställa på en studie, för att den skulle kunna vara s.a.s. totalt prediktiv med avseende på reaktioners inflytande på en viss typ av utrikespolitiskt handlande? För det första måste vi försöka fastställa sannolikheterna för reaktion hos det internationella systemets övriga aktörer. Vi måste för en empirisk studie också stipulativt fastställa vilka beteenden hos dessa aktörer, som begreppet reaktion skall hänföra sig till, och vidare måste vi typologisera dessa företeelser. Vi måste också försöka fastställa utiliteten av dessa reaktioner för dem, som drabbas av dem. Vi kan inte nöja oss med att som Goldmann enbart studera de aktörer (och sanktionärer) som faktiskt varit inblandade i mellanstatliga krig — studien måste i högsta grad ta hänsyn till tredje parts reaktionsbenägenhet. Vi kan inte heller nöja oss med att studera de faktiska handlingarna och de faktiska reaktionerna på dessa handlingar, utan vi måste också studera hot om sådana handlingar och sanktionshot i samband med dem och sanktionshotens effekter. Vidare måste beaktas, att reaktionsmönstret i det internationella systemet hastigt kan förändras, genom regimförändringar i vissa länder, bildande av nya allianser, brytande av gamla allianser, etc.¹⁵ — Det relevanta mönstret innefattar sålunda flera olika beteendetyper, som vi måste studera och för prediktiva ändamål försöka »väga samman».

Allt det ter sig naturligtvis som en ofantlig arbetsuppgift, men det skall inte betraktas som ett förslag till ett avhandlingsämne. Det är bara ett försök att ganska löst skissera ramarna för en studie, som skulle kunna ge resultat av prediktivt värde. Det är inom en sådan ram och med någon anknytning till den som man sedan får försöka finna en hanterlig arbetsuppgift — ifall man har prediktiva ambitioner.

Varför har vi anledning att vara intresserade just av normer, ifall vår primära ambition är prediktiv? Svaret är, att vi har det bara under en förutsättning, nämligen att ett visst reaktionsmönster i samband med en viss typ av handling endast kan beskrivas och ev. förklaras genom hänvisning till en norm: »mönstret» eller »regelmässigheten» i reaktionsmönstret kanske endast kan visas genom att reaktionen betraktas som förknippad med en norm (åttlydande eller överträdelse av den). Om så är fallet föreligger alltså en speciell typ av reaktion, nämligen sanktion.¹⁶ En väsentlig fråga med hänsyn till forskningsekonomi är naturligtvis huruvida

¹⁴ Jfr not 9, sista meningen.

¹⁵ Det är naturligtvis mycket lätt att säga, att detta är svårt. Men faktorer av här angiven typ hör precis till dem, som brukar beaktas vid diplomatiska och säkerhetspolitiska bedömningar, och vill man försöka förbättra sådana bedömningar, får man naturligtvis dels ägna sig åt att förbättra relevanta dataunderlag samt förbättra metoderna för bedömning av vad som är relevant samt förbättra metoderna för »vägning» av relevanta faktorer i prediktivt syfte. Vi kan i alla händelser inte nöja oss med fullständigt öppna definitioner av typ att sanktioner innebär en utifrån föranledd värdefördelning för en aktör i relation till aktörens egna preferenser, förorsakade av mänskligt beteende och som en följd av aktörens egna handlingar.

¹⁶ Vid ett försök att fastställa huruvida en reaktion också är en sanktion, kan naturligtvis ett studium av motiveringarna för reaktionen vara ett värdefullt komplement. Men härvid gäller återigen, att det primära syftet är att finna regelmässigheter och

denna typ av reaktion utgör en stor del av klassen av reaktioner eller inte, eller m.a.o. om den kan antas ha stort prediktivt värde eller inte. Här kan man endast göra intuitiva bedömningar, men jag skulle gissa att de flesta iakttagare av internationell politik, såväl före som efter läsningen av Goldmanns avhandling, vore benägna att betrakta klassen såsom relativt liten och följaktligen av begränsat prediktivt värde; Goldmann själv uttrycker sig ju f.ö. mycket återhållsamt i detta avseende. Drar vi in sanktionsbenägenheten i samband med »regionala» och »nationella normer» i sammanhanget, blir bedömningen säkert radikalt annorlunda.¹⁷

Med den angivna innebörden av »degree of existence» föreligger det tydligen allvarliga teoretiska svagheter i Goldmanns resonemang, fr.a. förknippade med hans val av »justifying statements» som indikator. Finns det någon annan tolkning av »degree of existence» som skulle eliminera eller i varje fall reducera dessa svårigheter? Det finns ett alternativ, som beaktar aktörernas informationsnivå och som alltså är förknippat med vad som brukar kallas »det fenomenologiska problemet»: ¹⁸ det är att definiera »en norms existensgrad såsom den av aktören upplevda sannolikheten för att ett åtlydande/överträdande av normer föranleder sanktionen». Ju större denna av aktören upplevda sannolikhet är, desto större inflytande utövar normen på aktörens beteende, ceteris paribus.¹⁹ Om man som Goldmann definierar JS såsom uttalanden »i syfte att påverka sannolikheten av sanktioner i för aktören förmånlig riktning» (genm., s. 414), så kan det naturligtvis också vara en möjlig hypotes, att studiet av JS kan ge oss en uppfattning om de olika aktörernas föreställningar om dessa sannolikheter; i så fall skulle vi via flera olika led i resonemanget med hjälp av JS kunna sluta oss till »normers existensgrad», enligt den senaste definitionen.

Det förefaller mig dock som om det finns åtminstone två svårigheter förknippade med en sådan definition. För det första kan normen i så fall ha i princip lika många »degree of existence»-värden (och däribland ett nollvärde) som det finns aktörer, och då blir det ytterst svårt att föreställa sig vad som kan menas med att normen existerar »as a property of a social system» (avh., s. 34—2, även s. 18—2).

att ev. förklara dem, inte att finna »verkliga motiv» el.dyl. Jfr min uppsats »Partimodeller och beslutsanalys» (Statsvetenskaplig Tidskrift 1967: 4) s. 297 f.

¹⁷ Goldmann är överhuvudtaget ganska svag för »arbetsekonomiska» resp. »operationalistiska» argument; jfr avh., t.ex. s. 12—1, 34—2, 35—2, 58—1, 132—2. I genmälet (s. 417) skriver han: »Antag nu att vi vill identifiera vissa internationella normer, att våra resurser är så begränsade att vi tvingas välja mellan SA och JS som indikator . . .» Han kommer så fram till att JS kan vara att föredra »från arbetsekonomisk synpunkt». Han påstår också, att jag skulle ha underskattat (t.o.m. »hejdlöst») svårigheterna att studera sanktioner. Det sista är ingalunda fallet — och använder man Goldmanns definition av »sanktion» tror jag t.o.m. att sådana studier är omöjliga. Vad gäller den först nämnda saken utgår jag från den metodologiskt (men inte praktiskt) triviala principen, att en icke-valid indikator (eller en indikator med mycket tvekeläktig validitet) aldrig skall väljas av »arbetsekonomiska» skäl.

¹⁸ Beteckningen »det fenomenologiska problemet» förekommer bl.a. hos D. J. Singer, *The level-of-analysis problem in international relations* (World Politics, vol. 14: 1, oct. 1961), s. 86 ff. Jfr även E. Nagel, *The structure of science* (Routledge & Kegan Paul, London 1961), s. 535 ff.

¹⁹ Jfr not 9, sista mening.

Definitionen måste ju också få till följd, att vi i högsta grad koncentrerar oss på frågan »vem säger vad?» — vilket Goldmann inte gör i sin undersökning av normers existensgrad (jfr rec., s. 324, not 29). — För det andra kan man hysa starka tvivel på det informativa värdet hos JS i sådana här sammanhang. Jag har tidigare framhållit möjligheten av att de endast hänför sig till »icke-operativa normer» (se ovan). Och jag skall visserligen vara den siste att förneka det statsvetenskapliga värdet av propaganda-studier, men för att vara informativa måste sådana vanligen innefatta ett noggrant försök att kartlägga de avsedda mottagarna eller adressaterna (vilket Goldmann inte gör); i all synnerhet tror jag att detta är väsentligt i ett så på en gång vittomfattande och löst integrerat system som det internationella. Hade Goldmann inte — av i detta fall i och för sig helt godtagbara arbetsekonomiska skäl — gjort en så snäv avgränsning av det internationella systemets aktörer (endast deltagare i krig 1945—1967 studeras, representerande 31 olika stater) hade naturligtvis kontrollen i detta avseende varit mycket bättre. Vi får inte heller glömma bort att av en aktörs alla påverkningsmedel hör JS till de minst kostnadskrävande och till dem som är lättast att skifta.

Goldmann har vidare själv mycket förtjänstfullt utrett »applikationsproblemen» i sammanhanget — de komplicerar emellertid avsevärt användningen av JS såsom indikatorer på normer. Om man vidare som Goldmann introducerar ett dynamiskt resonemang med det realistiska antagandet att åberopandet av en norm bl.a. kan ha till syfte att »förstärka» denna norms »existensgrad» (eller att försvaga någon annan norms), så får vi naturligtvis ytterligare komplikationer på halsen. Etc. — det lär inte vara svårt att finna flera skäl för misstänksamhet mot det informativa värdet hos JS, sådana de används i avhandlingen.²⁰

²⁰ Jag har i detta svar på Goldmanns genmäle valt att endast ta upp de mest fundamentala komponenterna i hans resonemang, nämligen dels hans teoretiska definition av »degree of existence», dels hans val av JS såsom indikator på »normers existens», samt relationen mellan definitionen och indikatorn. Min diskussion har avsett de s.a.s. »statiska relationerna», vilka självfallet måste vara klarlagda innan resonemanget kan vidareutvecklas och kompliceras. Av utrymmesskäl avstår jag således från att diskutera dels Goldmanns operationalisering av sin definition, dels hans dynamiska »modellansats» ang. »the creation of norms». I sitt genmäle diskuterar Goldmann två olika (och oförenliga) sätt att betrakta »sedvana, formalisering och verbalisering»: *antingen* kan de »betraktas som indikatorer av existerande normer» (vilket kräver teoretiska definitioner av begreppen normers existens och normers existensgrad), *eller* också kan man »avstå från att betrakta sedvana, formalisering och verbalisering som indikatorer av något annat» (»De är i sig själva begrepp som förefaller teoretiskt fruktbara . . .») (genm., s. 420).

Jag har diskuterat utifrån det första av dessa båda betraktelsesätt, vilket är det som i allt väsentligt tycks ha täckning i själva avhandlingstexten. Då blir följaktligen kraven på strikta teoretiska definitioner av normers existens och normers existensgrad centrala. — Anlägger man däremot det andra betraktelsesättet (vilket Goldmann alltså inte gör i sin avhandling) kan man, vad jag förstår, lika gärna (och hellre) slopa termen »degree of existence» och det begrepp den avses beteckna — vilket skulle besparat läsaren en hel del bekymmer.

Goldmanns resonemang i genmålet om dessa båda betraktelsesätt stärker mina misstankar (jfr rec., s. 315 f) att han härvidlag i avhandlingstexten inte hållit isär definitioner och hypoteser om kausala samband. Vi är helt oense när han påstår att »skillnaden mellan de båda betraktelsesätten förefaller härfin» (genm., s. 420).

Till redaktionen insända skrifter

- Ameur, Hanafi, *The Micro-Macro Self Regulating Order*. AB Nordiska Bokhandeln.
- Anckar, Dag, *Partiopinioner och utrikespolitik*. Acta Academiae Aboensis.
- Andreasson, Sven m.fl., *Lexikon i sociologi*. Gleerups.
- Andreen, Per G., *De mörka åren*. Norstedts.
- Börjeson, Bengt (red.), *Samhällsmyter*. Almqvist & Wiksell.
- Gyllensten, Lars, *Människan, djuren, all naturen*. Bonniers.
- Hellevik, Ottar, *Forskningsmetode i sosiologi og statsvitenskap*. Svenska bokförlaget.
- Ierodiakonou, Leontios, *The Cyprus Question*. Almqvist & Wiksell.
- Kelly, E. Lowell, *Bedömning av människor*. W&W-serien.
- Kogan, Nathan och Wallach, Michael A., *Rishtagning*. Alma-serien.
- Kubu, Mert, *Bostadspamparna*. Bonniers.
- Lehmann, Johannes, *Svenske statsministre. I*. Nyt Nordisk Forlag.
- Matching Employment Opportunities and Expectations (Ceylon)*. ILO, Genève.
- Nove, Alec, *Sovjets ekonomiska utveckling*. W&W-serien.
- Palmstierna, Carl-Fredrik, *Stormig idyll*. Bonniers.
- Persson, Östen, *Förvaltningslagen*. Gleerups.
- Rose, John, *Automation. 1—2*. Tema-serien.
- Scarrow, Howard A., *Komparativ politisk analys*. Gleerups.
- Sjödahl, Edgar, *Personligt och politiskt*. Zindermans.
- Sosial sikkerhet i de nordiske land*. Nordisk statistisk skriftserie.
- Stapelberg, Eric, *Domstol i Attundaland*. Norstedts.
- Saeter, Martin, *Det europeiske fellesskap*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Dens., *Det politiske Europa*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Thurén, Torsten, *Kallt krig och fredlig samexistens*. Läromedelsförlagen.
- Westerberg, Ole, *Allmän förvaltningsrätt*. Norstedts.

Berlingska Boktryckeriet, Lund 1971